Patrice van Eersel și Catherine Maillard

Mă dor strămoșii

Psihogenealogia sau cum să ne schimbăm viitorul cunoscându-ne trecutul

psihogenealogia

philobia

Patrice Van Eersel şi Catherine Halliard

MĂ DOR STRĂMOŞII

Psihogenealogia
sau cum să ne schimbăm
viitorul cunoscându-ne trecutul

Traducerea: Victoria Mihai

Editura PHILOBIA

2011

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
VAN EERSEL, PATRICE
Mă dor strămoşii / Patrice van Eersel, Catherine Maillard;
trad.: Victoria Mihai; red.: Liviu Dascălu şi Dorina Oprea. – Bucureşti:
Philobia, 2011

ISBN 978-606-92914-2-9

I. Maillard, Catherine
II. Mihai, Victoria (trad.)
III. Dascălu, Liviu (red.)
III. Oprea, Dorina (red.)
IV. Soare, Roxana (cop.)
159.9

J'AI MAL À MES ANCÊTRES
LA PSYCHOGÉNÉALOGIE AUJOURD'HUI

PATRICE VAN EERSEL
CATHERINE MAILLARD

Copyright©Éditions Albin Michel, 2002

MĂ DOR STRĂMOŞII
PSIHOGENEALOGIA SAU CUM SĂ NE SCHIMBĂM
VIITORUL CUNOSCÂNDU-NE TRECUTUL

PATRICE VAN EERSEL
CATHERINE MAILLARD

ISBN 978-606-92914-2-9

© 2011 – Editura PHILOBIA

internet: www.philobia.com e-mail: contactphilohia.com
40 746 49 25 59 (RO)
33 625 51 13 24 (FR)

Editor; Bianca Blagini
Traducere: Victoria Mihai, Dorina Mihai
Redactare: Liviu Dascălu, Dorina Oprea
Machetare: Petronella Andrei

Corectura: Oana Ţăranu
Copertă: Roxana Soare

Lui Charles, al cărui nume îl port
şi pe care această anchetă mi-a dat
dorinţa să-l smulg nopţii.
P.V.E.

Lui Claude, Louisei, lui Frederic
şi tuturor străbunilor mei prea iubiţi.
Viitorului meu soţ.
C.M..

Mă dor strămoşii prezintă o colecţie de interviuri cu cei mai importanţi; reprezentanţi ai unui nou curent în psihoterapie: psihogenealogia. Punctul de plecare al acestei orientări este descoperirea faptului că o parte semnificativă a nevrozelor şi problemelor cu care ne confruntăm repetă nevrozele şi problemele altor membri ai familiei – părinţi, unchi, bunici sau chiar strămoşi mai îndepărtaţi.

În ce măsură iubirile, revoltele, deznădejdile vieţii noastre repetă trăirile şi alegerile înaintaşilor noştri?

Unul dintre cazurile de vindecări este edificator: un pacient avea de multă vreme tulburări respiratorii grave, de care nu l-a putut vindeca niciun medic. În cursul unei şedinţe de psihogenealogie, a aflat că bunicul său a murit în primul război mondial, sufocat în tranşee din cauza gazelor toxice folosite de germani. Din acel moment, boala sa respiratorie a dispărut.

Conştientizarea faptului că printr-o fidelitate inconştientă faţă de familia de origine putem face alegeri care nu ne aparţin întru totul este o descoperire eliberatoare. Nu suntem condamnaţi să repetăm vieţile părinţilor şi bunicilor noştri. Avem libertatea de a alege.

Cuprins

Cuvânt înainte:
Irezistibila dezvoltare a psihogenealogiei

1. *Întâlnire cu Anne Ancelin Schützenberger:*
Amprenta propriilor noştri străbuni: cercetări în psihogenealogia clinică

2. *Întâlnire cu Alexandro Jodorowsky:* Familia este un arbore magic în propriul tău interior

3. *Întâlnire cu Bert Hellinger:* Constelaţiile familiale sau contactul de la suflet la suflet

4. *Întâlnire cu Didier Dumas:* Fantome şi îngeri în ţara străbunilor

5. *Întâlnire cu Chantal Rialland:* Familia trăieşte în interiorul tău… stă în puterea ta să o alegi!

6. *Întâlnire cu Serge Tisseron:* Să ne eliberăm de secretele de familie: o condiţie prealabilă a oricărei psihoterapii

7. Întâlnire cu Vincent de Gaulejac: Cum ne lasă moştenire familia şi străbunii o nevroză de clasă

Bibliografie

Cuvânt înainte

Irezistibila dezvoltare a psihogenealogiei

Ideea că generaţiile anterioare ne pot influenţa din punct de vedere psihologic este veche. Primele terapii concepute atestă, de altfel, acest lucru. Medicina chineză şi cea africană, de exemplu, spre deosebire de medicina occidentală, iau în considerare boala în contextul său familial şi genealogic. De ce am o hepatită? Din cauza unui microb şi a unei alimentaţii necorespunzătoare, răspunde medicul occidental. Vindecătorii chinezi sau yoruba[1] spun că trebuie restabilita orânduiala lumii, fie că este vorba despre un demon care ne vrea răul (şi care cere un animal ca sacrificiu), fie de tulburare a ordinii cosmice, ocupând un loc care nu ni se cuvine şi uitând să ne cinstim străbunii. Vindecătorul ştie un lucru pe care medicul îl ignoră: legea genealogică şi raportarea la străbuni definesc într-o mare măsură legăturile, drepturile, datoriile şi identităţile care structurează fiinţa umană – atât în cultura, cat şi în biografia sa. Vindecătorul cunoaşte, de asemenea, cuvintele şi ritualurile care vor forţa „fantoma" (un străbun uitat sau unul care şi-a dezonorat familia) să iasă la iveală, ceea ce e echivalentul conflictului psihologic, inconştient, transmis din generaţie în generaţie.

Dar iată că în Occident apare ceva nou: psihogenealogul. Un terapeut care, fără să renunţe la vreuna dintre descoperirile epocii moderne, în special în ceea ce priveşte caracterul unic al individului, regăseşte legăturile contextuale şi transgeneraţionale la care cultura sa l-a făcut surd. Ce face el? La fel ca vracii şi vindecătorii, se concentrează asupra acelei porţiuni din povestea noastră care nu are legătură cu noi: „s-ar putea ca această bronşită cronică să ţi se tragă de la faptul că străbunicul tău s-a sufocat într-o tranşee şi ţi-a fost ascuns acest lucru, deoarece atunci când s-a întors din război, bunica nu a mai vrut ca el…". Alt exemplu, şi mai spectaculos: un bărbat suferă în mod constant de dureri de gât, însoţite de o deteriorare a circulaţiei sangvine periferice. Niciun remediu nu reuşeşte să-l vindece. Până în momentul în care descoperă, prin terapia transgenealogică, că un străbun îndepărtat, născut în aceeaşi zi ca şi el, a murit ghilotinat în timpul Revoluţiei. Pornind de la această descoperire, durerile de gât şi supărătoarele lor efecte asupra circulaţiei dispar ca prin farmec. Cum se poate oare ca un fapt din trecut, fericit sau nefericit, să aibă, prin necunoaştere sau sub povara unui „secret de familie", asemenea consecinţe câteva generaţii mai târziu?

Unele persoane încearcă pur şi simplu să fugă de propria familie fiindcă li se pare că reprezintă un pericol de moarte pentru ei. Ca şi cum istoria familiei

lor ar ameninţa să îi ucidă. Pericolul nu este neapărat unul închipuit. Dar fuga nu serveşte la nimic. Oriunde vei fugi, istoria familiei tale te va urmări şi te va readuce constant în trecut, determinându-te să repeţi la nesfârşit acelaşi scenariu, cel puţin atât timp cât nu iei hotărârea de a dezamorsa ancorările transgenealogice negative.

Reconstituirea arborelui genealogic poate începe foarte simplu, lată explicaţia oferită de site-ul www.psychogene. com: „În general, pentru a lucra asupra istoriei tale familiale, nu ai nevoie de pregătire de specialitate. Fiecare vine cu ceea ce are la dispoziţie. Ai nevoie doar de câteva informaţii pentru a stabili ce anume ţi se întâmplă în prezent şi pentru a începe această muncă. În majoritatea cazurilor, pot apărea şi alte informaţii, uneori într-un mod cu totul neaşteptat. Important este să înţelegem că, începând din momentul în care întreprindem o cercetare psihogenealogică, activăm o memorie care traversează timpul, epocile, evenimentele şi care se poate transforma într-o amintire căreia conştiinţa îi dă sens."

Pe undeva, psihogenealogul se inspiră mai puţin din cunoştinţele psihopatologiei occidentale decât din eficacitatea „vrăjitorească" a celor mai vechi metode de tămăduire…

Citindu-i corespondenţa, aflăm că Sigmund Freud ştia foarte bine cât de mult contează strămoşii în constituirea psihosomatismelor individuale şi colective: fiecare dintre noi este determinat nu doar de triunghiul tată-mamă-copil, ci şi de o adevărată cascadă de influenţe venite din întregul nostru arbore genealogic. Cel care a descoperit inconştientul intuise deja transmiterea nevrozei pe linie genealogică. De exemplu, Freud şi-a dat seama de importanţa pe care o joacă bunicii în viaţa unui copil (direct sau indirect, în bine sau în rău, prin prezenţă excesivă sau prin lipsă). Inventase chiar şi o poveste conform căreia, la originea civilizaţiei, ar fi stat un trib primitiv cu un tată înfricoşător, ai cărui copii s-ar fi coalizat pentru a-l ucide. Şi noi am păstra cu toţii în inconştient amintirea acestui prim patricid. Freud sugera prin această parabolă că legătura de la o generaţie la alta nu poate fi ştearsă.

Însă Freud nu a mers mai departe cu explorarea fenomenului transgenerațional. A purtat o îndelungată luptă pentru a-şi impune ideea că există *o* origine sexuală a nevrozelor, ceea ce l-a făcut să neglijeze această dimensiune fundamentală a omului, şi anume fidelitatea inconştientă a subiectului faţă de cele trăite de strămoşii săi. În prezent, unii psihanalişti sunt de aceeaşi părere. Ei consideră că Freud, conştient că nu poate „să facă totul", ar fi decis să se dedice exclusiv triunghiului oedipian, lăsând deoparte restul ascendenţei, gândindu-se probabil că alţii, după el, vor continua cercetările referitoare la problema strămoşilor. În realitate, se pare că propria genealogie a lui Sigmund Freud şi câteva apăsătoare secrete de familie l-au împiedicat în mod inconştient să facă cercetări în acest domeniu. Urmarea este, vai, atât de des întâlnită: discipolii iau întotdeauna ca definitivă gândirea maeştrilor lor; după moartea lui Freud, complexul oedipian a devenit o dogmă, în timp ce strămoşii neglijaţi au fost loviţi de ostracizare.

A trebuit să aşteptăm aproape o sută de ani pentru ca importanţa lor crucială să fie recunoscută în mediile „psy”[2]. La începutul secolului XXI, această recunoaştere ia proporţiile unui adevărat curent: luându-şi ca deviză „oriunde te-ai afla, îţi porţi străbunii în spate; vorbeşte-i de bine, dar eliberează-te!*”, psihogenealogia* – sau, mai general vorbind, abordarea transgenealogică – câştigă tot mai mult teren, în numeroase practici şi şcoli. În prezent, zgomotele acestui „şantier” răsună peste tot în jurul nostru. O explicaţie a acestui succes ne-o oferă Steve Lacy, autorul lui *Genealogy Gateway To The Web:* „într-o societate care îşi pierde valorile tradiţionale, bulversată de dezintegrarea celulei familiale, oamenii încearcă să intre din nou în contact cu propriile rădăcini”. Fenomenul este fără îndoială mai profund decât atât şi indică într-adevăr o „întoarcere a străbunilor” în civilizaţia occidentală. Procesul terapeutic e cel care îi face prezenţi. Sute de psihoterapeuţi recunosc acum importanţa rădăcinilor familiale şi mai ales a eşecurilor acesteia, a lucrurilor nespuse, a secretelor de familie şi a zestrei psihologice moştenite din generaţie în generaţie, în salturi atât de uimitoare, încât trebuie să fii un adevărat expert în comunicare pentru a le putea detecta.

Lucrarea de faţă este destinată prezentării a şapte dintre aceşti „artişti transgenealogici”, sub forma a şapte interviuri cu principalii actori ai mişcării:

• doctor Anne Ancelin Schützenberger, medic de excepţie, dizidentă antinazistă, autoare, printre altele, a lucrării *Aïe, mes aieux!,* în care povesteşte cum a ajuns să studieze psihogenealogia, analizând „stranii maladii repetitive”, şi care prezintă publicului larg conceptul transgeneraţional;

• Alexandro Jodorowsky, om de teatru, scenarist, specialist în tarot şi creator al unei forme originale de psihoterapie şamanică numită „psihomagie”, unul dintre primii care au redescoperit importanţa arborelui genealogic în constituirea psihicului uman;

• Bert Hellinger, psihoterapeut german care a trăit în Africa de Sud şi care recunoaşte că a fost influenţat de cultura zuluşă[3] în inventarea Constelaţiilor familiale, metodă de mare succes la ora actuală (aplicată, de exemplu, de psihoterapeutul Christiane Singer);

• Didier Dumas, psihanalist care lucrează cu metoda lui Françoise Dolto, pe care o deschide către dimensiuni care nu sunt tipice Occidentului (taoism, şamanism) şi care face o demonstraţie strălucită a „întoarcerii străbunilor” în gândirea şi în terapia contemporană;

• Chantal Rialland, fostă elevă a lui Alexandro Jodorowsky, care afirmă că fiecare dintre noi îşi poate influenţa destinul „alegându-şi familia” şi îşi învaţă pacienţii şi discipolii cum să-şi construiască arborele transgeneraţional;

• Serge Tisseron, psihoterapeut specialist în „secretul de familie”, cunoscut în special pentru studierea „romanului familial” al faimosului personaj de benzi desenate Tintin; îşi focalizează atenţia asupra lucrurilor nespuse care, din generaţie în generaţie, devin patologice;

• nu în ultimul rând, Vincent de Gaulejac, psihosociolog specialist în „nevroza de clasă”, demonstrează modul în care arborii genealogici se grupează în mari familii sociale.

Sperăm ca aceste întâlniri să fie pentru tine unele foarte interesante. Lectură plăcută şi o fructuoasă regăsire cu propriii străbuni!

1

Amprenta propriilor noştri străbuni: cercetări în psihogenealogia clinică

Întâlnire cu Anne Ancelin Schützenberger[4]

Deopotrivă teoretician şi practician, fostă membră a mişcării de rezistenţă, profesor universitar, deschisă la nou, psihoterapeut de formaţie psihanalitică, analistă de grup – una dintre primele terapeute care au utilizat psihodrama lui Moreno[5] în Franţa – şi profesor emerit de psihologie la Universitatea din Nisa, unde a condus timp de mai mult de douăzeci de ani laboratorul de psihologie socială şi clinică, Anne Ancelin Schützenberger a lucrat de-a lungul timpului cu personalităţi precum Robert Gessain, Jacques Lacan, Françoise Dolto, Carl Rogers, J.L. Moreno, Margaret Mead şi Gregory Bateson, în Şcoala de la Palo Alto şi în *Dinamica grupurilor* a lui Kurt Lewin. A devenit celebră în lumea întreagă în momentul în care, aflată deja în a doua jumătate a vieţii, a publicat o carte ce avea să devină un bestseller: *Aïe, mes aïeux!* (tradusă în întreaga lume). Este cea care a introdus în practica psihoterapeuţilor dimensiunea *transgeneraţională* (pe care unii o numesc *trans-* sau *psihogenealogică),* prin intermediul „sindromului de aniversare". Ni s-a părut normal să deschidem această serie de conversaţii printr-o discuţie cu această mare doamnă.

Psihogenealogia include numeroase teorii, practici şi şcoli de gândire. Dar ea a devenit deopotrivă un termen popular, aproape banal şi cu o mulţime de sensuri. Fără doar şi poate că originile acestei abordări se datorează doamnei dr. Anne Ancelin Schützenberger, apărând în Franţa, în anii '80. A lucrat mult timp cu bolnavi care sufereau de cancer, folosind, printre altele, versiunea clinică a metodei Simonton, cea care, sprijinindu-se deopotrivă pe medicina clasică şi pe un parcurs psihoterapeutic, avea ca finalitate consolidarea dorinţei de a trăi şi a sistemului imunitar prin vizualizări pozitive. Atunci a descoperit ea, în istoria familiilor respective, uimitoare fenomene de repetiţie a unor evenimente, la cei bolnavi şi la strămoşii lor. Aşa a ajuns la metoda „genosociogramei" – un arbore genealogic mai deosebit, care punea accentul pe fapte ieşite din comun şi evenimente marcante, în bine sau în rău: boli, naşteri, accidente, decese premature sau nedrepte, căsătorii, plecări etc. Metoda presupune realizarea unui grafic pentru o familie în sensul larg al cuvântului, cuprinzând jumătate de duzină de generaţii, indicând legăturile

afective majore, pozitive, negative, uitate sau negate, ca o încercare de elucidare definitivă a unei genealogii. „Nu suntem atât de liberi precum ne închipuim", spune Anne Ancelin Schützenberger, „dar ne putem cuceri libertatea şi putem ieşi din destinul repetitiv a istoriei familiei noastre, înţelegând legăturile complexe care s-au ţesut în acest cadru şi făcând lumină asupra dramelor secrete şi doliilor neţinute…".

Care este metoda ei? „Terapia transgeneraţională psihogenealogică contextuală clinică", a cărei primă misiune este să ne urmărim „loialităţile invizibile" şi identificările inconştiente repetitive (bune sau tragice), care ne obliga să „plătim datoriile" străbunilor noştri, indiferent că vrem sau nu, că le ştim sau nu, şi să repetăm „misiunile întrerupte" câtă vreme ele nu sunt „încheiate". Aşa cum scrie în *Aïe, mes aïeux!:* „Viaţa fiecăruia dintre noi este un roman. Şi eu şi voi, cu toţii trăim ca nişte prizonieri ai unei invizibile pânze de păianjen la a cărei creaţie participăm şi noi. Dacă am fi capabili să auzim cu o a treia ureche şi să vedem cu un al, treilea ochi, pentru a înţelege mai bine, pentru a auzi mai bine, pentru a vedea aceste repetiţii şi aceste coincidenţe, am înţelege mai bine şi am fi mai sensibili la ceea ce suntem şi la ceea ce ar trebui să fim. Chiar nu putem scăpa de aceste fire invizibile, de aceste *triangulaţii,* de aceste repetiţii?"

Sunteţi psihoterapeut şi analist, însă când primiţi un pacient, va interesaţi foarte puţin de povestea sa individuală – sau cel puţin o plasaţi într-un context mai larg – cerând în schimb subiectului să vă informeze asupra vieţii străbunilor săi. Îl rugaţi mai ales să noteze în scris diverse date. Cum aţi ajuns la această desfăşurare a curei?

Anne Ancelin Schützenberger: Pentru a demonta, mai întâi de toate, o prejudecată, să spunem că nu este vorba despre o „cură" în sine, ci de o aprofundare şi o lărgire a conceptului, care însoţeşte sau precedă o terapie, o criză sau o boală gravă, o căutare a propriei identităţi, dezvoltarea personală sau o schimbare a modului de viaţă. În anii '70, mă ocupam la Paris de o tânără suedeză de treizeci, şi cinci de ani, bolnavă de cancer în stadiu terminal; ea îmi ceruse să o asist la domiciliu, pentru că ştia că este „condamnată" şi nu voia să moară „ciopârţită". Medicii tocmai îi amputaseră din nou, pentru a patra oară, o parte a piciorului şi se pregăteau, neputincioşi, să continue, întrucât aveam o pregătire în psihanaliza freudiană, i-am cerut tinerei să-şi dea frâu liber gândurilor şi să îmi spună tot ceea ce îi trecea prin cap, prin asociaţii de idei. Aşa cum bine ştiţi, o analiză necesită uneori un timp îndelungat şi acest exerciţiu s-ar fi putut derula pe o durată de zece ani. Însă nu era timp de pierdut, fiind vorba despre o cursă contra morţii. Am observat că, la ea în casă, pe peretele din salon, trona portretul unei tinere, o femeie absolut superbă. Am aflat că era vorba de propria-i mamă, moartă de cancer la vârsta de treizeci şi cinci de ani. Atunci am rugat-o să-mi spună ce vârstă are. „Treizeci şi cinci de ani", mi-a răspuns ea. Am replicat: „Da?".

„Oh!”, a oftat fata. Am avut deodată impresia că această femeie se identificase în mod inconştient cu mama sa într-o asemenea măsură încât ajunsese să se „autoprogrameze” imitând-o, repetându-i destinul tragic… Din acel moment, totul s-a schimbat pentru ea, dar şi pentru mine.

În afara coincidenţei de vârstă, care e un amănunt întâmplător, până la urmă, ce v-a făcut să credeţi că nu e vorba doar de o boală transmisă pe cale genetică?

A.A.S.: Greu de spus. Pe de o parte, cancerul la sân nu este o maladie ereditară, ştiu asta din şcoală; pe de altă parte, de ce tocmai la aceeaşi vârstă? E greu de crezut că lucrurile care ţin de subconştient sunt doar o întâmplare. În ceea ce priveşte genetica, nu prea văd cum ar putea face ea să coincidă aşa de mult datele (vreau să precizez că soţul meu este deopotrivă medic, genetician, matematician şi statistician şi sunt obişnuită să privesc lucrurile riguros). În plus, această poveste mi-a amintit de o alta…

Fiica mea mi-a spus, într-o zi: „Îţi dai seama, mamă, sunteţi doi copii la părinţi, tu eşti cea mai mare dintre fraţi şi al doilea a murit; la fel şi tata, el este cel mai mare dintre doi copii, dintre care al doilea a murit; eu sunt cea mai mare dintre doi copii, dintre care al doilea a murit.” Acesta a fost un prim şoc. Din ziua aceea, mi-am propus să verific cu alţi pacienţi intuiţia pe care o aveam în legătură cu această femeie. Aşa se face că le-am cerut tuturor să facem împreună arborele lor genealogic cât mai complet şi, în măsura posibilităţilor, să treacă sub numele tuturor rudelor – bunici, bunici ai bunicilor, unchi şi verişori… momentele cheie ale istoriei familiale: o tuberculoză de care a suferit bunicul, căsătorie sau recăsătorie a mamei, accident de maşină al tatălui, mutări şi schimbări de domiciliu repetate, schimbări pe scara socială, falimente, averi, participări la războaie, decese premature, alcoolism, internări în spitale de psihiatrie sau condamnări la închisoare, fără a uita de diplomele şi profesia fiecăruia. Am cerut, de asemenea, să se noteze vârsta şi data la care aceste evenimente au avut loc. Arborii genealogici, pe care i-am numit genosociograme, au scos la lumină nişte repetiţii incredibile. De exemplu, într-o anumită familie, femeile se îmbolnăveau de leucemie şi mureau la fiecare trei generaţii în luna mai. În altă familie, cinci generaţii la rând, femeile deveneau bulimice la vârsta de treisprezece ani. Apoi, o familie în care bărbaţii făceau accident de maşină în prima zi de şcoală a primului copil etc. Sunteţi de acord cu mine că nu poate fi doar o întâmplare când întâlnim, în anumite familii, generaţie după generaţie, aceleaşi date de naştere, acelaşi număr de căsătorii la bărbaţi sau la femei, acelaşi număr de copii nelegitimi sau naturali, de copii morţi la naştere, de decese tragice premature… şi mereu la aceeaşi vârstă! Aţi pomenit de legăturile ereditare… Credeţi că un accident de maşină poate fi transmis prin ADN? Este evident că alta este explicaţia, în asemenea cazuri – într-atât frecvenţa şi vizibilitatea repetiţiilor săreau în ochi, atunci când ne aplecam

asupra lor.

Cum ar putea fi explicate asemenea repetiţii? De ce trecem oare prin situaţii similare cu cele trăite de către părinţii sau străbunii noştri?

A.A.S.; Să repetăm fapte, date sau vârste care compun *romanul familial* al descendenţei noastre este pentru noi o modalitate de a fi loiali părinţilor, bunicilor şi străbunilor noştri, prin urmare faptelor, gesturilor şi tragediilor lor, un fel de a continua tradiţia familiei şi de a trăi în conformitate cu ea. Această loialitate îl împinge pe un student să rateze examenul pe care tatăl său nu a reuşit niciodată să-l treacă, în dorinţa inconştientă de a nu-l depăşi din punct de vedere social. Sau de a rămâne lutier din tată în fiu – ori notar, brutar sau medic. Sau femeile din aceeaşi familie să se căsătorească la 18 ani pentru a da naştere la trei copii şi, mai mult chiar, să aibă doar fete… sau doar băieţi. Câteodată, această „loialitate invizibilă" poate lua forme surprinzătoare… Ştiţi cum a murit actorul Brandon Lee? Ghinionul a făcut ca, la o filmare, cineva să uite un glonţ într-un revolver care trebuia să fie încărcat cu gloanţe albe. Cu douăzeci de ani înaintea acestui accident, tatăl său, celebrul Bruce Lee, murise tot în timpul unei filmări, din cauza unei hemoragii cerebrale, în decursul unei scene în care el trebuia să joace rolul unui personaj ucis accidental de un revolver care ar fi trebuit să fie încărcat cu gloanţe oarbe…

Purtăm în noi o puternică şi inconştientă loialitate faţă de istoria noastră familială şi ne este tare greu să inventăm ceva nou în viaţă! Putem vedea cum se repetă sindromul aniversar în anumite familii – sub formă de boli, de morţi, de avorturi sau de accidente – şi asta pe parcursul a trei, patru, cinci, şi câteodată opt generaţii!

Există însă un motiv anume pentru care repetăm bolile sau accidentele străbunilor noştri. Luaţi orice arbore genealogic şi veţi vedea că e plin de morţi violente şi de adultere, de tot felul de secrete, de copii din flori şi de alcoolici. Este vorba despre lucruri care se ascund, despre răni secrete pe care nu vrem să le arătăm. Şi ce se petrece când, de ruşine, din convenienţă sau pentru a ne „proteja" copiii ori familia, nu vorbim despre incest, despre o moarte suspectă ori despre eşecurile bunicului? Tăcerea care se păstrează în privinţa unchiului alcoolic va crea o zonă de umbră în memoria unui fiu al familiei care, tocmai din pricina acestor lipsuri şi lacune, va repeta în corpul său sau în existenţa sa drama care se tot încearcă să i se ascundă. Aşa că şi el va deveni alcoolic, la fel ca unchiul său. Freud spunea demult că „lucrurile care nu se pot exprima prin cuvinte, se spun prin gesturi" (citez din memorie). Cred, aşa cum am scris dealtfel şi în cartea mea, că „lucrurile despre care nu vorbim se imprimă în subconştientul nostru, se repetă şi se exprimă prin dureri".

O asemenea repetare presupune însă ca băiatul respectiv să ştie ceva despre această ruşine familială şi să fi auzit anumite lucruri despre unchiul

căzut în dizgraţie… nu-i aşa?

A.A.S.: Bineînţeles că nu! Nu trebuie neapărat să vorbim pentru a ne exprima: studiile asupra, comunicării non-verbale şi asupra „limbajului trupului" demonstrează că nu ne exprimăm doar prin limbaj, ci prin tot corpul, prin gesturi, tonul vocii respiraţie, atitudine, stilul de îmbrăcăminte, tăceri, evitând anumite subiecte… Uneori îţi dai seama de ruşinea şi secretele unei familii, vechi de generaţii întregi, înţelegând cum trăieşte cineva „condus" de către familie, sau programat de către ea, sau acţionând în continuare prin prisma unei loialităţi familiale, prin exces de identificare.

Să luăm exemplul copilei de patru ani care avea coşmaruri în care o urmăreau tot felul de monştri. Se trezea noaptea tuşind, urlând şi sufocându-se. În fiecare an, la aceeaşi dată, tusea devenea o criză de astm. Am întrebat-o când s-a născut, „în noaptea de 25 spre 26 aprilie", mi-a spus mama ei. Cunosc destul de bine istoria Franţei şi ştiu, datorită cercetărilor pe care le-am efectuat pentru pacienţii mei, că multe traume familiale îşi au originea în persecuţii, câteodată foarte îndepărtate, sau sunt legate de morţile tragice pe câmpurile de bătălie.

În perioada 22-25 aprilie 1915, trupele germane au lansat pentru întâia dată gaze de luptă pe liniile frontului francez. La Ypres, mii de infanterişti au murit sufocaţi cu gaze. Am rugat-o pe mama fetiţei să caute cuvintele Ypres şi Verdun în genosociogramă. Iată ce a găsit: fratele bunicului fetiţei a fost unul dintre soldaţii care au murit prin asfixiere cu gaze… şi n-o să vă vină să credeţi: s-a întâmplat în noaptea de 25 spre 26 aprilie 1915 îi cer fetiţei să deseneze monstrul din coşmarurile sale. Şi iată că-mi schiţează ceea ce ea numeşte „un cap de scufundător cu o trompă de elefant". Era o mască de gaze din perioada primului război mondial, aşa cum o ştim cu toţii!

Însă fetiţa nu văzuse niciodată vreo mască de gaze şi nu auzise vreodată vorbindu-se despre ce i s-a întâmplat rudei sale, nici despre consecinţele gazelor de luptă (care provoacă iperită). Am verificat aceste lucruri în arhivele Ministerului de Război: fratele bunicului său fusese medaliat pentru curaj… Ei bine, informaţia a reuşit să străbată prin zidul tăcerii care se păstrase asupra acestui eveniment: copilul tuşea şi scuipa, îşi pierdea respiraţia şi intra în panică precum nefericitul infanterist din tranşee, punctul culminant al crizei fiind atins de fiecare dată la aceeaşi oră (către miezul nopţii). Toate acestea până în ziua în care copila a făcut desenul…

Cum a fost posibil ca acest eveniment să traverseze generaţiile, deşi nimeni nu pomenise vreodată despre el? Cum de s-a transmis? Poate prin inconştientul comun familial şi grupal, poate prin „undele morfogenice" despre care vorbeşte Rupert Sheldrake. Poate printr-o omisiune în discursul familial – e o regulă că „nu se mai vorbeşte despre ceea ce a provocat multă suferinţă". Amintirea morţii tragice şi a mortului îngropat fără slujba a creat la fratele său (bunicul fetiţei) şi la fiica acestuia din urmă (mama sa) o zonă de umbră în care durerea s-a refugiat ca într-un „cavou".

Ipoteză: de-a lungul întregii sale vieţi, poate că au existat lacune în discursul familial al fiului soldatului mort asfixiat, preluate de limbajul nepoatei; nepoata simţea poate o anumită tulburare ori de câte ori avea prilejul să se gândească la moartea brutală a bunicului (o fotografie de familie, o imagine de război la televiziune), tulburare împrumutată de la privirea, vocea sau atitudinile celor din jur şi nu neapărat provocată de cuvintele lor. Poate că unii membri ai familiei evitau filmele de război. Poate că îi vorbeau de rău pe „Bochés"[6]. Poate că se temeau de gaze, de aragaz…

Aşadar, asemenea evitări pot transmite o informaţie implicită. Dar este oare posibil să atingă un grad de precizie atât de mare încât să redea imaginea fotografică a unei măşti de gaze în coşmarurile fetiţei?

A.A.S.: Colegii mei de breaslă au constatat acest lucru în număr foarte mare în rândul pacienţilor – şi asta în toate colţurile lumii: în Franţa, în Europa, în America de Nord şi de Sud, în Africa, în Orientul Mijlociu. Totul se petrece ca şi cum chiar ar exista în rândul urmaşilor o formă de memorie fotografică sau cinematografică cu sunete, culori, imagini, mirosuri, senzaţii termice… Oamenii se trezesc îngheţaţi, tremurând şi transpirând de frică, chirciţi, cu sentimentul cert că sunt închişi într-un lagăr, pe o grămadă de paie putrezite sau într-o tranşee de pe front… Şi ei de fapt sunt foarte bine, în patul lor cald, fără să fi văzut şi să fi trăit vreodată aşa ceva.

Totuşi, nu cred că este valabil în cazul mamei şi fetiţei despre care am vorbit mai devreme. Cred mai degrabă că avem de-a face cu o comunicare directă de la inconştient la inconştient, ceea ce Moreno numeşte *inconştientul familial şi grupal.*

Vreţi să spuneţi că imaginile sau secretele de familie trec de la o generaţie la alta printr-un fel de telepatie?

A.A.S.: Nu. Prin unitatea dual㠄mamă-copil. Sau poate printr-o „memorie transgeneraţională" care se manifestă indirect, dar pentru care încă nu avem dovezi sigure. Cred că în timpul creşterii sale în uter, copilul visează ceea ce visează mama sa şi că toate imaginile inconştientului matern şi ale co-inconştientului familial se pot imprima în memoria copilului care urmează să se nască. Din păcate, e vorba de o ipoteză care nu a făcut încă obiectul unei cercetări ştiinţifice serioase. Deşi este vorba de sănătatea noastră, a tuturor!

Ţin să subliniez faptul că, din 1998 încoace, unii cercetători încep să vorbească despre „memorie celulară", fiind întreprinse cercetări ştiinţifice, medicale şi biologice, în special în cadrul INSERM[7], asupra nucleului celulei şi asupra unei eventuale „memorii afective"… Dar înainte de a trage o concluzie, să aşteptăm dovezile ştiinţifice, care trebuie să apară între anii 2005-**2010**![8]

Se pare deci, că am fi conduşi de un fel de loialitate faţă de străbunii

noştri… Şi că inconştientul nostru ne împinge să le acordăm respectul cuvenit prin mijloace surprinzătoare: provocând un cancer sau trimiţându-ne sub roţile unei maşini! Cum s-ar putea explica acest lucru în termeni medicali?

A.A.S.: Aş dori să spun câte ceva în plus în legătură cu sistemul meu de gândire, dar şi despre cel al anumitor confraţi ai mei. Nu am folosit niciodată formularea „să acordăm respectul cuvenit străbunilor noştri" – fraza nu îmi aparţine. Nu despre asta este vorba, ci de repetări ale unor misiuni întrerupte, neîncheiate, de dolii neţinute după traume insuportabile, în legătură cu care nu ştii ce să faci, suferinţe nedigerate – dacă îmi permiteţi aceste expresii –, care ne vor „sta în gât" şi vor împiedica desfăşurarea normală a procesului de doliu, provocând astfel, la urmaşi, evenimente de genul: un masacru în masă, o dezrădăcinare, pierderea unei case sau a unei bucăţi de pământ, o nedreptate… Este concluzia la care a ajuns o elevă de-a lui Kurt Lewin, Bluma Zeigarnick, în 1928, în teza sa de doctorat, *Psychologic de la Gestalt, des*pre „misiunile întrerupte" pe care le repetăm uneori fără încetare pe tot parcursul vieţii – ceea ce se numeşte în psihologie „efectul Zeigarnick" şi pe care eu îl aplic la dramele din trecut pentru care nu s-a ţinut niciun fel de doliu, astfel încât să-mi ajut pacienţii să le retrăiască şi să le depăşească.

Nu este vorba propriu-zis despre blesteme – sau numai arareori, în anumite momente istorice cruciale, ca în cazul blestemului pe care conducătorul Templierilor, Jacques de Molay, ars pe rug pe 18 martie 1314, l-a aruncat asupra regilor Franţei. Iar „blestemul familiei Kennedy" nu este doar un mit, fiindcă regăsim o loialitate familială inconştientă în repetiţia anumitor date – precum 22 noiembrie, apărută pentru prima dată în această genosociogramă în 1858, ziua morţii tatălui bunicului preşedintelui J.F. Kennedy şi a doua oară în 1963, data când a fost asasinat JFK. În acea zi, preşedintele american s-a hotărât să meargă la Dallas, în ciuda numeroaselor avertismente, şi a ţinut deschisă trapa maşinii, ca şi cum ar fi „uitat" de dată… dar nu şi de „datoria de a muri"!

Se poate vorbi de o formă de repetiţie morbidă (unii o numesc „blestem"), care provine dintr-un mecanism pe care medicina îl cunoaşte din ce în ce mai bine. Moartea cuiva sau idee de moarte antrenează la om o formă de depresie. Odată trecută revolta în faţa inacceptabilului, tristeţea doliului provoacă o scădere a sistemului imunitar. Un număr foarte mare de persoane „hotărăsc" atunci, în mod inconştient, că vor muri la o vârstă precisă: „Mama a murit la 35 de ani, nici eu nu voi trece de acea vârstă", şi-a spus femeia din povestea noastră. Şi, odată ajunsă la vârsta respectivă, intră într-o depresie care îi slăbeşte într-atât de mult sistemul imunitar încât se îmbolnăveşte de cancer. Acelaşi fenomen se petrece şi la un accident de maşină: la data aniversară a unei traume care a avut loc în familie, cineva e împins de o necesitate obscură să-şi asume riscuri prea mari, producându-se, până la urmă, accidentul. Inconştientul veghează la toate aceste lucruri, ca un orologiu invizibil. Este ceea ce eu numesc *vulnerabilitate aniversară.*

Se poate evita acest lucru? Putem să ieşim din repetiţie pentru a ne trăi liber viaţa?

A.A.S.: Pentru a evita repetiţia, trebuie mai întâi să o conştientizăm. Amintiţi-vă de tânăra suedeză. Când am ajutat-o să-şi dea seama că, dacă murea de cancer, nu ar mai avea cine să ducă flori la mormântul mamei ei şi că, în plus, iubita sa mamă ar fi vrut ca ea să trăiască vreme îndelungată, a fost pentru ea un şoc; în acel moment, în viaţa ei a avut loc o schimbare radicală – cu urmări şi asupra bolii de care suferea. I-a revenit dorinţa de a trăi, nu a mai avut simptomele specifice, metastazele au dispărut, şi-a recăpătat energia şi a luat în greutate, s-a întors la serviciu şi a început să aibă o viaţă normală… Şi-a pus un picior artificial şi a început să înveţe să schieze, dar şi să conducă o maşină special adaptată. Devenise radioasă, efectiv, astfel că cei care o îngrijiseră nu o mai recunoşteau! Nu vom înţelege mare lucru despre originea durerii, a bolii şi a răului din viaţa cuiva, dacă nu avem acces la istoria familiei sale de-a lungul a şapte generaţii. Atunci când localizăm boala în cadrul arborelui genealogic, în contextul său psiho-politic, economic şi istoric, pe o sută de ani, ies la iveală anumite repetiţii, iar asta îi provoacă bolnavului o emoţie atât de puternică încât reuşeşte, de multe ori, să se elibereze de povara fidelităţii inconştiente faţă de familia sa. În ceea ce mă priveşte, doar prin faptul că obţin de la bolnav informaţii asupra familiei sale, asupra arborelui genealogic şi asupra secretelor familiale, ajung să scot la suprafaţă, într-un interval de două până la patru ore, ceea ce de multe ori necesită zece ani de „introspecţie pe canapea" sau de şedinţe clasice la psiholog! Realitatea faptelor şi repetiţia lor sar în ochi. Din acel moment, lucrurile încep să se clarifice.

Dar să ne ferim, cum spunea Freud, de catharsisul[9] care nu este urmat de „perlaborare" (faimosul *working through,* o lungă analiză asupra propriei persoane, asupra viselor acesteia, asupra asociaţiilor sale de gândire, asupra lapsusurilor sale… totul într-o cură analitică). Să ne amintim că Freud, într-una din notele sale explicative[10], punea problema recăderilor la sfârşitul terapiei şi compara cura cu o simfonie, ale cărei teme sunt dezvoltate şi reluate în registre diverse, dar care, de cele mai multe ori, ating apogeul chiar înainte de sfârşit.

Şi apoi, se întâmplă câteodată ca secretul să fie-atât de ascuns încât devine imposibil să ajungem la el. Într-o asemenea situaţie trebuie să se recurgă la analiza viselor, la asociaţiile de idei – în dialog cu terapeutul, conform lui Winnicott, inventator al jocului desenului – sau la ecourile personale şi la schimburile în grup mic de terapie, cu repunerea în scenă a trăirii familiale, ca în psihodramă. Faptul că pacientul repune în scenă vechea situaţie în mod integral, prin tot corpul şi nu doar prin vorbe, îl ajută să retrăiască emoţia a ceea ce i-a fost ascuns şi permite în sfârşit exprimarea sentimentelor reale şi a tensiunii care s-a născut între ceea ce ni se ascunde şi ceea ce noi am presimţit

totuşi. A vorbi, a plânge, a striga, a lovi previne convertirea răului psihic în simptom somatic. Iată de ce este atât de important să ne putem exprima, fără reţineri sau pudori, emoţiile, adevăratele sentimente, secretele, lucrurile nemărturisite, traumele ascunse, marile dureri şi doliile neţinute (în psihodramă, tehnica „surplusului de realitate" ne permite să ne luăm la revedere de la morţi înainte de decesul lor, ca şi cum am fi fost alături de ei – sau chiar după, la mormânt sau aproape de marea care i-a înghiţit lăsându-i neîngropaţi, de exemplu – şi să terminăm, în sfârşit, cu tensiunile acumulate, încheind şi un *gestalt* ***[11]*** până în acel moment de-abia schiţat).

Secolul XX a fost cel al hecatombelor. Pentru prima dată în istoria noastră, milioane de bărbaţi au pierit – adesea fără mormânt – departe de pământul lor natal şi de înaintaşii lor. Putem vorbi aici de un enorm rău transgeneraţional în civilizaţia noastră?

A.A.S.: În secolul XX a apărut un fenomen nou: masacrele de masă din 1914-1918 (apoi „războaiele civile din Rusia şi Spania, cel de-al Doilea Război Mondial), cu miile lor de morţi anonimi, nenumăraţii lor dispăruţi fără mormânt, coexistenţa, în tranşeele sau în taberele lor, a morţilor, a muribunzilor şi a celor vii, lenta agonie a răniţilor şi a celor gazaţi… şi coşmarurile supravieţuitorilor şi ale urmaşilor acestora. Să ne reamintim faptul că, în timpul lui Napoleon I, în timpul retragerii din Rusia, în 1812, chirurgii militari au identificat ceea ce se numeşte „sindrom posttraumatic", prin care înţelegem suferinţele, coşmarurile şi angoasele supravieţuitorilor şi ale celor care au fost martori la moartea tragică a tovarăşilor lor (ceea ce regăsim actualmente în coşmarurile urmaşilor, în numeroase ţări – Franţa, Israel, Armenia, Polonia, dar şi Canada sau Statele Unite).

Se ştie că un mort îngropat fără ceremonie împiedică derularea corectă a perioadei de doliu în familia sa, aşa că ne putem imagina cât rău poate genera un masacru într-o civilizaţie! Am întâlnit o mulţime de urmaşi ai armenilor masacraţi în 1915 (au murit atunci peste două milioane), ai evreilor deportaţi în lagăre sau gazaţi la Verdun, care suferă de crize de astm, de eczeme şi de violente migrene la datele de comemorare ale masacrului, ale deportării, ale dramei… Cred că se poate face terapie şi la nivel de popor. Când un înaintaş a suferit, este fundamental pentru urmaşii săi ca durerea lui să fie recunoscută. De aceea a contat atât de mult pentru armeni ca genocidul prin care au trecut să fie recunoscut de comunitatea internaţională, chiar şi după cincizeci de ani. Sunt sigură că milioane de fiinţe au simţit consolare în adâncul inimii. Fantoma trebuia ucisă. Şi, viceversa, există urmări dramatice în uitarea anumitor date aniversare, cum ar fi cea a asasinatului arhiducelui austriac Franz-Ferdinand, moştenitor al Imperiului Austro-Ungar, pe 28 iunie 1914, la Sarajevo, care a declanşat războiul din 1914-1918. Sau în uitarea „Joii negre", când a început marea criză economică din 1929, şomajul mondial, preluarea puterii de către Hitler şi războiul din 1939-1945…

Acestea fiind spuse, nu este nevoie de circumstanţe la fel de dramatice pentru ca sindromul de repetiţie să vă amărască existenţa. Printre cei veniţi în număr mare la consult, prezentând simptome psihosomatice inexplicabile, erau şi persoane care visau în mod repetat că pierd examene şi că îşi distrug viaţa profesională… vise fără niciun sens, aparent. Îmi vine în minte un tânăr, harnic şi inteligent, căruia îi reuşea totul în viaţă, în afară de examene. Am descoperit împreună că, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, paisprezece dintre verii săi picaseră bacalaureatul! Urmărind firul acestor dificultăţi, am aflat până la urmă că străbunicul băiatului fusese gonit de acasă în ajunul bacalaureatului, pentru că a avut relaţii sexuale cu bona, care rămăsese însărcinată – şi, cum el avea simţul responsabilităţii, plecase cu ea şi o luase în căsătorie. Ei bine, la rândul său, fiul acestuia părăsise liceul în ajunul bacalaureatului şi nepotul său de asemenea, de fiecare dată din motive nesemnificative. Şi această stare de fapt s-a perpetuat timp de patru generaţii, întrucât strănepotul purta încă povara acestei „greşeli originare" ascunse cu mare grijă de toată familia… Ei bine, de când au ieşit la suprafaţă aceste lucruri şi după efectuarea terapiei, băieţii din familie au început să aibă succes la examene!

Cum să explicăm faptul că tot mai multă lume este atrasă de terapia transgeneraţională?

A.A.S.: Trăim o perioadă de transformare profundă a mediului şi a modului nostru de gândire, a stilului nostru de viaţă, a întregului context. Ne confruntăm, aşa cum spune Alvin Toffler, cu un stres colectiv, un fel de *şoc al viitorului,* care îi îngrijorează pe mulţi. În prezent există atâtea date necunoscute – printre care se numără chiar şi supravieţuirea culturii şi a planetei noastre! În forfota generală, mulţi terapeuţi se văd confruntaţi cu tot mai multe cazuri dificile, pe care nu le pot rezolva teoriile clasice. Una dintre soluţii este să le arate oamenilor cum să se înrădăcineze în propria istorie.

În cartea „Aïe, mes aïeux!", vă referiţi adesea la psihanalistul ungur Ivan Boszormenyi-Nagy. Ce a pus el în evidenţă?

A.A.S.: În practica clinică, el îi făcea pe pacienţii săi să vorbească despre familia lor pentru că, după părerea lui, scopul intervenţiei terapeutice era restabilirea unei etici a relaţiilor transgeneraţionale. Conceptele sale cheie de „loialitate familială invizibilă" şi de „registru al socotelilor familiale" m-au ajutat mult în munca mea. De loialitatea membrilor unui grup depinde unitatea acestuia. Această loialitate vizează deopotrivă gândurile, motivaţiile şi faptele fiecăruia dintre membrii grupului respectiv. De unde un alt concept: cel de *justiţie familială.* Când justiţia lipseşte, acest lucru se traduce prin rea-credinţă sau prin exploatarea membrilor familiei unii de către ceilalţi, chiar prin patologii sau accidente repetitive.

În vreme ce, în cazul contrar, dacă, există afecţiune între membrii familiei şi tot felul de atenţii reciproce, *socotelile familiale* sunt ţinute la zi. Putem vorbi despre o *balanţă de socoteli* familiale şi de *un registru al socotelilor* familiei, în care verificăm dacă suntem în credit sau în debit. Dacă lăsaţi după voi datorii, obligaţii şi lucruri neplătite din generaţie în generaţie, riscaţi să vă treziţi cu tot felul de probleme – probleme cu moşteniri nedrepte, certuri, despărţiri „anormale”… Una dintre *neplăţile familiale* cel mai des întâlnite este un deces în familie perceput ca fiind atât de nedrept, încât doliul să nu poată fi plâns, verbalizat, trăit, durerea rămânând astfel ca o rană deschisă, aproape pentru totdeauna.

Puteţi să ne daţi alte exemple de datorii în „socotelile familiale”?

A.A.S.: Cea mai importantă datorie a loialităţii familiale este cea pe care fiecare copil **o** resimte vizavi de părinţii săi pentru iubirea, osteneala şi atenţiile pe care le-a primit de la naşterea sa şi până la vârsta adultă. Achitarea acestei datorii este una de ordin transgeneraţional; a se înţelege că ceea ce am primit de la părinţii noştri, noi înapoiem copiilor noştri etc. Se întâmplă să existe distorsiuni patogene între merite şi datorii. Să luăm un exemplu; există familii în care fata cea mare îndeplineşte rolul de mamă faţă de ceilalţi copii, uneori şi faţă de propria mamă. Este ceea ce numim *parentificare.*

Un copil care trebuie să joace rolul de părinte foarte devreme se află într-un dezechilibru relaţional semnificativ. De fapt, legăturile transgeneraţionale şi *registrul meritelor şi al datoriilor* sunt foarte greu de înţeles, pentru că nimic nu este clar. Fiecare familie are propria sa manieră de a defini *poate determina vocaţiile.*

Poate declanşa o boală şi chiar să provoace căderea accidentală pe scară a unui strănepot. Mai rămâne ceva din liberul arbitru?

A.A.S.: Sigur că da: totul. Pentru că alegerea ne este dată spre a ne elibera de repetiţia familială, în scopul de a ne recuceri libertatea şi de a ne trăi, în sfârşit, propria noastră viaţă.

2

Familia este un arbore magic în propriul tău interior

Întâlnire cu Alexandro Jodorowsky

În vasta mişcare de descoperire – sau de redescoperire – a universului transgenealogiei, Alexandro Jodorowsky este considerat un outsider şi un deschizător de drumuri. Ce este, de fapt, „transgenealogicul"? Este luarea în considerare, cu deosebire de către terapeuţi, a tot ceea ce are legătură cu noi, cu trupul nostru, cu sufletul nostru – şi care e moştenit din familie, din neamul din care ne tragem. „Însă", spune Jodorowsky, „în fiecare dintre străbunii voştri există un Buddha adormit: dacă vreţi să vă treziţi spiritual, trebuie să faceţi efortul de a vedea în fiecare din strămoşii voştri un adevărat Buddha."

Cu un fel de întârziere faţă de orientali, dar deopotrivă înzestraţi cu un sistem de introspecţie din ce în ce mai rafinat, occidentalii descoperă că este esenţial „să îşi onoreze străbunii" – deoarece ei fac parte din noi! Să-i onorăm poate însemna să-i cunoaştem, să-i analizăm, să-i demontăm, să-i acuzăm, să-i dizolvăm, să le mulţumim, să-i iubim… Pentru ca în cele din urmă „să-l vedem pe Buddha în fiecare dintre ei".

Cu mult înainte ca terapia transgenealogică să fie la modă, dramaturgul şi regizorul Jodorowsky, cofondator al Mişcării Panique[12], alături de Fernando Arrabal, Ronald Topor şi câţiva alţi provocatori de geniu, sosiţi din America Latină în anii '50 şi '60, aşezase arborele genealogic în centrul viziunii sale despre lume. Ştim că fostul „agitator" cultural s-a transformat demult într-un înţelept care-i ajută pe oameni să-şi afle calea în haosul spiritual modern, în special prin intermediul jocului de tarot. Au trecut mai bine de treizeci şi cinci de ani de când primeşte în fiecare miercuri oameni veniţi din toată Europa, într-un bistro transformat în „cabaret mistic", unde, în mod cu totul benevol, dă în cărţi la vreo şase persoane, în timp ce împrejurul său mai multe zeci de „căutători-ai- sensului-vieţii" se înghesuie să audă ceea ce spune artistul în şoaptă, atunci când, după ce l-a interpelat (cu multă compasiune) şi l-a ascultat pe „pacientul" său şi după ce i-a studiat cu atenţie „arborele" (genealogic), îi prescrie actul „psiho-magic" destinat să-i ritualizeze vindecarea.

În alte seri, se schimbă scena: nu mai este vorba nici despre îmbulzeală, nici despre cabaret – Alexandro Jodorowsky îşi transmite arta şi altor terapeuţi, primind în consultaţie câte o singură persoană. Însă ingredientele sunt aceleaşi: cuvinte pline de compasiune, ascultare, interpretarea semnelor simbolice, psihomagie, punând mereu accentul pe studierea atentă a „arborelui" persoanei respective.

Tocmai asupra acestui ultim aspect am vrut să-l intervievăm. Am asistat la una dintre consultaţiile sale – un caz impresionant. Abuzată sexual în copilărie de către tatăl ei, o femeie se închisese în sine şi refuza complet să facă dragoste cu cineva – indiferent despre cine ar fi fost vorba. La cincizeci de ani după o lungă perioadă în care fusese la şedinţe de psihanaliză care nu o ajutaseră cu nimic, îl întâlneşte Jodorowsky şi acceptă să-i încerce metoda. În câteva ore, trecutul ei a ieşit la iveală… chiar şi cel dinainte să se nască, arborele său genealogic, minuţios studiat, a dezvăluit o sumedenie de rezonanţe incestuoase în diferitele ramuri ale familiei pe mai multe generaţii. Împinsă de „Jodo" să rupă pactul blestemat de iubire-ură care o înlănţuia de tatăl său, femeia a trecut printr-un moment deosebit de dificil. Un fel de trăire ultrarapidă, cu urlete şi căderi în genunchi. I s-a prescris ritual psihomagic abrupt: desenul în mărime naturală a sexului tatălui pedofil, înfăşurat în arborele genealogic familial şi însoţit de un mic obiect fantezist simbolizând răul din inima femeii, totul având să fie aruncat în Sena, şi împachetat... ceea ce va provoca, în cele din urmă, o uimitoare acalmie şi începutul unei linişti interioare de nesperat.

Conversaţie cu un ex-provocator devenit mare înţelept

Ar fi posibil să înlocuim ani de terapie printr-o şedinţă fulger de „psihomagie"?

Alexandro Jodorowsky: Odată ce am conştientizat faptul că ne purtăm în corp propriul arbore genealogic, precum faptul că ne putem exorciza suferinţele moştenite în familie aşa cum am exorciza demonii, totul se poate schimba dintr-odată. Însă acest lucru nu ne scuteşte de imensul efort de a lucra cu noi înşine. E un efort îndreptat către propria minte şi propriul spirit, în primul rând, dar nu mai puţin asupra propriului trup… Putem să-i sugerăm corpului că trebuie să se elibereze… cu condiţia să nu ne fie frică. Nu trebuie să ne temem să ne cufundăm adânc în noi înşine, pentru a depăşi partea rău constituită şi toată groaza neîmplinirii. Sau pentru a ridica obstacolul arborelui genealogic pe care îl purtăm anapoda în noi şi care barează fluxul vieţii în acest baraj ca din grămezi de crengi moarte, veţi întâlni fantomele tatălui şi al mamei, ale bunicilor şi ale străbunicilor… Trebuie să aveţi curajul şi energia să le apucaţi cu forţă şi să le spuneţi: „Gata! Nu mă voi mai supune acestor ordine fără sens! Ajunge!". Vi se pare greu, nu-i aşa? Aşa e şi normal… Ce simplu ar fi să putem „înghiţi" câteva dulcegării psihologice care să ne liniştească, câteva pilule de „gândire pozitivă", sau să ne privim într-o oglindă magică care să ne spună cât suntem de frumoşi şi de geniali… Dar, până la urmă, ideea era să scăpăm de porcăriile din mintea noastră, nu-i aşa? Dar pentru asta e nevoie de muncă.

De unde să începem?

A..: Mai întâi trebuie să ştim, să ne plasăm pe noi înşine în propriul arbore genealogic şi să înţelegem că acest arbore nu aparţine trecutului: el este foarte viu şi prezent, în interiorul fiecăruia dintre noi! Arborele trăieşte în mine. Eu sunt arborele. Eu sunt întreaga mea familie. Atinge-mi piciorul drept şi tata o să înceapă să vorbească, pune-mi mâna pe umărul stâng şi bunica o să înceapă să geamă! Când mă cufund în trecutul meu, intru, de asemenea, în cel al părinţilor mei şi al străbunilor. Nu avem probleme individuale: întreaga familie este în joc. Inconştientul familial există. Un tată hotărăşte să înceapă o psihanaliză şi dintr-odată toată familia intră în rezonanţă şi începe să evolueze. De îndată ce conştientizaţi ceva, faceţi toată familia să conştientizeze acel lucru. Sunteţi ca o lumină. Când un măr apare într-un arbore, tot arborele se bucură, înţelegeţi? Dacă vă faceţi treaba cum trebuie, vă curăţaţi de uscăciuni întregul arbore genealogic.

Arborele poate fi „curăţat" chiar fără şi fără ştirea anumitor membri ai săi, pentru totdeauna?

A.J.: Fără ştirea lor da, dar cu siguranţă nu pentru totdeauna. Există mereu o posibilitate de recădere. Şi această posibilitate se aplică nu doar subiectului, ci întregului arbore. Când eu mă îmbolnăvesc din nou, destinul meu îl antrenează pe acela ai întregii familii, inclusiv copiii care vor veni pe lume, timp de trei sau patru, generaţii. Responsabilitatea noastră este imensă. Mai ales în ceea ce priveşte copiii. Ei nu trăiesc în aceeaşi dimensiune temporală cu noi. Nouă ni se poate părea că e o întâmplare de o oră, dar pentru ei acest episod va conta o lună sau un an sau chiar îi va marca pe viaţă. Iată de ce trebuie să ştiţi bine cui vă încredinţaţi copiii. Dacă vă lăsaţi copilul timp de opt ore în grija unei persoane neurastenice, sau isterice, sau pline de probleme, copilul riscă să absoarbă totul. Dumneavoastră înşivă, când vă ocupaţi de un copil, trebuie să fiţi foarte atent!

Psihanalişti ca Nicolas Abraham sau Didier Dumas spun că problemele cel mai des întâlnite în arborii genealogici simt fantomele. E numele pe care îl dau lucrurilor nespuse care traumatizează, „secretul transgenealogic" care s-ar plimba prin arborescenţele familiale şi i-ar îmbolnăvi pe oameni.

A.J.: Într-adevăr. Putem spune că suntem cu toţii abuzaţi, de aceea secretele sunt atât de traumatizante. Abuzurile pot lua mii de forme. Şi, odată deveniţi adulţi, avem tendinţa de a reproduce abuzurile suportate în timpul copilăriei. Există abuzuri mentale, abuzuri de limbaj, abuzuri emoţionale, abuzuri sexuale, abuzuri materiale, abuzuri ale fiinţei: nu am fost lăsat să exist prin mine însumi, nu s-a văzut cine eram, s-a vrut ca să fiu altcineva, mi s-a dat o viaţă, dar care nu era a mea, se dorea naşterea unui băiat, iar eu am fost fată… Nu am fost lăsat să văd, nu am fost lăsată să ascult, nu am fost lăsat să

vorbesc, iar ceea ce mi s-a spus nu mi se potrivea. Abuzuri materiale: nu am avut spaţiul, condiţiile sau hrana corespunzătoare. Cât despre abuzul sexual, el este, în continuare, mai răspândit decât ne închipuim. Lista abuzurilor este foarte lungă. Ca şi cea a învinovăţirilor, de altfel: din vina ta ne-am căsătorit, ai fost o povară, mi-am ratat viaţa din cauza ta, vrei să pleci, ne trădezi, nu gândeşti ca noi şi, mai rău, vrei să ne depăşeşti: atunci se va crea un abuz care va conduce la un eşec sau la o devalorizare. „Homosexualitatea" refulată abundă, ca şi fetele cu un comportament de băieţoi! Ca să nu mai vorbim de incest! Şi toate acestea se reproduc la infinit. Subiecte inepuizabile, vaste, enorme, incredibile. Cum să reacţionezi faţă de genul ăsta de umor?

Umor???

A.J.: Da, chiar aşa, pentru că în mod evident Universul a fost creat de către un tip căruia îi plac glumele URIAŞE, doar că unele dintre ele sunt cam macabre! Detectăm acest umor în situaţiile în care apare o sincronicitate. Azi dimineaţă, iau telefonul şi apăs pe zero, tasta de apelare directă a fiului meu, Adam. O femeie ridică receptorul; „Alo?". „Bună ziua, Adam este?". „Nu, sunt fiica". Fata sa? Dar fiul meu nu are nicio fată!". „Ei, asta-i bună? Vreţi să spuneţi că pe tata nu-l cheamă Adam??". Formasem din greşeală un alt număr şi dădusem peste o fată al cărei tată se numea Adam. Ei bine, ăsta este un joc al lui Dumnezeu, care îmi face o mică glumă. Mai târziu, i-am spus fiului meu: „Adam, am vorbit cu fata ta din viitor." Acesta a sărit în sus: „Haide, tată, termină!". Considera că abuzez…

Abuzul cel mai simplu, în epoca noastră, este adeseori descris prin lipsă: este vorba despre absenţa tatălui, absenţa autorităţii tatălui…

A.J.: Da, când tatăl este absent, mama devine dominantă, invadatoare şi nu mai este mamă în adevăratul sens al cuvântului. Putem deci să vorbim de absenţa totală de tată ŞI de mamă. Trăim într-o civilizaţie de copii. Peste tot căutăm tatăl – iată de ce există mentorii spirituali, care vin să-i înlocuiască pe taţii care lipsesc – şi câteodată pe mamele care lipsesc… Trăim într-o societate însetată după mângâieri. Eu nu-mi amintesc ca tatăl meu să mă fi luat în braţe – bărbaţii nu se atingeau. Cât despre mama, din clipa în care mi-au fost tunse pletele blonde, aidoma cu ale propriului ei tată pe care-l ridica în slăvi, s-a îndepărtat de mine şi nu îmi amintesc să mă fi mângâiat vreodată. Purtăm în noi copiii adeseori abuzaţi de absenţa mângâierilor de care aveam atâta nevoie.

Până unde ar trebui să ajungem pentru a ne elibera de toate violenţele?

A.J.: Iată o întrebare mult prea vastă. E ceva care are legătură cu întreaga planetă, cu toate cutremurele şi inundaţiile sale, precum şi întreaga societate,

întreaga istorie, cu războaiele şi cu crimele ei. În acest moment, întâlnesc multe persoane care au probleme ce datează de la războiul din 1914 – un bunic a fost gazat atunci şi uite cum o boală de plămâni, adică un rău emoţional, o problemă legată de lipsa de realizare, apare acum. Războiul din 1914 îl plătim şi astăzi, prin intermediul părinţilor şi bunicilor şi, adeseori, al unchilor şi al mătuşilor: „relaţiile dintre tată (sau mamă) şi fraţii şi surorile sale mă pot influenţa foarte uşor, chiar dacă nu ştiu nimic despre violurile, despre avorturile, despre pierderile de sarcină, despre crime, despre incesturi, despre tendinţele homosexuale neasumate, despre relaţiile sado-masochiste din familiile lor… Este imposibil de întocmit o listă exhaustivă. Uneori, nu e nevoie de „mare lucru". Vii pe lume după moartea unui frate şi primeşti numele de René, simbol al renaşterii – şi iată cum porţi pe viaţă pecetea unei alte fiinţe, a acestui frate mort. Înlocuim adesea pe cineva: tata îmi dă numele unei logodnice pierdute – şi toată viaţa mea eu voi fi logodnica tatălui meu; sau mama îmi dă numele tatălui său, iar eu, pentru a o mulţumi, voi încerca să fiu ca bunicul meu. Sau se poate întâmpla ca mama, la modul inconştient, să facă pur şi simplu un copil cu tatăl ei – şi uite aşa se repetă povestea cu Fecioara Maria şi Dumnezeu Tatăl: ba chiar uneori mama îşi botează copilul Iisus, sau Salvatore, sau Iosif – în fine, un nume de inspiraţie divină, iar copilul se va simţi obligat să fie un copil perfect.

Să înţelegem de aici că religia joacă ea oare vreun rol în rezonanţele transgenealogice?

A.J.: Da, şi încă unul considerabil! Majoritatea arborilor genealogici de orice fel ar fi ei poartă încă de la rădăcină, sau în orice caz de multă vreme, urmele unor greşeli de interpretare a cărţilor sfinte, ale denaturării intenţiilor lor iniţiale. În funcţie de locul în care v-aţi născut, toate nenorocirile (şi mai ales deviaţiile sexuale) vor fi înţelese prin prisma Torei sau a Noului Testament sau a Coranului, sau a sutrelor[13]… Interpretarea denaturată a textelor sfinte este mai periculoasă decât bomba atomică (şi mă refer aici chiar şi la religiile materialiste şi marxiste, care fac pagube tot la fel de grave).

Şi ce face arborele genealogic în privinţa acestor catastrofe? Ca să nu se „usuce" (ceea ce se poate întâmpla dacă secretul nu e lăsat să iasă la suprafaţă), încearcă să se echilibreze prin nişte acrobaţii la care nici nu-ţi vine să te gândeşti, născând fie un sfânt, fie un criminal.

Vorbiţi despre acest lucru ca şi cum ar fi vorba de un arbore în sensul propriu!

A.J.: Dar chiar este o fiinţă vie! Anumiţi psihanalişti care au făcut studii genealogice au vrut să îl reducă la formule matematice, încercând să-l raţionalizeze. Dar arborele nu este un lucru raţional, este o fiinţă organică, o specie adevărată de arbore! Mi-am dat seama de asta odată cu experienţa

teatralizării arborilor genealogici.

De unde v-a venit această idee?

A.J.; Avem cu toţii un timp şi un spaţiu interioare. Ca să văd care e timpul interior, îl întrebam pe cel din faţa mea:

„Cât timp credeţi că veţi trăi*?”*. Mi se răspundea: optzeci şi şase de ani, şaizeci de ani, şaptezeci şi cinci de ani… Şi am observat că erau vârstele la care membri ai familiilor lor muriseră. Am văzut, de asemenea, că femeile îşi năşteau copii la aceleaşi vârste ca şi mamele lor. Se poate spune că moştenim de la străbunii noştri un anumit timp. Pe de altă parte, ne lasă moştenire şi un spaţiu. Acest spaţiu are legătură cu morala, religia, inteligenţa arborelui nostru. Pentru a ajunge să înţeleg mai mult, a trebuit să-mi extind spaţiul interior moştenit de la străbuni. M-am întrebat atunci unde se găsea această familie interioară. Avem cu toţii o re*prezentare* a familiei noastre, care cuprinde întreg arborele nostru genealogic, cu blocajele sale, dorinţele sale etc. Am realizat astfel că familia fiecăruia îşi organiza un anumit spaţiu mental şi mi-a trecut prin minte – era prin anii ’70 – că l-aş putea transpune pe o scenă de teatru. Le-am cerut elevilor mei, sau unor persoane care asistau la ceea ce le învăţam, să-i reprezinte pe scenă pe membrii propriei familii. Dar cum ar putea fi ei puşi la un loc, în acelaşi spaţiu? Unora, am simţit nevoia să-i pun pe scaune; celor mai umiliţi, le-am cerut să se ghemuiască pe pământ; celor uitaţi şi îndepărtaţi de familie, le-am spus să stea cât mai departe; morţii erau culcaţi; copiii erau puşi cu spatele etc. În final, era ca o imensă sculptură în spaţiu. Îl întrebam atunci pe cel pe care-l consultam unde anume se vede el, în interiorul acelui spaţiu. Am relatat despre această experienţă în cartea *L’arbre de Dieu pendu…*

Cu cât persoana avea mai multe informaţii despre propriul arbore genealogic, cu atât mai mult ne puteam întoarce în timp.

În ceea ce mă priveşte, m-am „urcat” în arborele meu până la anul 1450, lărgindu-mi deopotrivă timpul, teritoriul şi conştiinţa. Spun asta fiindcă eu asociez unei anumite trepte din arborele genealogic şi un anumit grad de conştiinţă. Ne organizăm familia ca pe o sculptură în spaţiu şi timp, apoi îi măsurăm gradul de conştiinţă.

Aveam în vedere trei obiective: să cunoşti întregul univers, să trăieşti la fel de mult ca şi el şi să devii conştiinţa sa. Trei idealuri divine. Treapta pe care se află Dumnezeu reprezintă, după părerea mea, cel mai înalt grad de conştiinţă. Câtă vreme nu am ajuns acolo, nu avem o conştiinţă complet evoluată, având în continuare o viziune dualistă despre noi înşine. Dar dacă depăşim orice dualitate, deplina realizare a conştiinţei se dovedeşte a fi însăşi propria sa dispariţie!

Aşadar, iată-ne cu un anumit număr de persoane invitate să reprezinte pe scenă un arbore genealogic…

A.J.: Îi ceream celui căruia urma să-i studiem arborele să aleagă cu grijă pe cineva pentru a-l reprezenta pe tatăl său, o altă persoană pentru a o reprezenta pe mama sa, altele pentru fraţii săi etc. Însă, chiar din această clipă apăreau nişte sincronicităţi nemaipomenite, jocuri de rezonanţe între persoanele alese „la întâmplare" şi cele pe care ele le reprezentau. Mai mult ca niciodată mi-am dat seama că, în Univers, fiecare lucru are legătură cu tot ce-l înconjoară.

Ceea ce ar putea explica faptul că la metoda pe care aţi descoperit-o au ajuns, pe cont propriu, şi alţi terapeuţi, de exemplu la Bert Hellinger, care au avut întrucâtva aceeaşi idee ca şi dumneavoastră…

A.J.: Mă bucur pentru asta şi nu sunt deloc gelos! Nu există idei cu totul unice şi izolate. Ele provin toate din societate.

Mulţi psihogenealogişti au venit la cursurile mele timp de ani de zile, înainte de a-şi deschide propriile şcoli… Ne aflăm în faţa unei alte modalităţi, prin care omenirea poate progresa. Eu m-am îndreptat apoi către psihomagie şi psihoşamanism, care sunt nişte tehnici chiar şi mai avansate. Acum, chiar şi unii psihanalişti folosesc metode comparabile psihomagiei!

Inconştientul nu e ceva care să poată fi studiat ştiinţific, e accesibil mai degrabă prin artă. De aceea, arborele genealogic nu poate fi studiat prin raţionament pur. Care este diferenţa între un corp geometric şi un corp organic? În corpul geometric, ştim perfect care sunt relaţiile între diversele părţi. Într-un corp organic, aceste relaţii sunt misterioase – putem adăuga sau retrage ceva, dar organismul rămâne acelaşi. Relaţiile interne ale unui arbore sunt misterioase. Pentru a le înţelege, trebuie să intrăm în inconştient. E la fel ca interpretarea unui vis. Nu trebuie să interpretăm visul arborelui genealogic, ci trebuie să-l trăim.

Dar acest vis seamănă mai degrabă cu un coşmar, nu?

A..: Mai degrabă cu o invitaţie la munca de autocunoaştere, ca şi hexagrama[14] a optsprezecea din Yi King, care poate fi tradusă prin „Munca asupra a ceea ce este corupt". Imaginea evocă o farfurie cu alimente invadate de viermi şi comentariul spune: „Situaţia s-a înrăutăţit datorită stagnării. Ne găsim în faţa unei stări de lucru care lasă de dorit, dar situaţia conţine în acelaşi timp tot ce trebuie pentru a-i pune capăt.". Este minunat! Când am o problemă (această mâncare stricată), ştiu care este „munca" pe care trebuie s-o fac. Acelaşi lucru se întâmplă şi în tarot: de fiecare dată când o persoană trage o carte inversată, îi spun: „Nu ai tras o carte proastă „ci ai înţeles că ai o muncă de făcut".

Problema este că mulţi oameni se ataşează de suferinţele lor. O femeie se vaită: „M-a părăsit iubitul!", Eu îi spun: „Vom analiza motivul". Ea nu-i de

acord: „Nu, n-are rost. Ştiu că sufăr, dar aşa şi trebuie”. Eu ce să mai fac atunci? Probabil că femeia gândeşte aşa din cauză că în copilărie nu a avut parte de afecţiune şi a ajuns să nu se mai recunoască pe sine însăşi decât în suferinţă. Mulţi oameni – persoanele de faţă se exclud, fireşte (zâmbeşte), detestă să sufere, dar nu se pot detaşa de suferinţă, pentru că tocmai asta le dă senzaţia că trăiesc.

Ce ne-ar sfătui Yi King?

A J.: Să „traversăm marile ape”, adică să ne depăşim pe noi înşine, începând cu trupul nostru, să depăşim concepţia pe care ne-am făcut-o despre noi înşine, apoi diferitele părţi din fiinţa noastră, mergând în linie dreaptă, până ce ajungem la Dumnezeu… Care este scopul? Să ne împăcăm cu propriul inconştient. Nu să ne eliberăm de inconştient (asta e imposibil), ci să facem din el un aliat. Dacă propriul inconştient este aliatul meu, pentru că i-am învăţat limbajul, şi deţin, astfel, cheia tainei sale, el începe să lucreze pentru mine: trece în serviciul meu şi eu în al său, aşa că vom funcţiona împreună. Familia este inconştientul fiecăruia. Scopul nu este, aşadar, să devii autonom în raport cu propria familie, ci să fii capabil să înţelegi legătura cu ea şi să faci din ea un aliat, unul aflat în interiorul tău. Eu nu vorbesc de persoanele fizice care se află într-un loc sau altul, vorbesc de familia care se găseşte în interiorul nostru. Având o familie dinăuntru, eu trebuie să-i prelucrez fiecare caracter ca pe un arhetip. Este greşit ca în forul meu interior să îmi păstrez nivelul de conştiinţă numai pentru mine, ci trebuie să-l dau fiecăruia dintre ei, să-i înflăcărez, să-i înalţ. Tot ceea ce le dau lor, eu îmi dau şi mie, dacă mă lipsesc pe mine de ceva, îi lipsesc şi pe ei. Personajele monstruoase le voi transforma. Operând o transmutaţie, le voi da tuturor nivelul meu mental. Trebuie ca în interiorul meu să fac din toţi părinţii şi străbunii mei nişte fiinţe realizate. Se spune chiar: „Şi câinele este Buddha”, Ceea ce înseamnă că şi tatăl meu şi mama mea sunt Dumnezeu, că unchii şi mătuşile mele sunt, de asemenea, Buddha. Şi, atunci trebuie să încerc să văd divinitatea lui Buddha în fiecare personaj al familiei mele. Este oare vorba de persoane care au deviat de la divinitate? Au ele inima plină de ranchiună, mintea plină de idei nebuneşti, sexul le e dominat de dorinţe perverse? Ei, bine, asemenea unui cioban cu oile sale, trebuie să-i readuc pe calea cea bună. În mine însumi, trebuie să-mi repun familia pe drumul cel bun, să fac o curăţenie a nevoilor, a dorinţelor, a emoţiilor. Iată misiunea: o muncă de vindecare a arborelui şi nu, aşa cum ne-am putea imagina, o eliberare de arbore. Nu este vorba de a atinge o presupusă independenţă… Este ca şi cum aş vrea să fiu independent de societate, de lume, de cosmos. Independent de respiraţia mea! Aşa ceva nu este posibil. Chiar dacă devin pustnic, aparţin societăţii şi universului.

Cum voi „lucra” astfel asupra familiei mele?

A. J.: În imaginaţie. Trebuie să creăm acest vis de perfecţiune în interiorul nostru. Aşa ne vindecăm de această enormă rană. Apoi, putem transmite această vindecare copiilor noştri… Ea poate lua o infinitate de forme. În ceea ce mă priveşte, am scris acest roman intitulat *L'arbre de Dieu pendu.* Alţii o fac prin pictură. Alţii prin teatru. Fiecare trebuie să-şi găsească propria metodă prin care îşi poate îmbogăţi imaginea de sine.

După ce ne dăm seama că arborele este vindecat – sau pe cale de vindecare?

A. J.: Arborele va fi mereu definit de fructul pe care-l produce. Dacă fructul este amar, chiar dacă provine dintr-un imens arbore maiestuos, nu e bun. Dacă fructul este bun, chiar dacă provine de la un amărât de arbore încovoiat de tot, atunci este minunat. Arborele din noi este toată familia noastră, trecută şi viitoare – iar noi, noi suntem fructele.

*Anumiţi lama**[15]** spun că trebuie să ne rugăm pentru strămoşii noştri… chiar şi pentru cel care a atins nivelul lui Buddha, fiindcă până şi acea persoană are nevoie de acest lucru. Între noi şi strămoşi există un fel de schimb…*

A. J.: Într-o zi, m-am dus la Sfintele Marii ale Mării[16], unde se găseşte acea Fecioară neagră pe care ţiganii o plimbă prin valuri. Am intrat mai întâi în sanctuar cu ideea de a cere ceva. Dar în cele din urmă, adresându-mă Fecioarei, i-am zis: „Toată lumea vine la tine să-ţi ceară ceva, dar eu am venit să-ţi fac un masaj!". Şi am masat-o pe Fecioara neagră, pentru a-i alunga oboseala. Iar Ea mi-a dăruit o pace incredibilă în suflet. Să masez Fecioara căreia toată lumea îi cere lucruri… A fost un lucru care mi-a deschis mintea. Atunci când masezi un bolnav, tu masezi o fiinţă imperfectă, dar îl masezi, de asemenea, şi pe Buddha. Medicul este inferior bolnavului, este în poziţia servitorului adică în serviciul bolnavului. Eu nu sunt drumul, eu sunt ştergătorul de picioare. Nu sunt lumina, sunt întrerupătorul. Dacă vreau să reconstitui un arbore genealogic, trebuie să mă pun în rolul unui servitor, renunţând la cel de somitate. Trebuie să mă folosesc de metoda totalei neştiinţe. Şi, în felul ăsta, să-l primesc pe celălalt în ignoranţa mea, pentru a-l ajuta să existe, să meargă în adâncime către propria sa lumina.

În acel moment, îmi dau seama că sexualitatea mea nu îmi aparţine, că ea vine din universul întreg. Că nici măcar propriul corp nu îmi aparţine, fiindcă el vine din stele. Că în corpul meu niciun atom nu îmi aparţine, că şi cel mai mic atom de hidrogen provine din explozia originală. Că nimic nu este al meu, nici cea mai mică particulă de emoţie. Iubirea pe care o port nu îmi aparţine. Dacă iubirea nu ar fi aparţinut naturii, nu aş fi simţit-o. Emoţiile nu sunt ale mele, ci ale tuturor. Ele vin din Universul însuşi. Universul este un câmp de

iubire, un câmp sexual, un câmp material. Vorbim mereu despre singurătate, dar nu suntem niciodată singuri.

Ţinând cont că v-aţi realizat ca artist, de unde până unde dorinţa de a deveni terapeut?

A. J.: Prima mea pasiune a fost scrisul, conceperea scenariilor, crearea de benzi desenate. Dar studiasem cinci ani cu un maestru zen şi fusesem frapat de o sutra care spunea: „Eu nu vreau nimic pentru mine care să nu fie pentru ceilalţi". Şi am descoperit astfel, scotocind prin sentimentele mele sublime – că avem cu toţii sentimente sublime, de care ne este ruşine în mod stupid, în societatea noastră intelectualizată în care un „bun scriitor" trebuie să fie distrugător şi pesimist! – am descoperit, aşadar, în mine iubirea umanităţii, cu deosebire prin paternitate. O spun cu deplină naivitate. Dintr-odată, am descoperit că aveam mulţi prieteni, deopotrivă în trecut şi în viitor. Şi trebuia neapărat să particip la această aventură colectivă! Cum nu-mi place să cer bani de la cineva, am deschis un curs gratuit într-o sală care la început era o sală de dans şi am lansat Cabaretul mistic. Ţineam conferinţe despre iubirea umanităţii. Apoi, am dat consultaţii de tarot şi de psihomagie. Şi o ţin aşa de treizeci de ani. Este un serviciu de sănătate publică adresat indivizilor. Apoi, ideile mele au început sa circule…

De ce oare occidentalii redescoperă deabia acum importanţa străbunilor?

A. J.: Cred că noi avem mai multe tipuri de inconştient: Unul individual, unul familial, unul social, unul istoric. Străbunii noştri se găsesc în inconştientul nostru istoric, unde ei sunt foarte vii şi activi. Lumea actuală este însă în pericol. E cuprinsă în întregime de boală. Corpul său luptă pentru a supravieţui. Cred că în prezent străbunii ne iau boala cu asalt, ca nişte anticorpi, pentru a ne apăra şi a ne vindeca viitorul. Decadenţa noastră prezintă, aşadar, şi laturi bune. Pe de altă parte, cred că avem mult de lucru până să ne vindecăm trecutul. Un trecut bolnav poate fi îngrijit. Cum s-ar putea face asta? Prin schimbarea punctului de vedere. Istoria nu este altceva decât un punct de vedere.

Adică?

A. J.: Trecutul are aceeaşi consistenţă ca şi visul. Este precum cărţile de tarot. Sunt manifestări care nu au o explicaţie raţională precisă. Putem să le interpretam în fiecare moment într-un mod diferit, în funcţie de gradul nostru de conştiinţă.

Dacă nivelul nostru de conştiinţă creşte, şi semnificaţia trecutului se schimbă – şi, fiindcă arborele se judecă după fructele sale, dacă fructele se schimbă, arborele se schimbă şi el la rândul lui. Putem deci să ne vindecăm

trecutul, să-l înţelegem mai bine. De altfel, în fiinţa noastră suferă bunicul, străbunicul, stră-străbunicul pentru nerealizările lor. Ceea ce înseamnă că, dacă noi ne realizăm, atunci străbunii noştri, în noi, se vor realiza şi ei, prin simplul fapt că ating gradul nostru de conştiinţă.

Timpul poate fi, într-un anumit sens, reversibil? Teoreticienii haosului susţin contrariul – şi anume că lumea este deopotrivă imprevizibilă şi ireversibilă.

A. J.: Da, dar aceasta este soarta materiei. Nu şi cea a spiritului. În spirit, lucrurile pot să se răstoarne. O suferinţă poate deveni bucurie. Un eşec se poate metamorfoza în reuşită. Dacă noi înşine credem că trăim numai în corpul nostru, totul este ireversibil. Dar dacă noi suntem altceva decât doar corpul nostru, trecutul devine accesibil acolo, în prezent. Acţionând asupra prezentului vostru, acţionaţi asupra trecutului vostru. Iluminându-vă prezentul, vă iluminaţi trecutul.

În acest caz, nu există trecut…

A. J.: Nici viitor. Viaţa, eternă şi infinită, se găseşte acolo, chiar acolo, acum, în dumneavoastră. Psihanaliza are mare nevoie să înţeleagă acest fapt elementar, în loc sa ţină, în mod absurd, la statutul de *ştiinţă,* şi să aplice legile materiei la lumea spiritului. Oamenii de ştiinţă acceptă cu greu latura „suprarealistă" a inconştientului. Arborele genealogic este într-adevăr complet suprarealist şi nebunesc! Iar vindecarea trece pe acolo. De exemplu, fără conceptul de Dumnezeu – dar un bun concept despre Dumnezeu, nu un concept degradat! – nu există vindecare posibilă. De ce? Pentru că nu există vindecare fără să te uneşti cu cel-dincolo-de-gândire. Dezrădăcinaţi din golul primordial, fără să ne regăsim în neantul de neimaginat, cum oare ne-am vindeca?

În mod cert, dumneavoastră regăsiţi cu adevărat viziunea budistă, în care suprema vacuitate nu ne împiedică de fel să ne rugăm pentru străbuni, care au chiar mare nevoie de acest lucru – indiferent că au fost sfinţi sau asasini!

A. J.: Şi indiferent dacă au fost doar nişte ţărani sau oameni fără cultură. Pentru că ei sunt în noi. Ei sunt rădăcinile noastre. Noi suntem fructele lor. Cât despre religii, ele se vor transforma toate. Religiile ne-au făcut un rău greu de suportat. Dar nu Evangheliile sunt rele, ci interpretările care li s-au dat de-a lungul secolelor. Tradiţia rabinică actuală, integrismul musulman, atitudinea Bisericii faţă de sex şi de bani… toate acestea sunt lamentabile şi vor mai produce multe boli. Dar nu mai cred în revoluţie. În loc să atacăm religia, va trebui să ajungem la esenţa ei şi să o aplicăm în ceea ce are ea bun. Trebuie să o facem să evolueze.

Credeţi că o evoluţie se poate produce aşa, deodată, ca prin minune?

A. J.: Da, deodată, dar după multă, multă, multă muncă. Vedem imediat limitele celorlalţi. Dar foarte greu pe cele proprii.

3

Constelaţiile familiale sau contactul de la suflet la suflet

Întâlnire cu Bert Hellinger

După studierea filosofiei, a teologiei şi a pedagogiei, Bert Hellinger a lucrat cincisprezece ani ca „misionar-învăţător" în Africa de Sud. În anii '80, întors în Europa, a părăsit corpul misionarilor pentru a deveni psihanalist şi psihoterapeut. În acea perioadă începe să practice intens dinamica de grup şi îşi creează într-un final propria sa metodă, denumită „Constelaţia familială", care atinge profunzimi psihologice greu de exprimat prin cuvinte şi în care „simţirea" reprezintă adesea unica busolă.

Bert Hellinger, care are acum şaptezeci şi şase de ani, ţine conferinţe care nu sunt întotdeauna *politically correct.* El vorbeşte despre „onorarea părinţilor", despre „respect faţă de străbuni" şi mai ales despre „comunicare de la suflet la suflet" – or, sufletul, se ştie, nu există pentru ştiinţă… Acest lucru nu împiedică respectivele Constelaţii familiale să dezvăluie într-o manieră extraordinar de simplă şi de pătrunzătoare modul în care suntem legaţi, fără să ne dăm seama, de grupurile noastre de referinţă, începând chiar cu propria familie; ni se propune astfel un mod complet nou de a ne elibera fără să ne detaşăm – ceea ce este aproape la fel de imposibil ca a-ţi opri respiraţia.

Ai participat deja la o Constelaţie familială? Pusă la punct acum treizeci de ani de către Bert Hellinger, ea a fost adoptată de numeroase şcoli de psihoterapie. Un aspect curios ar fi că această metodă are o „soră" geamănă, inventată cam în aceeaşi perioadă de către Alexandro Jodorowsky – aşa cum explică biologul Rupert Sheldrake, ideile pot ţâşni în mod spontan în mai multe spirite deodată! Principiul este simplu. Când îţi vine rândul, alegi mai multe persoane în grup (este o terapie grupală), astfel încât să fie reprezentaţi fiecare dintre membrii familiei tale (sau ai companiei în care lucrezi, sau ai comunităţii în care trăieşti, în funcţie de locul unde a apărut problema pentru care te afli acolo). Fără a le spune nimic despre tine, aşezi aceste persoane aşa cum doreşti, în picioare, cu braţele pe lângă corp sau oricum altcumva, în cercul format de către participanţi. Acţionezi întotdeauna „la sentiment", într-o stare pe jumătate somnambulică, fără să te gândeşti la nimic, atent doar la ceea ce se petrece cu tine. Apoi te aşezi şi îl asculţi pe psihoterapeut interogând fiecare dintre persoanele „constelaţiei" astfel formate. Oricât de nebunesc ar putea părea acest lucru, persoanele respective, care nu ştiu nimic despre tine, despre familia sau despre străbunii tăi, încep să spună lucruri strâns legate de situaţia, de viaţa sau de arborele tău genealogic. Am fost

invitat de către unul dintre participanţi la un asemenea atelier[17] pentru a-l reprezenta pe tatăl său (ar fi putut fi vorba la fel de bine de fratele sau de fiul său ori chiar de mama sau de soţia sa, vectorii experienţei dovedindu-se androgini). Toţi cei din grup am început să simţim senzaţii şi emoţii din cele mai diverse, să vorbim, să gesticulăm, să exprimăm cereri pe care nu le controlam. Eram parte dintr-un ansamblu interactiv format din patru, cinci, şase până la douăzeci de persoane într-o stare asemănătoare cu a mea, iar subiectul căruia îi reprezentam astfel problemele interioare, căutând o ieşire cât mai armonioasă posibil, simţea că totul este adevărat şi plin de sens… Se deschid nişte posibilităţi incomparabile. Un lucru este sigur: intelectul nu intervine, sau cel puţin nu într-o manieră activă, fiind vorba despre ceva cu mult mai profund. Bert Hellinger vorbeşte despre o comunicare „de la suflet la suflet”…

Aţi fost mai întâi preot, parcă în Africa, nu-i aşa? Cum aţi devenit psihoterapeut?

Bert Hellinger: Timp de şaisprezece ani am condus un ordin misionar în Africa de Sud, într-un loc unde trăiau zuluşi… şi îmi imaginam că asta voi face toată viaţa. Am fost apoi mutat în Germania, pentru a conduce seminarii de preoţi. În aceste circumstanţe am ajuns să organizez ateliere de lucru în care aplicam tehnici bazate pe dinamica de grup. Şi, încetul cu încetul, mi-am dat seama că drumul meu era altul decât preoţia.

A existat un eveniment care a declanşat totul, un „declic”?

B. H.: În 1971, am participat la un congres al psihanaliştilor.

La un moment dat, şedinţa a fost deranjată de un grup de hipioţi foarte zgomotoşi. Ruth Cone, un terapeut american, a intervenit atunci, reuşind să atragă de partea sa grupul de agitatori şi să îi calmeze. Îşi crease o metodă particulară de interacţiune, care consta în lansarea unei teme în cadrul grupului, pe care o lăsa apoi să se dezvolte… Pornind de la această metodă, după incidentul cu grupul de hipioţi, s-a organizat un grup de lucru, la care am participat şi eu. Ruth Cone ne-a expus atunci bazele unei tehnici despre care nu ştiam încă nimic: tehnica intitulată *gestalt.* M-am regăsit în situaţia în care mă confruntam cu propriul meu trecut, reieşind foarte clar că trebuia să renunţ la profesia de preot. La sfârşitul sesiunii, m-am adresat celorlalţi participanţi, spunând: „o să plec.” Câteva luni mai târziu, am şi făcut-o. Am întâlnit-o pe soţia mea, am început să mă ocup de psihanaliză şi astfel a debutat cu adevărat activitatea mea în domeniul terapiilor. Aveam patruzeci şi cinci de ani.

Aţi pus atunci la punct „Constelaţia familială”, o terapie originală. Cum a fost ea concepută iniţial?

B. H.: Înainte să o pot concepe, am explorat diverse tipuri de terapii, îndeosebi terapia primală[18], care abordează fiinţa umană în dimensiunea bazată pe raportul corp/emoţii şi care îşi propune să provoace ieşirea la suprafaţă a unor emoţii refulate şi retrăirea în mod conştient a unor scene traumatice cenzurate. Odată eliberat de amintirea anumitor evenimente dureroase, m-am îndreptat către analiza tranzacţională[19]. Psihiatrul american Eric Berne, fondatorul său, afirmă că schimburile şi tranzacţiile pe care le efectuăm cu mediul nostru înconjurător ne dezvăluie „scenariul de viaţă". Puţin câte puţin, mi-am dat seama că pacienţii nu trăiesc întotdeauna *scenariul* lor personal… Câteodată, îl reproduc pe cel al unui membru al familiei. Cu alte cuvinte, străbunii se amestecă în propriul nostru destin! Îmi amintesc de un bărbat care era fascinat de personajul Othello, din Shakespeare. În cursul unei şedinţe, am aflat de la el până la urmă motivul acestei fascinaţii. Am început să-l descos în legătură cu pasiunea sa pentru Othello, şi la un moment dat i-am pus întrebarea: „Cine a ucis din gelozie?". Răspunsul lui a fost următorul: „Bunicul meu!". Avem aici un prim punct esenţial: munca mea asupra Constelaţiilor familiale pune în evidenţă o identificare inconştientă cu o persoană iubită şi importantă, în cazul de faţă bunicul.

De unde vine termenul de „constelaţie"?

B. H.: Este o traducere prescurtată. Ar fi fost preferabil să păstrăm traducerea literală a cuvântului german şi să vorbim despre „a aşeza familia în spaţiu căci pentru a forma o Constelaţie familială „aşezăm" efectiv diferiţii membri ai familiei în spaţiu,.pe o scenă, fiecare dintre ei aflându-se în raport cu ceilalţi. Seamănă puţin cu stelele pe cer, care sunt unite între ele.

Povestiţi-ne, aşadar, cum se derulează o terapie de Constelaţie familială.

B. H.: Primul aspect care trebuie menţionat este că vorbim despre o activitate de grup, pe care eu însămi o oficiez în public, într-o sală mare. „Constelatul", cel care are o problemă de rezolvat, acceptă să se urce pe o scenă, iar eu voi pune literalmente pe tapet problema sa, aducând în jurul său persoane care îi reprezintă pe membrii propriei familii. De cele mai multe ori este vorba despre părinţi, fraţi şi surori… dar şi despre pacientul însuşi. El alege din public persoanele care vor juca rolul celor apropiaţi. Evident, ceilalţi nu ştiu nimic nici despre povestea pacientului, nici despre cea a familiei sale. Odată rolurile atribuite, pe scenă, pacientul îşi plasează fiecare coleg în locul care i se pare cel mai potrivit. Persoana care reprezintă mama stă faţă în faţă cu cea care reprezintă fiul, fiul se aşază cu spatele la „soră" etc. Pacientul le spune cum să se uite, ce distanţă să ocupe fiecare în raport cu ceilalţi – şi asta într-o manieră cu totul intuitivă. Apoi el se retrage într-o parte şi observă în

linişte ceea ce se întâmplă.

Ceea ce descrieţi îmi aminteşte de anumite practici dezvoltate de către Alexandro Jodorowsky, mai ales de „Sculptura familială", o terapie creată în 1942 de către Virginia Satir, psihoterapeut în grupul de cercetare al Institutului de Cercetări Mentale de la Palo Alto, din Statele Unite…

B. H.: Există totuşi mari diferenţe… Mai întâi, în terapia Sculpturii familiale, protagoniştii sunt membrii familiei reale. Apoi, pacientul aşază diferiţii indivizi în relaţie unii cu ceilalţi, şi le atribuie o atitudine particulară. Unora le cere să se întoarcă, să ridice un picior… Pe scurt, „sculptează" persoana, exercitând asupra ei o veritabilă influenţă. În cadrul unei Constelaţii, intervenţia subiectului este minimală. Cât despre membrii propriu-zişi ai Constelaţiei, ei sunt cu toţii „aşezaţi" în spaţiu într-un mod foarte intuitiv. Nimic nu este indicat şi nu există niciun consemn. Doar în aceste condiţii mecanica se pune în mişcare, iar actorii involuntari se apucă să interpreteze un scenariu care nu este al lor, mânaţi de o forţă interioară: cea a familiei constelatului.

Când puneţi în scenă o Constelaţie, ce tip de fenomen se produce exact?

B. H.: Pentru Constelaţie, verificăm cu foarte mare atenţie, atât din punct de vedere senzorial, cât şi emoţional, ca persoanele alese să-i întrupeze pe membrii familiei pacientului să se „simtă" cu adevărat reprezentanţii lor. Acestea nu înţeleg de ce, dar totul are legătură cu ele. Câteodată, adoptă chiar intuitiv vocea celui sau a celei pe care o reprezintă, vocabularul şi gestica sa, ticurile sale… în condiţiile în care este vorba despre oameni pe care nu i-au întâlnit niciodată!

Odată ce Constelaţia este la locul său pe scenă, adică în momentul în care fiecare persoană a intrat în această stare de inconştiinţă particulară, „membrii familiei" vor avea reacţii foarte diferite… Totul depinde de rolul care li s-a atribuit. Unii pot avea senzaţii de căldură, sau de frig, sau de sufocare, ori dorinţa de a se mişca sau de a se aşeza pe jos; de asemenea, pot apărea dureri precise… De regula, toţi ajung să simtă simptomele persoanelor pe care ei le reprezintă – literalmente! Se transformă puţin în nişte marionete, posedaţi fiind de personajele pe care le întrupează. Ce se întâmplă e, de cele mai multe ori, foarte spectaculos. Noţiunea de câmpuri morfogenetice[20] dezvoltată de Rupert Sheldrake ne poate ajuta să înţelegem acest fenomen. Vă reamintesc că această teorie presupune că există o cunoaştere colectivă care este accesibilă oricărui individ şi că ea se poate dezvolta într-un grup dat. Evident, este o ipoteză care face obiectul unor controverse[21].

Iată, aşadar, o Constelaţie pusă în scenă în jurul pacientului: care este atunci rolul dumneavoastră?

B. H.: Construcţia acestei prime Constelaţii reflectă modul în care pacientul percepe actualmente situaţia. Locul pe care îl ocupă aici reprezentanţii, dar şi reacţiile lor, permite discernerea intricaţiilor[22] existente. Cel care conduce Constelaţia ajunge atunci cu uşurinţă să simtă care ar fi „pasul următor" ce va fi hotărâtor.

„Pasul următor"?

B. H.: Să admitem că la un moment dat, pe scenă, se găseşte o persoană care o reprezintă pe mama pacientului şi că, în faţa ei, altcineva îl reprezintă pe tata. Să admitem că cel care îl reprezintă pe pacientul însuşi, adică fiul, vine să se plaseze chiar între aceste două persoane şi priveşte drept în faţa lui, nemişcat. În cazul acestei figuri, putem „resimţi", de exemplu, că fiul, plasându-se acolo, între părinţii săi, nu le permite celor doi să se privească. Dar iată că eu simt că el vrea să plece, că această situaţie nu îi convine. Induc atunci ideea de mişcare „sugerându-i să înainteze cu trei paşi. El acceptă. Şi, imediat, îmi spune că se simte mai bine. Situaţia evoluează. Încerc *mereu* să determin ce alte personaje ar trebui să fie integrate în sistemul Constelaţiei, cele care sunt evidente (de exemplu, un bunic), cele despre care pacientul mi-a vorbit (ştiu, de exemplu, că el are două surori), dar şi cele care au putut fi excluse în cursul generaţiilor şi a căror absenţă poate fi deodată puternic „resimţită"… de către terapeutul care conduce Constelaţia sau de către unul dintre reprezentanţii din scenă. În aceste condiţii are loc un fenomen de impregnare, iar reacţiile lor se înlănţuie. Cu ajutorul unor fraze eliberatoare şi al diverselor semne de recunoştinţă şi de respect, cei care au fost excluşi – şi rămâneau nişte fantome – pot fi scoşi la suprafaţă şi recunoscuţi. Fiecare îşi regăseşte locul care îi revine…

Dar cum puteţi fi sigur că ştiţi ce personaj este important pentru a dezlega nodul problemei (sau unul dintre ele)?

B. H.: Este vorba despre intuiţii sau, mai degrabă, despre percepţii. Nu fac paradă de imaginaţie, ci mai degrabă am acces la anumite informaţii, prin prisma atitudinilor personajelor, reacţiilor, mimii şi cuvintelor lor, căci pot foarte bine să dorească să spună ceva. Terapeutul se bazează pe ceea ce simte sau, mai exact, pe ceea ce percepe. Este o percepţie fenomenologică.

Mai exact…

B. H.: După mine, metoda Constelaţiilor familiale este o psihoterapie fenomenologică, adică nedeterminată ca atare printr-o elaborare teoretică. Fenomenologia este o abordare filosofică, care nu se sprijină neapărat pe verbalizare. Această percepţie fenomenologică constituie instrumentul

esenţial al terapeutului în Constelaţie. Atenţia noastră subliminală[23], subconştientă ne furnizează tot felul de informaţii, chiar nerelevante, care derivă din Constelaţie şi pe care putem să le interpretăm intuitiv prin prisma Constelaţiei, Nu este uşor însă să definim legătura în afara normei care se stabileşte între constelator şi grupul pe care el îl însufleţeşte. Această practică presupune o prezenţă, o ascultare particulară, într-o conjunctură lipsită de orice intenţie preconceptă în privinţa a ceea ce se va manifesta în timpul Constelaţiei. Primează doar percepţia imediată a situaţiei.

Întrevăd ceea ce nu funcţionează în ordinea existentă. În acest scop, mă sprijin pe percepţiile, şi pe experienţa mea. În exerciţiul în sine, terapeutul nu are scop definit. El rămâne concentrat – sau, mai degrabă centrat, deschis la ceea ce se va întâmpla. Nu ştie încotro va merge… Se expune fenomenelor aşa cum apar ele. Nu trebuie să se teamă de ceea ce va apărea, nici să se arate critic, – ambele elemente îi pot perturba percepţia. Acest lucru are loc realmente în spiritul Tao: cât mai prezent posibil, dar complet degajat şi fără niciun fel de intenţii stabilite de dinainte. În Constelaţii este important doar ceea ce este pus în lumină. Realitatea desprinsă din situaţia pusă în scenă este cea care acţionează, şi nu terapeutul. Acesta din urmă nu manipulează pe nimeni – el nu intervine, ci doar este în serviciul realităţii respective.

Să precizăm: poate fi Constelaţia comparată în vreun fel cu interpretarea unor roluri?

B.H.: Nu, în măsura în care nu există niciun rol de *interpretat:* este vorba despre o situaţie în care eşti foarte atent şi prezent, fără să ai însă vreo urmă de voinţă. Cei care practică meditaţia zen mă vor înţelege cu uşurinţă: este vorba de a ne pune în situaţia unei persoane care meditează, dar care, în loc să rămână deschisă Necunoscutului în dimensiunea sa absolută, ar rămâne deschis faţă de ceilalţi şi faţă de ceea ce se petrece în jurul lui. Este un fel de meditaţie „orientată". Este obligatoriu ca această atitudine să fie însoţită tot timpul de bunăvoinţă – în spiritul compasiunii budiştilor: orientată către ceilalţi. Însă nu este vorba de a *vrea* ceva anume, nici măcar de a *vrea să te vindeci.* Aceste niveluri psihice superioare trebuie puse cu totul în afara circuitului. Este vorba pur şi simplu despre a fi prezent acolo, de a observa ceea ce se petrece şi, eventual, de a exprima acest lucru.

Cum ştie terapeutul dacă percepţiile sale sunt juste sau nu?

B.H.: Este suficient să fii „prezent", atent la ceea ce se petrece. Dacă aşteptăm îndeajuns, cuvintele sau acţiunile se impun ca nişte sclipiri de scurtă durată. Ştim că aşa trebuie să procedăm! Atunci când aleg pe cineva, indiferent unde îl poziţionez după aceea în spaţiu în raport cu ceilalţi, nu ştiu exact de ce o fac. Este intuitiv. Simt asta. Într-o oarecare măsură, terapeutul aşează piesele unui puzzle fără să ştie ceea ce reprezintă imaginea de ansamblu. Pe parcurs – uneori abia la sfârşit – totul este foarte clar! Soluţia

apare atunci când toate persoanele plasate se simt bine acolo unde se află.

Cum ştiţi că o Constelaţie este reuşită?

B.H.: Este vorba despre ceea ce tocmai v-am spus: atunci când toţi membrii Constelaţiei par la locul lor, destinşi, cu o figură care radiază. Repet, toţi. Atâta vreme cât un singur membru al Constelaţiei nu se simte în largul său, înseamnă că ceva nu este în regulă.

Cât timp este necesar pentru a ajunge la acest rezultat?

B.H.: O şedinţă durează în jur de o jumătate de oră, în funcţie de complexitatea intricaţiilor, bineînţeles. Este inutil însă să o prelungim la infinit. În primul rând pentru că, după o anumită vreme, concentrarea participanţilor scade. Apoi, la capătul acestui timp, dacă situaţia nu se clarifică, înseamnă că ne aflăm în faţa unui blocaj. Încă o dată, terapeutul intervine foarte puţin… În consecinţă, dacă situaţia nu se edifică, dacă ea nu avansează, atunci exact această realitate trebuie analizată. Să ştiţi însă că această conştientizare a existenţei unui blocaj poate fi foarte utilă pentru pacient, fiindcă poate reprezenta în cazul lui începutul unui proces.

Aşadar, există şanse ca exerciţiul unei Constelaţii să fie un eşec, să nu reuşească. Ce poate însemna acest lucru?

B.H.: Îmi amintesc cazul unei paciente care, după o asemenea Constelaţie, plecase de la şedinţă, foarte mânioasă. Mi-a mărturisit că, după câteva ore, în timp ce se afla la volanul maşinii, a fost copleşită de emoţie. A început să plângă, aşa că s-a văzut nevoită să oprească la marginea unei păduri. Acolo, dintr-odată, a conştientizat care este adevărata problemă şi ceea ce îi rămânea de făcut ca să o rezolve. Undeva în interiorul ei, Constelaţia îşi urmase drumul. Să nu uităm că o persoană care s-a hotărât să se vindece are nevoie pentru început de foarte multă voinţă. Pe de altă parte, voinţa în stare pură poate afecta buna desfăşurare a unei şedinţe.

Dar dacă vindecarea nu este obiectivul Constelaţiei, care este el atunci?

B.H.: Constelaţia repune în ordine sistemul familial, ea „reinjectează" armonia, reaşezând fiecare individ la locul său în raport cu ceilalţi. Ca să înţelegeţi mai bine acest lucru, să luăm o imagine şi să comparăm sistemul familial cu o „sculptură mobilă" a lui Calder. Fiecare dintre elementele sale are un loc definit, care participă la echilibrul ansamblului. Dacă unul dintre ele trebuia să fie exclus, întregul mobil începea să vibreze. Toate elementele sunt aşadar legate şi se influenţează reciproc. Scopul lucrării de Constelaţie constă aşadar în a pune în lumină dinamicile şi dezechilibrele ascunse. Excluderea

este una dintre ele: dacă un membru al familiei este exclus sau uitat, dacă ceilalţi membri ai familiei resping existenţa sa, întregul sistem familial suportă o presiune, câteodată enormă, în general inconştientă, care nu se va diminua decât atunci când această pierdere va fi compensată.

Cum s-ar traduce concret acest lucru pe scenă?

B.H.: Să luăm exemplul lui Paul, un băiat de paisprezece ani, căruia îi era greu să lucreze în sala de clasă. În plus, avea şi o tendinţă de suicid. În Constelaţia pe care am pus-o în scenă în acest context, „el" (de fapt, reprezentantul lui) stă în picioare, alături de „profesorul" său şi în faţa „părinţilor". Băieţelul pare trist. Îi spun acest lucru. Lacrimile încep să-i curgă, urmate la scurtă vreme de cele ale persoanei care o reprezenta pe mama sa. Simt că ei nu-şi manifestă propria tristeţe, ci pe cea a mamei sale. Trebuie să fi existat un eveniment în familia lor, mai exact în familia mamei, care a întristat-o. Îi pun această întrebare. Ea îmi răspunde că sora ei geamănă a murit la naştere. Un eveniment despre care nu se discutase niciodată în familie (şi care se va dovedi exact în povestea mamei reale; înţelegerea modului în care o asemenea informaţie a putut apărea în conştiinţa persoanei care o reprezenta pe mamă în Constelaţie este o provocare pentru ştiinţă, nefiind însă problema noastră în acest moment!). Această soră fusese uitată şi toată lumea (printr-un acord tacit, în care nimeni nu a spus nimic), se comporta ca şi cum drama nu ar fi avut loc niciodată, ca şi cum această fetiţă nu ar fi existat. Când are loc o asemenea tragedie, sub presiunea conştiinţei clanului, cineva va fi ales pentru a reprezenta, în viaţă, această persoană dispărută. Şi în majoritatea timpului, excluderea va fi compensată de către unul dintre copii. Acesta din urmă, prin urmare Paul, se identifică atunci cu persoana exclusă. El exprimă sentimente care nu sunt ale sale, adoptă comportamente şi dezvoltă simptome care indică faptul că ceva nu merge.

Şi ce se întâmplă când cel exclus îşi reclamă locul?

B.H.: În cazul prezent, exista în mod vizibil o lipsă: sora geamănă a mamei nu figura în Constelaţie. Am hotărât aşadar să o reintroduc în schemă, aşa că am ales o persoană pentru a o reprezenta. Era primul pas pentru a reinstaura ordinea. Am pus-o să întoarcă spatele restului familiei, pentru a marca faptul că nu făcea parte din ea în acel moment. Mama s-a deplasat atunci pentru a merge în spatele surorii ei gemene. Această reacţie dezvăluia o dinamică ascunsă: atitudinea mamei arăta în mod clar că ea dorea să-şi urmeze sora în moarte. Făcea însă acest lucru cu dragoste. Cum se simţea ea în acest loc? I-am pus această întrebare. „Mai bine", mi-a răspuns ea, confirmând astfel dorinţa inconştientă de a-şi urma sora în lumea de dincolo.

Aţi ştiut acest lucru numai pentru că mama se aşezase în spatele surorii

sale dispărute?

B.H.: Este o dinamică foarte frecventă în Constelaţii. „Te urmez” semnifică faptul că o persoană se simte împinsă să meargă în urma paşilor unui alt membru din sistemul său. Şi, pentru a fi mai precis, de foarte multe ori este vorba despre „te urmez în boala ta” sau „te urmez în moarte”.

Există şi alte dinamici în cazul în care o persoană preia povestea, alteia?

B.H.: O să continuăm cu acelaşi exemplu. Am pus-o din nou pe mamă la locul iniţial şi am înlocuit-o prin fiul său, în spatele surorii excluse. Imediat, băiatul care îl reprezenta pe Paul a afirmat: „Mă simt mai bine!”. Apare aşadar o a doua dinamică, consecinţă directă a lui „te urmez”. În acest caz este vorba despre o hotărâre de genul „să fiu mai degrabă eu în locul tău”. Când Paul ocupă locul mamei sale, ce se petrece?

El simte că ea îşi doreşte să moară şi îi spune: „Mor eu pentru tine”. În condiţiile în care unul dintre părinţi este oarecum „aspirat” în afara familiei din raţiuni sistemice, adică atunci când el încearcă să reîntâlnească un membru decedat al familiei, copiii resimt acest lucru inconştient. Luând hotărârea „să fiu mai degrabă eu în locul tău”, copilul se pune în serviciul familiei sale, se simte în armonie cu ea şi îşi îndeplineşte de bunăvoie misiunea.

Începând din acel moment, cum a evoluat Constelaţia lui Paul?

B.H.: Pornind de acolo, am aşezat-o pe sora geamănă alături de mama sa: ea era, aşadar, primită din nou în familie, făcea din nou parte din clan. L-am deplasat apoi pe tânărul băiat până în faţa părinţilor săi. Mama sa i-a spus: „Acum, eu rămân”. Prin urmare, el nu mai avea nevoie să facă ceva pentru mama lui sau, mai degrabă, *în locul* mamei sale. În consecinţă, s-a simţit eliberat. Aceasta era soluţia! Până în acel moment, băiatul voia, în subconştient, să se sinucidă în locul mamei sale. Cel mai rău era că el se simţea bine în acest rol, care nu era totuşi al său. Ar fi putut face acest pas într-o zi şi să treacă în mod direct la fapte, pentru că ar fi făcut-o *în locul* mamei sale. Nu putem salva pe cineva atâta vreme cât acea persoană este convinsă că ia decizii juste şi nu încearcă niciun sentiment de culpabilitate: inconştient, el urmează regulile grupului, mai precis ale familiei sale. Aşa cum puteţi deja să bănuiţi, acest sentiment apare în funcţie de apartenenţa la grup: avem certitudinea că aici este locul nostru. Este una dintre cele mai importante legi familiale.

Simplul fapt de a simţi că aparţinem unui grup ne disculpă de toate acţiunile pe care le vom întreprinde în numele acestui grup, pentru coeziunea sau pentru supravieţuirea sa?

B.H.: Aşa este. Atunci când sentimentul de apartenenţă este clar, conştiinţa grupului devine a noastră sau, în cazul de faţă, a familiei – familia este grupul cel mai puternic, dar poate fi vorba deopotrivă despre o gaşcă, o armată, o comunitate, un partid, o asociaţie, un sindicat, o bandă… căreia îi acordam acest rol cu uşurinţă şi ale cărei valori devin ale noastre. Dimpotrivă, când ne confruntăm cu teama de a nu mai aparţine acestui sistem, avem o conştiinţă neliniştită. Aspiraţia de a aparţine grupului constituie, în straturi foarte adânci ale inconştientului nostru, principalul motor al propriilor acţiuni. Conştiinţa mea este grupul; el decide pentru mine ceea ce este bine sau rău.

În realitate, o conştiinţă liniştită este o nevoie infantilă. Când suntem mici, resimţim cu toţii nevoia profundă de a ne simţi priviţi, acceptaţi şi aprobaţi de către părinţii noştri. Căci tot ceea ce ni se poate întâmpla mai rău este să ne trezim excluşi din familia noastră. Iată de ce forţa obedienţei care ne leagă de familie este atât de mare: pentru a nu fi excluşi şi a putea supravieţui *sub privirile părinţilor noştri*, suntem literalmente gata să facem totul – în mod paradoxal, chiar să murim! În ceea ce priveşte perioada copilăriei, afirm că motorul acestui proces este iubirea pură. Totuşi, la vârsta adultă, trebuie să ne eliberăm de privirea pe care părinţii o aruncă asupra noastră. Căci atunci nu mai este vorba de iubire, ci de un amestec de temeri. Şi de obişnuinţe. Evident, pentru a ne elibera, trebuie să riscăm să urmăm o cale care nu se conformează idealurilor părinţilor noştri, aducând astfel atingere amorului lor propriu. Aşadar, această eliberare este însoţită adesea de sentimentul unei conştiinţe neliniştite. Aş spune chiar că, la un anumit nivel, niciun progres în împlinirea de sine nu poate fi realizat fără o anumită stare de neliniştea conştiinţei. Conştiinţa neliniştită se află în interiorul nostru şi în momentul în care avem sentimentul unei datorii prea mari faţă de grupul de referinţă din care facem parte, în special al unei datorii pe care nu o putem plăti „străbunilor" noştri. Astfel, eu am întâlnit mulţi evrei supravieţuitori ai lagărelor de concentrare care se simţeau în continuare vinovaţi vizavi de toţi cei care nu supravieţuiseră. Se comportau ca şi cum refuzau să trăiască. Era modul lor – absurd, desigur – de a-şi plăti datoria. Şi acest lucru pune Constelaţia noastră într-o lumină suplimentară – toate „schimburile" trebuie să fie echilibrate; dacă am primit, trebuie să înapoiez; dacă dau, trebuie să primesc în schimb. Aşa stau lucrurile. Şi nu pot decât să constat acest lucru. Legea echilibrării nu poate fi nicidecum evitată. Pot foarte bine, în numele propriei mele idei de „libertate", să mă abat de la toate regulile apartenenţei la grup; însă atunci trebuie să ştiu că în niciun caz nu voi putea după aceea să mă sustrag – şi să-mi sustrag descendenţii – de la reechilibrarea atât de necesară, eventual foarte violentă, a acestei îndepărtări. În acest sens, sunt de părere că e ridicol să limitezi terapia transgeneraţională, aşa cum o fac unii, la faptul de a ne „smulge" destinului nostru genealogic, de a ne elibera de el, de a ne tăia întrucâtva rădăcinile care nu ar face decât să ne împotmolească. Ba dimpotrivă, după mine, pentru a se elibera, o persoană trebuie să treacă prin

cunoaşterea rădăcinilor sale ancestrale. Dacă le neagă, dacă le detestă, dacă îşi insultă părinţii şi înaintaşii, dacă îi bate în gând, dacă dă curs liber tuturor sentimentelor negative pe care le are faţă de ei, atunci toate acestea nu pot duce decât la un singur lucru: culpabilizarea la un nivel inconştient şi senzaţia că trebuie să se pedepsească din această cauză.

Să revenim la obiectivul unei Constelaţii. Este vorba de restabilirea ordinii în sistemul familial… Să însemne asta că există legi care guvernează această ordine?

B. H.: Da, există, de altfel fiecare tragedie familială se bazează pe o încălcare a legilor care guvernează acest sistem, V-am prezentat deja una dintre aceste legi: sentimentul de apartenenţă şi abaterile aferente. Dacă un membru a familiei a fost exclus sau expulzat atunci mai târziu cineva se va simţi implicat în mod inconştient în destinul celui exclus şi va prelua acea excludere… Fără a o înţelege – în afară de situaţia în care nu cumva urmează o terapie transgeneraţională. Cea de-a doua lege sistemică familială are legătură cu prezenţa: fiecare trebuie să aibă locul său, conform unei ierarhii cronologice bine definite. Această ordine nu are nimic calitativ, ci înseamnă pur şi simplu că părinţii trec înaintea copiilor, iar străbunii – sau ascendenţii –, înaintea descendenţilor. Ei au aşadar un avantaj asupra lor. Nimeni nu se poate amesteca în problemele unei alte persoane care era acolo înaintea sa, fără ca acest lucru să creeze dezordine. Cazul fiului care vrea să moară în locul mamei sale ilustrează bine acest principiu, căci el se amestecă în treburile mamei. Am remarcat că toate tragediile urmau acelaşi drum: un descendent se amestecă în afacerile unui străbun, făcând acest lucru cu bună ştiinţă. Mai rău, el motivează această infracţiune. Însă presiunea conştiinţei clanului îl face să eşueze.

Conştiinţă liniştită, conştiinţă neliniştită, conştiinţă de clan: toată această „conştiinţă" ' însă este de fapt inconştientă! Cum funcţionează, după părerea dumneavoastră, ce*a a clanului?*

B. H.: De fapt, este destul de simplu. Gândiţi-vă bine, în primul rând, că există în mod incontestabil o conştiinţă de grup; în al doilea rând, ea veghează asupra memorării datelor. Oricare ar fi natura schimburilor pe care oamenii le fac între ei, aceştia sunt conduşi întotdeauna de către o conştiinţă liniştită sau, dimpotrivă, neliniştită. Este ceea ce ne împinge să ne amestecăm în problemele străbunilor noştri şi să facem astfel excepţie de la regulă. Când ştim acest lucru, putem să ne dirijam conştiinţa personală în aşa fel încât să ne punem în armonie cu acea conştiinţă a clanului. Este adevărat că, în ceea ce o priveşte, conştiinţa personală nu are acelaşi scop ca şi conştiinţa clanului – pe care eu o numesc uneori „sufletul colectiv". Aceasta din urmă poate fi descrisă ca o forţă, un principiu care ne împinge inexorabil să căutăm armonia grupală

şi să restabilim echilibrul colectiv. Conştiinţa de clan depăşeşte individul şi veghează ca nimeni să nu fie exclus. Chiar dacă excluderea unui membru pare justificată dintr-un anumit punct de vedere raţional, conştiinţa de clan nu îl va tolera şi va împinge familia să reacţioneze ca şi cum s-ar fi produs o nedreptate pe care ea trebuie să o ispăşească. Pentru ca ordinea să fie restabilită, este obligatoriu ca cel care a fost exclus să-şi regăsească locul, la nevoie şi sub forma unui înlocuitor.

Un fel de memorie conservatoare care caută ca figura iniţială să rămână, ca toată lumea să rămână la locul său!

B. H.: Da, este ceea ce eu numesc „intricarea sistemică". Se întâmplă uneori ca fata să aibă rolul de mamă a propriei sale mame, dacă aceasta este bolnavă sau depresivă. Fiica se plasează deci deasupra mamei sale. Dar acest lucru constituie un adevărat delict în conştiinţa colectivă, căci rolurile sunt inversate, dând naştere unor probleme psihologice care pot afecta membrii familiei. Or, extraordinar este tocmai faptul că destabilizarea unui sistem familial poate fi resimţită de-a lungul mai multor generaţii. O tânără fată se poate trezi destabilizată, căpătând sentimentul de culpabilitate al uneia dintre străbunicile sale, pe care ea nu a cunoscut-o niciodată şi a cărei „greşeală" nu i-a povestit-o nimeni! În desfăşurarea unei Constelaţii familiale, trebuie să redăm acestei persoane excluse locul care îi revine în sânul familiei. În cazul unei stră-stră-bunici, aş introduce pe scenă mai multe persoane, reprezentând mai multe generaţii, pentru a ajunge la originea problemei. Imediat ce străbuna exclusă va fi reabilitată şi acceptată – reprezentanta sa manifestând o stare de bine în sânul Constelaţiei –, ordinea va fi restabilită în descendenţă.

Care sunt tipurile mai importante de probleme pentru care s-a recurs la tehnica Constelaţiilor?

B. H.: Înainte de a vă răspunde, aş vrea să subliniez unul sau două puncte. Mai întâi, o Constelaţie nu este nici ceva distractiv, niciun spectacol. Nu ne apucăm să facem o Constelaţie din curiozitate. Mizele acestora sunt de cele mai multe ori foarte grave, căci pacientul suferă. Indiferent că este vorba despre o boală, despre o tendinţă de suicid, despre un doliu care nu a fost ţinut în momentul în care mama pacientului a murit la naşterea sa – pe scurt, de tot felul de situaţii în care ne regăsim neputincioşi în faţa suferinţei, Constelaţia poate fi tehnica potrivită. Evident, în niciun caz nu poate fi vorba de a ne „regla socotelile" cu un anumit membru al familiei. În acest sens, există numeroase terapii de tip „emoţional", care sunt mult mai eficiente.

Situaţiile în care Constelaţiile se dovedesc deosebit de utile sunt, de exemplu, cele care au legătură cu boli precum cancerul sau anorexia, cu problemele legate de o adopţie sau de un viol… sunt foarte diferite. Am fost în închisori şi am lucrat cu criminali importanţi. M-am ocupat şi de probleme

de cuplu. O Constelaţie poate evita o despărţire… dar şi să provoace una. Cel care vrea să plece urmează poate inconştient destinul unui membru al familiei sale care, pe vremuri, a fost obligat să părăsească o fiinţă iubită. Şi cel care rămâne o face poate din loialitate vizavi de un străbun care-şi abandonase cu laşitate familia.

Aţi spus că pacienţi atinşi de boli grave vin să vă consulte. Parcă spuneaţi că nu vindecarea e scopul unei Constelaţii…

B. H.: Se întâmplă ca boala să corespundă unei dorinţe de ispăşire. Îmi amintesc de un pacient care se identificase cu bunicul său, care dăduse peste un copil cu maşina, omorându-l. Boala îi permitea acestui tânăr să asimileze suferinţa culpabilizată a bunicului său. Renunţând să poarte această culpabilitate, sănătatea sa s-a ameliorat. Dar, atenţie, nu sunt medic şi subliniez din nou acest lucru foarte clar: într-adevăr, vindecarea nu este unul dintre scopurile Constelaţiei. Munca mea constă înainte de toate în a reechilibra forţele sau curentele – numiţi-le cum vreţi – care acţionează în sânul familiei.

În câteva terapii, în special în cele transgeneraţionale, se vorbeşte despre iertare. Pentru dumneavoastră este o noţiune importantă?

B. H.: Când cineva iartă, el se pune „deasupra celorlalţi". În fapt, iertarea îl face pe „prezumtivul vinovat" încă şi mai vinovat. Pentru mine, reconcilierea reală se bazează pe o recunoaştere a „greşelilor" fiecăruia şi este însoţită de un dialog între persoanele respective.

Chiar dacă persoana respectivă a trăit cu mai multe generaţii înaintea noastră?

B.H.; Absolut; Constelaţia are şi acest scop. Să restabilească o comunicare dincolo de timp. Să ştiţi însă că, dacă aceste terapii nu se bazează pe iubire, nu sunt nimic altceva decât nişte tehnici, devenind banale. Iubirea care este în joc aici nu are nimic de-a face cu cea pe care o poate încerca un bărbat pentru o femeie – sau un părinte pentru un copil. Ce *acţionează* cu adevărat în Constelaţie? Această percepţie, care îmi permite să sesizez intuitiv esenţialul despre persoana observată, nu este numai receptivă. Ea creează, de asemenea, o forţă care acţionează în mod evident. După părerea mea, iubirea este cea care permite procesului să funcţioneze. Numai ea poate să ajute persoanele care şi-au încetat dezvoltarea, la un moment dat, să îşi accepte destinul şi să se deschidă către familia lor. Bineînţeles, intimitatea care se naşte din această formă de percepţie nu este posibilă decât dacă există şi o anumită distanţă. Iubirea adevărată presupune o anumită distanţă, fiindcă ea nu e fuziune, ci respect şi ascultare atentă.

Aţi spune că, în acest caz, este vorba despre o atitudine spirituală?

B. H.: Noţiunea de spiritualitate este întotdeauna dificil de elucidat. Graţie acestei terapii transgeneraţionale, ne putem schimba viziunea asupra lumii şi să ne deschidem într-adevăr în faţa unei forme de cunoaştere spirituală. Din punctul de vedere al fenomenologiei, important este să ne acceptăm viaţa şi destinul aşa cum se prezintă ele. Ne armonizăm, nu opunem rezistenţă. Un asemenea acord ne dă forţa interioară care ne permite să ne păstrăm o adevărată seninătate, chiar şi în urma unor presiuni dintre cele mai violente. Când lucrăm asupra legăturilor subtile pe care le întreţinem cu ascendenţa noastră, indiferent că este vorba despre terapeut sau pacient, descifrăm în mod mult mai clar imensa aventură a vieţii.

Probabil că mulţi terapeuţi sunt şocaţi să vă audă vorbind despre o muncă „de la suflet la suflet" – văzând aici reminiscenţe din trecutul dumneavoastră de preot. La ce foloseşte să vă asumaţi riscul de a-i şoca şi de a vă închide faţă de ei?

B. H.: La un moment dat, am simţit că rolul meu nu se mai regăsea în viaţa sacerdotală şi în preoţie. Dar nu regret nimic din trecutul meu şi rămân foarte atent şi respectuos vizavi de biserica mea de origine. Chiar dacă nu mai eram credincios, sunt convins că dacă mi-aş fi păstrat credinţa nu ar fi fost ceva foarte diferit. Înţeleg foarte bine gestul lui Martin Heidegger, despre care se spune că nu înceta să-şi bage mâna în agheasmă, să-şi facă semnul crucii şi să îngenuncheze când intra într-o biserică, chiar şi atunci când îşi pierduse credinţa. După părerea mea, făcea acest lucru din respect pentru străbunii săi.

Cât despre cuvântul „suflet", el atinge tot ce se găseşte mai profund în noi. Este un nivel misterios, fiindu-mi imposibil să pretind că îl cunosc în profunzime. Cert este că, la un anumit nivel, nu suntem indivizi separaţi, având un fond comun. Fără îndoială că la acest nivel are loc o comunicare „de la suflet la suflet"… Sufletul depăşeşte cu mult individul. Nu am un punct de vedere ideologic asupra acestei chestiuni. Este un fenomen pe care îl constat.

Vă situaţi dincolo de morală…

B. H.: Să abordezi o Constelaţie pornind de la prejudecăţi morale ar face ca orice acţiune să fie zadarnică. Chiar şi în cazurile de crimă, problema nu se va judeca în termeni de bine sau de rău, ci se va încerca clarificarea contextului în care s-a produs crima. Aş putea să vă dau exemplul unei relaţii incestuoase care, pusă în Constelaţie, a permis femeii care fusese victimă să recunoască că îndeplinise o funcţie de înlocuire a mamei sale şi că, dincolo de orice se întâmplase, ea continua să îi iubească pe fiecare dintre părinţi; trecând prin diferitele schimburi fără să dea dovadă de ură, s-a putut elibera de

legăturile incestuoase care o alienau şi să-şi lase părinţii în pace. Din râu poate apărea binele. Astfel, dacă un copil se naşte în urma unui viol, acest copil va fi obligat să recunoască că tatăl său este tatăl său, dar şi că nu are un alt tată – iar mama acestui copil va trebui, la un anumit nivel, *să-l iubească* pe bărbatul care a violat-o, adică să respecte în el pe tatăl copilului său. Dacă nu ar face acest lucru, ea ar nega ceva esenţial în fiinţa propriului copil, în detrimentul acestuia şi al descendenţei sale. Nu se pune problema aici să fie îndrăgostită de violatorul său, ci să conjuge verbul „a iubi" la nivelul său superior, în care iubirea corespunde unei forţe superioare tuturor celorlalte lucruri. Greşeala violatorului nu este ştearsă cu totul, ci se regăseşte replasată într-un context mai amplu.

Care e scopul lucrării finale de integrare? Îi lăsaţi să plece pe pacienţii care nu au putut spune nimic despre ceea ce s-a întâmplat în timpul şedinţei lor de Constelaţie?

B. H.: Să zicem mai întâi că anumite persoane se găsesc într-un anumit stadiu al evoluţiei lor personale, astfel că preferă să suporte în continuare o suferinţă cunoscută, în loc să-şi asume riscul de a se deschide unei fericiri necunoscute. Când suferim destul de multă vreme pentru o cauză greşită, sfârşim prin a ne spune că poate aceasta nu este atât de rea… în loc să înţelegem că a venit marea vreme a schimbării! Acestea fiind spuse, de foarte multe ori, atunci când o Constelaţie este întreruptă înainte de a se încheia – atunci când s-a blocat într-un anumit punct, iar eu hotărăsc să-i pun capăt sau atunci când pacientul al cărui caz îl „constelăm" se supără şi pleacă –, eu constat că, după câteva ore sau zile, persoana mă contactează pentru a-mi semnala că în interiorul ei se petrece ceva profund, cu diverse efecte. În acest caz, Constelaţia a servit ca element care a declanşat un proces inconştient de lungă durată, extrem de util. Ideea este să ştii dacă sufletul va fi implicat şi dacă eşti gata să laşi în urmă beneficiile secundare ale suferinţei. Uneori este foarte penibil.

Când ajungem astfel la sfârşitul unei Constelaţii, când, în sfârşit, combinaţia potrivită a fost găsită şi s-a instalat o stare de linişte generală, se întâmplă să cereţi pacientului, adică subiectului a cărui situaţie şi a cărui familie sunt reprezentate pe scenă, să-şi părăsească scaunul de „spectator" pentru a veni să ia locul „dublurii" care îl reprezenta…

B. H.: Da, pentru a primi întrucâtva binecuvântarea strămoşilor săi. În acel moment, această persoană trece printr-o formidabilă regenerare! Dar este posibil, de asemenea, ca persoana să nu poată primi acest cadou – este prea puternic sau prea timpuriu. Nu putem să o forţăm să actualizeze, pe moment, fereastra de oportunitate pe care Constelaţia a deschis-o în câmpul posibilităţilor de care dispune.

Acest lucru nu se întâmplă tocmai pentru a marca faptul că ordinea „normală”, sau „cronologică”, sau „ancestrală” a fost regăsită sau că ţineţi foarte mult, aşa cum se spune, ca cei mai bătrâni să-şi binecuvânteze descendenţii la sfârşitul Constelaţiei?

B. H.: Da. Când un copil se înclină în faţa tatălui său şi acesta îi dă binecuvântarea, cei doi intră din nou în curentul vieţii şi i se supun. Gestul tatălui care îşi binecuvântează fiul merge mult mai departe decât simpla lor relaţie interpersonală: de fapt, toţi străbunii din partea tatălui îl recunosc pe fiu. Tatăl nu are, în realitate, decât rolul de intermediar. Nu neg că este vorba în acest caz despre un act religios, în sensul cel mai străvechi al cuvântului, care îi uneşte pe cei vii şi pe cei morţi printr-un curent de conştiinţă şi de iubire. În acest sens, se poate spune că această Constelaţie familială are ceva dintr-o liturghie. Este motivul pentru care este atât de important să nu o practicăm altfel decât cu recunoştinţă şi cu un profund respect.

4

Fantome şi îngeri în ţara străbunilor

Întâlnire cu Didier Dumas

Cei zece ani de muncă de la începutul carierei, în care a lucrat alături de copiii psihotici, sunt consideraţi exemplari. Didier Dumas e un psihanalist care a studiat acupunctura şi apoi s-a dedicat cercetărilor în şamanism. Dumas urmează linia lui Françoise Dolto, care, de altfel, semnează şi prefaţa primei sale lucrări, *L'Ange et le Fantôme**[24]**.* De atunci a publicat numeroase cărţi considerate toate ca fiind de referinţă, printre care se numără *La Sexualité* masculine[25]*, Et l'enfant crea le* père[26] şi *La Bible et les fantômes**[27]**.* Utilizând îndeosebi conceptul de „fantomă" elaborat de Nicholas Abraham şi Maria Torok, Dumas explică modul în care acesta se transmite de la o generaţie la alta, într-o abordare extrem de riguroasă a cunoaşterii limbajului, a corpului şi a rezonanţelor lor transgeneraţionale – un domeniu la care Freud a hotărât să renunţe, ignorând până şi raportarea la bunici, în condiţiile în care taoiştii chinezi analizează un destin pe nouă generaţii, iar Biblia pe trei sau patru.

Didier Dumas s-a folosit de un întreg secol de cercetări asupra psihozei şi a nevrozei pentru a ajuta sexualitatea occidentală să devină adultă. În acest fel, a oferit o latură spirituală materialismului, care, după părerea lui, nu reuşise să explice cum copilul ajunge să integreze sexualitatea şi moartea. Didier Dumas a reuşit acest lucru tocmai din cauză că destinul său personal l-a adus în apropierea limitei dintre nebunie şi moarte. Pornind de la o abordare pur sensibilă şi artistică, a depăşit rapid principalele etape ale iniţierii în psihanaliză, pentru a se apleca asupra unei viziuni absolut singulare, în care ştiinţa intră în legătură cu cele mai vechi tradiţii şi în care bucuria şi compasiunea, amestecate, transformă suferinţa oarbă moştenită de generaţii şi generaţii, în evoluţia spre înţelegere şi iubire.

Domnule Didier Dumas, ţinând cont de faptul că sunteţi unul dintre pionierii abordării transgeneraţionale, nu sunteţi frapat de brusca proliferare din ultimii ani a cercetărilor şi a practicilor care reiau această abordare?

Didier Dumas: Adevărata problemă nu este de a cunoaşte motivul pentru care transgeneraţionalul reapare astăzi în multiple locuri, ci mai degrabă cum de a dispărut din gândirea occidentală. Totul se petrece ca şi cum evoluţia ştiinţelor şi a tehnicii, care începuse deja din secolul al XVIII-lea, înflorind

masiv în secolul al XIX-lea, l-a zăpăcit atât de tare pe omul modern încât acesta a uitat de sine, abandonând perspectiva după care el însuşi este un mister. Tocmai în acest mister se întâlneau sexualitatea şi relaţia sa cu strămbunii. Nicio altă civilizaţie nu a uitat fiinţa omului într-o asemenea măsură. Gândirea chineză, Gândirea amerindiană, cea africană, cea australiană… sunt deschise transgeneraţionalului – şi fac din sexualitate una dintre bazele sănătăţii. La noi, a fost nevoie de un secol pentru ca psihanaliza să redescopere aceste baze evidente ale funcţionării omeneşti. De ce atât de mult? Iată adevărata problemă.

Ce relaţie există între sex şi strămbuni?

D.D.: Nespusul transgeneraţional, pe care îl numim *fantomă* şi care cauzează pagube considerabile, fiind transmis descendenţilor, ascunde esenţialmente probleme legate de sex şi moarte. Aşadar, este capital să înţelegem că provenim dintr-o societate care, începând cu Revoluţia franceză, a devenit încetul cu încetul foarte bolnavă din punct de vedere sexual. Reamintiţi-vă că, în timpul lui Ludovic al XIV-lea, francezii făceau încă dragoste în public sau în familie – şi că regele însuşi se împerechea cu regina în văzul tuturor! Puritanismul începe să îngheţe totul începând cu secolul Luminilor, bazându-se pe tezele antimasturbare ale noii medicini. Masturbarea era considerată cel mai rău dintre flageluri, ceea ce a condus la o tortură generalizată a copiilor. Puţin câte puţin, am început să transformăm ştiinţa într-un nou Dumnezeu – înarmaţi cu ea, ne credeam stăpâni peste tot ce există, în stare să rezolvăm orice problemă şi să controlăm orice fenomen. În secolul al XIX-lea, acest obscurantism modernist a devenit pur şi simplu terorizant. Corpul omenesc şi sexul au ajuns să fie, literalmente, torturate, la o scară nemaiauzită, sub imperiul unui fel de alianţe perverse între preoţi, medici şi mame din burghezia catolică, în care medicii s-au dovedit mai răi decât preoţii. Ceea ce a dat naştere – şi nu ştiu cum să subliniez mai bine acest lucru – la două patologii de masă: isteria maternă şi fetişismul taţilor – de o parte, Fecioara Maria, iar de cealaltă parte, bordelurile! În acest context s-a născut psihanaliza lui Sigmund Freud, de a cărei dezvoltare nu putem decât să ne bucurăm, dar în legătură cu care trebuie să înţelegem foarte bine că avea ca singură referinţă antropologică „normală” o imensă boală generalizată: o umanitate împărţită în două. Mama şi târfa! Şi în acest haos specific Occidentului, modul în care se transmite „boala strămbunilor” a fost complet dat uitării.

Înainte de a vă întreba ce reprezintă această boală, aş avea o singură observaţie: Freud recunoscuse totuşi că erau necesare două sau trei generaţii pentru a „fabrica” un psihotic, nu? Ceva din dimensiunea transgeneraţională a înţeles şi el, deci…

D.D.: Cuvintele „bunic” şi „bunică” nu apar în cărţile lui teoretice! Cu aceasta problemă s-a întâlnit doar în perioada de început a cercetărilor sale. O întâlnim în scrisorile către Fliess, prietenul său. Dar după ce şi-a construit sistemul teoretic, a respins cu totul acest mod de a privi boala mentală. Ceea ce îi ţine locul, în opera sa, este conceptul de „supraeu” (sau superego). Freud nu era psihiatru, ci neurolog. El nu a tratat niciodată psihotici. Este unul dintre lucrurile care îl diferenţiază de Jung, care era psihiatru şi se ocupa cu această categorie de bolnavi. Freud a luat în considerare la un moment dat ipoteza că tulburările mentale se pot transmite între rude apropiate, dar pe urmă a respins categoric această explicaţie. Lou Andreas-Salomé l-a întrebat despre asta, cândva. Ce i-a răspuns Freud? „Sper să nu fie niciodată cazul să mă ocup de aşa ceva”. Totuşi, Salomé l-a pus în faţa unor cazuri clinice asemănătoare cu ce i se întâmpla lui Freud însuşi.

În fiecare duminică dimineaţa, înainte de a merge să ia masa de prânz la mama sa, Freud, al cărui frate mai mic murise din cauza unei boli de stomac, suferea la rândul lui de aceste dureri îngrozitoare. Era bântuit de moartea fratelui său, dar în ciuda acestui fapt sau, tocmai din cauza aceasta, nu voia să audă nimic despre asta. Nici discipolii şi succesorii săi. Întotdeauna rămân uimit să constat că munca unui geniu este preluată de o mulţime de conservatori mumificaţi, care adoptă ad litteram ideile maestrului şi nu înţeleg nimic în afară de ce găsesc în cărţile lui. Problema este că, adeseori ajung să fetişizeze, din punct de vedere teoretic, cele mai sărace secţiuni ale gândirii sale! Astfel, să axezi întreaga psihanaliză pe teoria *castrării,* pentru a o aplica ulterior copilului, nu are niciun sens. Teoria spune că unui copil îi este frică că tatăl îl va castra, dar ea nu are sens decât dacă el a fost corect informat cu privire la funcţia sexului său. Or, majoritatea terapeuţilor nu-şi dau seama de acest lucru, întrucât o aplică până şi la fete. Este absurd să aplici la copii, fără altă formulă, nişte concepte elaborate în terapiile pentru adulţi. Teoria castrării i-a împiedicat pe foarte mulţi terapeuţi să înţeleagă că un copil nu poate să se dezvolte armonios dacă nu ştie că „provine” inclusiv din testiculele tatălui său! Dacă nimeni nu-i spune unui copil lucrul ăsta, el nu-l va vedea pe tatăl său ca pe un tată, ci ca pe un „tovarăş al mamei”. Or, pe un tovarăş al mamei încercăm fie să îl seducem, fie să îl eliminăm. Şi dacă acest copil are probleme, să zicem la şcoală, psihologul consultat are toate şansele să ajungă la următoarea concluzie: „nicio grijă, copilul dumneavoastră suferă pur şi simplu de complexul lui Oedip”. Dar nu-i va întreba niciodată pe părinţi; „Copilul dumneavoastră ştie că a ieşit din testiculele tatălui său?”. Să ştiţi că de multe ori mi-am dat seama că un copil a fost salvat de un bunic un pic senil şi mai slobod la gură, care, debitând tot soiul de porcării, l-a informat indirect despre existenţa sexualităţii! Ce nu ştia Freud este că există un „psihic” familial, tot aşa cum există şi un psihic individual…

!

Vreţi să spuneţi, aşadar, că abordarea transgeneraţională are legătură mai mult cu Jung decât cu Freud?

„:

D.D.: Nu. Adepţii lui Jung nu au teoria funcţionării sufletului colectiv. A pune eticheta de „inconştient colectiv" pe anumite fenomene, fără să fi înţeles cum funcţionează conştiinţa colectivă, este ca şi cum ai construi o casă fără fundaţie. Inconştientul transgeneraţional se bazează pe structuri mentale deopotrivă individuale şi colective. Structura noastră psihică se construieşte prin relaţia cu celălalt (reprezentat la început de ambii părinţi). Ea nu începe să existe decât „în doi"; comunicarea şi relaţia cu altă persoană. Un suflet izolat e o abstracţie, nu există. Metaforic vorbind, avem doi ochi, două urechi, două mâini DAR ŞI două creiere, întrucât suntem tot timpul în dialog cu noi înşine. Vă auto-observaţi în timp ce gândiţi, iar asta reprezintă o dedublare de sine. Deci, nu exişti la nivel mintal de unul singur. Şi asta e valabil chiar din primele zile de viaţă, căci în bebeluş vieţuieşte, până ce acesta dobândeşte limbajul, un suflet comunitar care îi permite să fie rând pe rând „eu-mama", „eu-tata", „eu-sora mea mai mare" sau „eu persoana care se ocupă de mine". Abia după aceea se edifică sufletul individual: în general apare către trei ani – din momentul în care copilul începe să vorbească, descoperă că imaginile pe care le are în cap nu sunt aceleaşi ca cele din capul mamei sale şi îşi formează capacitatea de a minţi. Pornind de la acest aspect, aşa cum arată de altfel foarte bine jurnalista Nina Canault în cartea sa *Pourquoi paye-t-on les dettes de ses ancêtres**[28]**,* în care prezintă un întreg evantai de cercetări în ştiinţe psihologice şi sociale, abordarea transgeneraţională permite rezolvarea vechii polemici dintre Freud şi Jung. Voi spune pe scurt că Freud nu putea să accepte ideea de *inconştient colectiv* propusă de Jung, până nu se definea şi noţiunea de *conştient colectiv*. Dar aceste vechi controverse nu mai interesează acum pe nimeni. Să ne gândim doar că psihanaliza transgeneraţională îşi găseşte o anticipare nemaipomenită în Biblie. Am arătat în ce fel, în altă parte…

În această zonă v-aţi desfăşurat în ultima perioadă activitatea; vom reveni însă asupra acestui subiect. Dar, până atunci, aţi putea să precizaţi ce anume înţelegeţi prin „fantomă"?

D.D.: Lucrând cu copiii psihotici am ajuns să mă interesez de taoism, de acupunctură şi de şamanism. Asta din cauză că în munca mea „întâlneşti" tot felul de morţi, de oameni apropiaţi, părinţi, prieteni sau străbuni care „au murit necorespunzător" şi care din acest motiv, continuă să bântuie, într-un fel sau altul. Dorind să se diferenţieze cu orice preţ de adepţii religiei şi să abordeze lucrurile într-o manieră ştiinţifică, psihanaliza freudiană nu a ştiut cum să abordeze problema morţii. S-a interesat în schimb de doliu. Datorită atitudinii sale ştiinţifice, nu şi-a pus problema ce anume înseamnă reprezentările lumii de dincolo pentru spiritul uman şi nici la ce servesc ele. Prin asta, moartea a fost redusă la dimensiunea sa materială: cadavrul. Or, fiinţa umană nu poate trăi fără un sistem de reprezentări ale morţii care, în plus, nu poate fi disociat de sexualitatea sa. Din acest motiv, faptul că suntem

preocupaţi de acei morţi din familia noastră care nu-şi pot „continua drumul” liniştiţi este o muncă ţinând de igiena mentală. O muncă considerată odinioară foarte importantă, a cărei neglijare atrage consecinţe grave. Ea se face în interesul tuturor: al defunctului, dar şi al celor ce îi supravieţuiesc; întâlnim acest fenomen în toate culturile – în afară de a noastră, în care materialismul tinde să limiteze raportul cu defunctul la calitatea „sacului de gunoi” în care îl ambalăm. Consecinţele pe care le implică acest aspect sunt enorme. Suntem paralizaţi de agonii şi de dolii neţinute sau necorespunzător trăite, bântuiţi de tot felul de patologii ancestrale care, dacă ar fi să le judec prin ceea ce am învăţat de la pacienţii mei, provoacă tulburări pe care numai medicii energeticieni par să ştie să le vindece. Din fericire, de câteva decenii, lumea noastră a redescoperit vegherea la căpătâiul muribunzilor, şi a început să se studieze sistematic legăturile pe care le avem cu străbunii şi cu fondul transgenerațional. Studii care, la majoritatea autorilor, pornesc de la un element din experienţa individului pe care Nicolas Abraham îl numeşte *fantomă.*

Vreţi să spuneţi că suntem „bântuiţi” de strămoşii noştri care au murit fără să-şi fi putut rezolva problemele emoţionale şi psihice mai importante?

D.D.: Tot felul de tulburări pot, într-adevăr, să aibă drept cauză faptul că morţii familiei nu s-au putut elibera, înainte de a muri, de diferite traume: de suferinţele sau de iluziile lor.

În termenii lui Nicolas Abraham, fantoma este „o patologie a inconştientului care se transmite de la inconştient la inconştient în relaţiile familiale”. Acest concept modifică în mod considerabil viziunea psihanalitică, întrucât, pentru Freud, inconştientul nu este constituit decât din trăiri uitate, de pe vremea când eram foarte mici. Şi la Nicolas Abraham este vorba despre trăiri uitate, dar acestea pot avea legătură cu părinţii noştri sau cu ascendenţi mai îndepărtaţi, chiar până la mai multe generaţii.

În prezent, putem fi mai precişi: fantoma este întotdeauna o traumă privind sexul sau moartea – şi arareori altceva. O traumă care se transmite generaţiilor următoare sub formă de „secret de familie”. Aceste traume individuale pot fi asociate, în mod evident, cu traume colective, războaie, deportări etc. De exemplu, eu personal am trăit o experienţă bulversantă, descoperind, la Muzeul Deşertului, din apropiere de Ànduze, în Cévennes, că străbunii mei protestanţi trecuseră prin echivalentul unui *shoah,* după revocarea edictului de la Nantes, când trupele de dragoni[29] i-au exterminat pe toţi cei care nu erau catolici în Franţa. Aceste masacre au fost date la o parte de o altă fantomă pe care am moştenit-o în copilărie: cea a Auschwitz-ului.

Această dimensiune colectivă a transmiterii traumelor nu a fost percepută nici de Freud, nici de Nicolas Abraham. Asta chiar dacă propriile noastre structuri mentale nu sunt decât parţial individuale. Tot ceea ce Freud a numit *supraeu* este, de fapt, sufletul colectiv. În timpul terapiei ne dam seama că

fantoma nu este un străbun care gâdilă picioarele descendenţilor săi, ci o structură emoţionala, familială sau colectivă care spune că nu a fost cu adevărat îngropată. Foarte schematic, se poate spune că fantoma acţionează ca un *„gestalt* energetic": o „formă emoţională", familială, culturală sau socială, pe care copilul a duplicat-o, construindu-şi propria structură mentală în cadrul celei a părinţilor săi. Această construcţie are loc în perioada de început, când copilul, care nu vorbeşte încă, are parte de un suflet „de grup", care este cel al structurilor familiale în care s-a născut. Fantoma este un element al structurii familiale în primul rând, şi în al doilea rând doar ceva care se transmite copilului. Datorită acestei structuri colective se face că analiza transgeneraţională, asociată cu şamanismul, se îngrijeşte deopotrivă de morţi şi de vii. Şamanismul este un remediu, din punctul meu de vedere, pentru ceea ce lipseşte în psihanaliză. În şamanism găsim o ştiinţă despre moarte care nu are de-a face numai cu cadavrul. Tratamentul străbunilor care n-au murit „cum se cuvine" este, *grosso modo*, acelaşi ca în taoism. Iar în ceea ce-i priveşte pe cei vii, psihanaliza transgeneraţională este singura care vine cu o terapie eficientă a relaţiilor pe care le are individul cu membrii familiei sale.

S-ar putea spune că este vorba despre o formă sofisticată de terapie familială?

D.D.: Nu, absolut deloc. Mi-am elaborat propria viziune asupra transgeneraţionalului tratând copii în maniera în care o face Françoise Dolto. Iar în ceea ce priveşte terapia familială, ştiu, de la ea, că e o abordare care „reduce dimensiunea verticală la planul orizontal". Făcea aluzie la terapiile sistemice, care au tendinţa să pună generaţiile pe acelaşi plan, părinţii regăsindu-se la acelaşi nivel ca şi copiii, terapeuţii ocupând ei înşişi poziţia superioară a părinţilor. Ceea ce ea considera ca fiind o catastrofă. Şi asupra acestui punct sunt complet de acord cu ea.

Françoise Dolto a fost unul dintre puţinele mele modele. Mi-a făcut onoarea de a prefaţa prima mea carte. A fost cea dintâi analistă care a spus că psihoza trebuia să se reflecte pe trei generaţii. Şi modul în care se încăpăţâna să fie purtătorul de cuvânt al copiilor, chiar atunci când nimeni nu o înţelegea, este exemplar. Nu era genul de persoană care îşi pierdea vremea discutând teorii. Însă nu îi era teamă să vorbească. Când am întrebat-o cum a trecut prin acel întreg scandal din lumea psihanalizei în urma căruia a fost exclusă din Asociaţia Internaţională de Psihanaliză, alături de Lacan, mi-a răspuns că a apărat-o faptul că are o „structură de om slab". Şi, explicându-mi acest lucru cu multă seriozitate, a profitat pentru a-mi ţine un curs despre ce înseamnă să fii un om slab. Aşa am ajuns eu să înţeleg ce înseamnă „să fii analizat". Nu înseamnă să devii altceva decât erai. Înseamnă să dobândeşti o luciditate asupra propriei tale persoane care să-ţi permită să faci ceva cu ea!

În prezent, „cauza transgenealogică" pare înţeleasă. În fiecare

săptămână apare o nouă carte pe acest subiect, se *deschide un nou curs, se înfiinţează o nouă şcoală… Devine chiar o modă: la fel cum în anii '60-70, trebuia neapărat să fii adeptul lui Lacan, astăzi trebuie să fii neapărat „transgenealogic"!*

D.D.: În 1985, atunci când am scos cartea *L'Ange et Le Fantôme,* această mişcare era încă în stadiu incipient. Franţa este o ţară excesiv psihanalizată şi locul străbunilor era aici negat. În prezent, rezistenţa a mai cedat, iar cărţile mele se vând. Şi nu numai ale mele! Ca să nu o menţionez decât pe Schützenberger, a depăşit, cred, două sute de mii de exemplare vândute! Anne Ancelin face parte, din punctul meu de vedere, dintre femeile care ne-au schimbat concepţia despre om şi despre lume, în secolul XX, alături de Françoise Dolto, Elisabeth Kübler-Ross sau Simone Veil. Talentul său deosebit este acela că a ştiut să rămână tot timpul un spirit liber şi faptul că are o largă viziune istorică asupra lucrurilor. Nu întâmplător, a făcut una dintre primele sale descoperiri transgeneraţionale reamintindu-şi data precisă a unei bătălii din Primul Război Mondial, în care bunicul uneia dintre pacientele sale fusese gazat. Ea însăşi a fost o militantă activă a rezistenţei împotriva naziştilor, în timpul celui de-al doilea război mondial.

Prin urmare, chiar dacă Anne Ancelin Schützenberger a descoperit şi ea, în practica sa clinică, „fantoma", aşa cum a definit-o Nicolas Abraham, nu reuşeşte să ne explice mai bine decât el în ce fel se transmite. Eu cred că mi-am dat seama, şi asta din cauză că mi-au arătat cum se fac copiii autişti. Or, copiii autişti sau, mai simplu, „nebuni", ca de exemplu micuţul Pierre, pe care îl citez de nenumărate ori în cărţile mele, m-au făcut să înţeleg un lucru nemaipomenit: că însuşi complexul oedipian e un proces transgeneraţional şi nu unul individual. Fiindcă, pentru a îngriji un copil atins de tulburări mentale, eşti obligat să îi primeşti părinţii, familia, pe toţi cei alături de care el trăieşte. Iar astfel vă daţi seama mult mai bine cum se transmit lucrurile de la o generaţie la alta. Până acum lipsea o teorie referitoare la această acţiune de transmitere. Clinica transgeneraţională ne-o furnizează. Ne permite să înţelegem că transmiterea spiritului implică încrucişarea a două descendenţe. Iar la baza construcţiei oedipiene se află în mod obligatoriu modul în care copilul poate duplica *oedipul* celor doi părinţi ai săi…

Ceea ce explică, după părerea dumneavoastră, modul în care fantoma se transmite din generaţie în generaţie?

D.D.: Da. Ea se transmite pornind de la o activitate mentală inconştientă „de natură empatică sau telepatică, cea care este activă în sufletul fătului şi al copilului mic şi pe care o numim „a*ctivitatea mentală originară". S*ufletul individual nu se formează decât către vârsta de trei ani. Până atunci bebeluşul trăieşte într-un suflet comunitar, cel al familiei sale. Această activitate mentală induce un mecanism de structurare psihică numit „proces originar".

*Originarul e*ste o dinamică mentală care ne permite să fim deopotrivă noi înşine şi celălalt. Această dinamică este cea care se află la baza *identificării, c*are permite copilului să poată duplica structurile mentale ale părinţilor săi. Un copil nu învaţă să vorbească. El imită limba părinţilor săi şi reproduce astfel funcţionările lor mentale. Astfel, *Originarul e*ste procesul prin care îi integrăm psihic pe ceilalţi. Ceea ce implică o funcţionare continuă, fără de sfârşit, în care sufletul se construieşte ca şi corpul, luând în permanenţă elemente din exteriorul său.

La bază, spiritul este familial şi comunitar. Iată de ce un psiholog sau psihiatru are dificultăţi în a lucra cu un copil ai cărui părinţi nu se află de faţă, fiind periculos, aşa cum ne-a arătat Françoise Dolto, să primească la terapie un copil mai mic de şapte ani fără ambii părinţi!

De ce spuneţi însă că acei copii autişti v-au permis să înţelegeţi cum se transmit fantomele din generaţie în generaţie?

D.D.: Ştiţi, de îndată ce reuşim să intrăm în limbajul lor, ne dam seama de faptul că activitatea mentală a acestor copii psihotici e concentrată asupra unui singur lucru: trecutul genealogic al familiei lor, căruia îi explorează neobosit inconştientul. Ceea ce noi numim „simptome psihotice" nu sunt în realitate nimic altceva decât revenirea unor procese mentale care, la origine, sunt cele ale bebeluşului. Dacă psihanaliza s-ar fi constituit pornind de la clinica copiilor şi nu de la cea a adulţilor, ar fi înţeles acest lucru mult mai repede. Actualmente, ea este încă dominată de opera lui Lacan, care – aşa cum am arătat în exemplul lui Willy Barral din *Françoise Dolto, c'est la parole qui fait vivre* – nu ia în considerare mintea copilului decât pornind de la „stadiul oglinzii", adică după optsprezece luni de viaţă. Lacan nu s-a aplecat niciodată asupra psyche-ei originare. Cea care a făcut-o înaintea mea este una dintre elevele sale, Piera Aulagnier, dar, pentru asta, a fost nevoită să-l părăsească şi să fondeze o altă şcoală. Pe scurt, Lacan, la fel ca şi Freud, nu s-a interesat de acest rău universal pe care culturile tradiţionale îl numesc „boala străbunilor" şi care, pentru mine, a devenit de neevitat în interacţiunea cu aceşti copii nebuni.

De exemplu, datorită lui Alice, care mi-a arătat acest lucru prin intermediul corpului său suferind, am putut înţelege ce devine un copil când el este produsul unei *forcluziuni a feminităţii**[30]**,* care ajunge în urmă cu trei generaţii. La paisprezece ani, Alice, care îşi trăia menstruaţia ca pe o rană, îşi arunca hainele de pe ea în timpul şedinţei – momente în care se amestecau mucozităţile, sângele şi durerea unui sex blestemat asemenea celui al diavolului.

De asemenea, mai avem şi exemplul lui Jean-Michel, unul dintre cele mai grele cazuri pe care le-am întâlnit. Avea nouăsprezece ani şi era mut ca mormântul. Încă de la naştere, refuzase complet să-şi privească mama în ochi. Mi-au trebuit doi ani ca să înţeleg că refuzul său de a se întrupa în cuvânt se

explica prin sinuciderea celor doi străbunici materni, în momentul în care se întorseseră acasă, la terminarea primului război mondial. Aceşti doi bărbaţi fuseseră demobilizaţi în acelaşi timp. La reîntoarcerea acasă, amândoi constataseră că, în timpul războiului, soţiile lor se organizaseră foarte bine între ele şi că, în propriile cămine, nu mai exista loc şi pentru bărbaţi.

Mai era şi Claude, care m-a făcut să descopăr un lucru pe care nu l-am lămurit decât mult mai târziu, lucrând asupra trăirilor din timpul comelor profunde şi din şamanism. Era o fetiţă care ieşea când voia din propriul corp. Ea m-a făcut să înţeleg acest lucru în momentul morţii tatălui ei, care trăia la distanţă de ea, în condiţiile în care mama ei ne ascunsese, amândurora, că el se afla într-o stare de agonie. L-aş mai menţiona şi pe micuţul Pierre, care fusese declarat psihotic, în timp ce simptomele sale proveneau din faptul că părinţii săi ignorau amândoi diferenţa dintre a face dragoste şi a avea copii.

Aţi putea preciza legătura exactă pe care o vedeţi între această ignoranţă şi patologia copilului?

D.D.: Construcţia mentală a copilului nu depinde de coitul în urma căruia el a apărut pe lume. Ea depinde de modul în care părinţii săi l-au conceput mintal. Este vorba despre faptul că au visat sau au vorbit despre acest lucru, adică i-au acordat copilului, în limbajul şi în ordinea familială, un loc care îi va determina destinul şi viaţa. Aţi observat vreodată anxietatea unui copil care îşi aude părinţii povestind un eveniment datând dinaintea naşterii sale: „Şi eu", întreabă micuţul cu putere, „unde eram?". Dacă părinţii săi îi răspund: „Tu nu erai pe lume!", copilul devine palid şi depresiv. Dacă îi spun însă: „Tu nu erai încă pe lume, dar erai deja în inima noastră", îşi regăseşte de îndată surâsul. Să ştie că exista deja în dorinţa părinţilor săi este foarte important pentru copil. Când descoperă acest lucru, are un fel de revelaţie, fiindcă îi dovedeşte că existenţa sa mentală este anterioară existenţei sale fizice – este vorba despre faptul că putem exista în dorinţa părinţilor noştri fără să existăm încă într-un corp, la fel cum cel mic continuă să existe pentru părinţi chiar şi în timp ce doarme.

Avem tendinţa să considerăm că uterul mamei este nu numai matricea corpului nostru, ci şi cea a structurilor noastre mentale. Din punct de vedere psihanalitic, este absolut fals: ceea ce ne determină starea de sănătate sau tulburările psihice – şi deopotrivă destinul, deci toată viaţa noastră interioară este activitatea psihică cu care ne-au adus pe lume părinţii. Matricea corpului nostru este efectiv uterul mamei, însă matricea structurilor noastre psihice este ansamblul activităţilor mentale, conştiente şi inconştiente, pronunţate şi nepronunţate, cuvintele, dar şi fantasmele, care au făcut posibilă întâlnirea celor două celule şi formarea unui embrion. Acest lucru este valabil pentru construcţia oedipiană a copilului, dar şi pentru tot ceea ce este legat de raportul său cu viaţa şi cu moartea: fiindcă îşi poate reprezenta un timp în care exista deja potenţial, *înaintea naşterii sale,* în dorinţa părinţilor şi în limbaj –

şi simbolic, aş spune, în testiculele tatălui său –, respectivul copil se va putea gândi, prin urmare, că poate continua să existe *după moarte,* prin limbaj. Unui părinte mort putem întotdeauna să îi vorbim… Trebuie să înţelegem acest lucru pentru a ne da seama în ce gen de breşă rătăcea micuţul Pierre, ai cărui părinţi ignorau în egală măsură rolul testiculelor în reproducere. În condiţiile în care ai un tată care îşi ignoră astfel locul în reproducţie, acest lucru îţi permite să te încarnezi în corpul său fizic, însă nu şi în cel mental. Or acest călcâi al lui Ahile care marchează conceperea unui copil este extrem de des întâlnit în fişa clinică a copiilor psihotici.

Acest blestem care echilibrează „neconceputul genealogic" se regăseşte în lucrările dumneavoastră despre Biblie… Să revenim însă la acele fantome care v-au preocupat într-atât în ultimii ani!

D.D.: Trei lucruri m-au determinat să încerc să pătrund sensul original al miturilor biblice: mai întâi, lectura pe care Dolto a făcut-o Evangheliilor; în al doilea rând, descoperirea martiriului strămoşilor mei creştini, la Muzeul Deşertului din Cévennes, despre care v-am vorbit; şi, în al treilea rând, lectura unei cărţi despre *Sindromul Auschtwitz-ului,* semnată de un deportat care a folosit ca pseudonim numărul cu care fusese înregistrat în lagăr: Ka. Tzetnik 135633 – *Les Visions d'un rescape**[31]**.* Pentru a încerca să scape de coşmarurile care continuau să-l tortureze, la treizeci de ani după desfiinţarea lagărelor, autorul său, Yechiel De-Nur, a acceptat să urmeze o terapie cu LSD, în Olanda. Acest bărbat suferea de lucruri destul de asemănătoare cu cele care îl afectau pe cel de-al doilea soţ al mamei mele, de asemenea un supravieţuitor al lagărelor naziste. Mi-am petrecut toată copilăria ascultându-mi tatăl vitreg povestind ororile pe care le trăise. Iată de ce cartea lui Yechiel De-Nur mă interesa foarte mult. Autorul s-a vindecat trecând în revistă concepţia despre lume pe care şi-o făurise, copil fiind, prin lectura Genezei. Şi cum LSD-ul i-a oferit o viziune complet diferită, a Genezei, de cea pe care i-o insuflaseră rabinii, era logic ca eu să mă cufund în această mitologie. Pe scurt, primul lucru pe care l-am descoperit aici este că nu numai întreaga psihanaliză contemporană era deja înscrisă în mitologia Genezei, ci şi faptul că Biblia, „Cartea Cărţilor", este mai ales o lucrare de teorie transgeneraţională, cu nimic mai prejos decât cercetările cele mai recente din domeniu. Dumnezeu este definit aici ca instanţa responsabilă de faptul că greşelile taţilor se transmit asupra a trei sau patru generaţii. Or, este exact ceea ce găsim în practica clinică: pentru a îngriji un copil psihotic, trebuie să ajungem în urmă cu trei generaţii, uneori patru, ca în cazul acestui autist de nouăsprezece ani, Jean-Michel, în cazul căruia originea tulburărilor se regăsea în a patra generaţie.

Transmiterea vieţii, orchestrată de către un ciclu de trei generaţii, este o dimensiune antropologică universală. De acest ciclu este vorba, de exemplu, în întrebarea pe care Sfinxul i-o pune lui Oedip: „Care este animalul care

dimineaţa umblă în patru picioare, la prânz în două şi seara în trei?". Oedip răspunde: „Este omul"[32]. El nu are nicio dificultate în a găsi răspunsul, căci povestea lui nu are legătură numai cu piciorul, ci este o poveste a picioarelor înscrisă în genealogia sa paternă: Oedip înseamnă „picior umflat". Tatăl său se numeşte „Stângaciul", iar bunicul său „Şchiopul". Acest ciclu se regăseşte în toate culturile, fiind cel al identificării: pentru a putea să se dezvolte, copilul trebuie să se identifice mai întâi cu cel care merge în patru labe, adică cu el însuşi, cu „eul" şi cu numele său, în jurul cărora el îşi construieşte propriile structuri mentale. Apoi, pentru a integra sexualitatea, trebuie să se identifice cu cei care merg în două picioare, respectiv cu părinţii, şi – pentru a înţelege moartea, cu cei care umblă în trei picioare – bunicii săi.

Biblia este o carte care fondează patriarhatul şi în care rolul patriarhilor este acela de a transmite, fără să-l facă să dispară, Suflul divin care i-a fost încredinţat lui Adam. Şi cum acest Suflu este cuvântul, greşeala sau păcatul sunt prezentate aici ca lipsa vorbirii, o absenţă care se transmite aidoma unei fantome, urmaşii lui Cain oferind un prim exemplu. Această abordare face din Geneză o poveste cu totul diferită de cea pe care ne-au prezentat-o preoţii. Adam are mai întâi doi fii, Cain şi Abel. Or, cum el nu i-a conceput în felul în care Dumnezeu îl concepuse pe el, adică în cuvânt şi în nume, fiul cel mare al lui Adam, Cain, a pervertit transmiterea Suflului divin. Cain se dovedeşte nu numai incapabil de a şti să-i vorbească fratelui său, dar substituie cuvântului un act în care el permite corpului să prevaleze asupra spiritului: îl ucide. Aşadar nu Eva, aşa cum au răstălmăcit credincioşii, ci Cain este cel care întrupează figura bolnavului mintal isteric responsabil de greşeala strămoşească. Cain este „la fel ca unele femei isterice, bântuit de identificările sale materne. În lipsa tatălui, el îşi caută un tată în Dumnezeu. Dar pentru că acesta agrease ofranda lui Abel, şi nu pe a lui, Cain îşi ucide fratele. Ceea ce nu numai că lasă să se înţeleagă că Dumnezeu nu poate în niciun caz să-l înlocuiască pe tată, ci face din Cain strămoşul fundamentaliştilor. Şi ce soartă rezervă Biblia fundamentaliştilor? Confruntat cu nebunia lui Cain, Dumnezeu nu îl condamnă la moarte. Nu poate face acest lucru: în sufletele lor, fiinţele pe care el le-a creat sunt nemuritoare. Îl condamnă aşadar să trăiască etern… sub formă de fantomă. De aceea textul se continuă prin descendenţa lui Cain, în care *fantoma fratricidului reapa*re, la a şaptea generaţie, cu revenirea numelui străbunului ucigaş. Descendentul său, Lameh, aduce atunci pe lume un copil. Numindu-l însă Toubal-Cain, acesta începe să delireze, crezând că el însuşi a comis crima străbunului său. Astfel – povesteşte acest text – *greşeala* lui *C*ain (incapacitatea de a şti să-i vorbească fratelui său) s-a transmis, amplificându-se în succesiunea generaţiilor, pentru a da o umanitate construită din „pământeni", adică din indivizi ce îşi vor fi dezvoltat corpul în detrimentul spiritului. Ceea ce Dumnezeu va încerca să remedieze declanşând potopul.

Abel, în schimb, întruchipează însuşi tipul descendentului sacrificat. Este schizofrenicul care nu a fost conceput într-un proiect şi în cuvinte. În ebraică, Abel este un cuvânt cu două semnificaţii: „nimicul" şi „aburul". Aşadar, Abel

nu reprezintă nimic în limbaj, fiind aburul. Cât despre text, spune: „Eva îl mai aduse pe lume pe Nimic (Abel)". Cain îl ucide deci pe fratele său sub influenţa identificărilor sale materne. Eva l-a conceput pe acest copil într-o formă de automatism animal, în afara gândirii. Ea a făcut Nimic. La fel de bine cum Cain nu face decât să prelungească sau să ducă la capăt ceea ce a făcut mama sa: elimină acest Nimic! Adam, care a înţeles greşeala pe care a comis-o cu primii doi fii ai săi, o repară. Astfel că îl concepe pe Seth, al treilea copil, la fel cum Dumnezeu o făcuse cu el, în suflu şi în nume. Lui Seth îi revine aşadar sarcina de a transmite Suflul divin. Ceea ce nu va fi dus la bun sfârşit fără dificultate. Căci, dacă Adam a înţeles raţiunile acestor drame, cu Eva nu s-a întâmplat acelaşi lucru. Ea îl concepe deci pe Seth pentru a-l înlocui pe fiul ei mort, Abel, *Fantoma fratricidului* născută de Cain se va transmite, prin intermediul femeilor, în descendenţa lui Seth, până la Abraham şi urmaşii lui. Patriarhii vor întrupa, în acest fel, o descendenţă model, eradicând fantoma lui Cain şi rezolvând în fiecare generaţie rivalitatea fraternă. Asigurând astfel transmiterea corespunzătoare a Suflului divin, aveau să le fie de ajuns *trei sau patru generaţii* pentru a da naştere unui geniu, Iosif, care, după ce a dat Egiptului structurile sale socio-politice şi îi va fi iertat pe fraţii săi pentru faptul că îl vânduseră ca sclav beduinilor, va fonda cele douăsprezece triburi ale lui Israel…

Tot ceea ce psihanaliza transgeneraţională a descoperit mii de ani mai târziu era deci deja înscris în acest text. Lucru care schimbă din temelii modul în care Bisericile ni l-au prezentat. Astfel, am descoperit cu stupefacţie că, în „sacrificiul lui Isaac", în care vocea divină cere fondatorului monoteismului să i-l sacrifice pe fiul său, nu credinţa lui Abraham este cea pusă la încercare, aşa cum se spune. Abraham este, în acest text, „cel iubit" de Creator. Credinţa sa nu lasă loc de îndoială: este un „fanatic religios". El dovedeşte de altfel acest lucru, acceptând să îl sacrifice pe fiul său, într-o supunere totală. Ceea ce Dumnezeu pune la încercare este capacitatea sa de a fi un tată conform modelului biblic, obligându-l să se opună mamei narcisiste şi posesive în care se transformase Sara. Întrucât aceasta i-a alungat în deşert pe fiul său mai mare, Ismael, şi pe Agar, mama lui, unde ar fi murit dacă nu ar fi fost salvaţi printr-un miracol divin. Abraham nu poate fi tatăl patriarhilor în condiţiile în care şi-a lăsat soţia să hotărască în locul său cu privire la soarta propriilor fii. Încercarea pe care i-o impune Dumnezeu are aşadar ca scop să îl înveţe să nu se comporte el însuşi ca o mamă – una care refuză să admită că propriul copil este, ca orice fiinţă vie, supus morţii şi că aparţine, în ultimă instanţă, lui Dumnezeu şi nu părinţilor săi.

Să ne trimitem din nou cititorii la cartea „La Bible et les fantômes", unde analizaţi în mod uimitor primele unsprezece din cele cincizeci de capitole ale Genezei, oprindu-vă provizoriu analiza la turnul lui Babel şi la fiii lui Noe, cu referire la o teorie foarte originală, cea a constituirii claselor sociale. Acum, în cadrul acestei convorbiri, am dori să putem face o legătură între

dimensiunea transgeneraţională a spiritului şi o altă axă foarte importantă a cercetărilor dumneavoastră: şamanismul…

D.D.: Concepţia şamanică asupra lumii constituie un fundament antropologic universal, pe care l-au moştenit toate celelalte religii. În Biblie, această moştenire se regăseşte, de exemplu, în fluviul cu patru braţe al Grădinii Edenului, care simbolizează cele Patru Puncte Cardinale ale şamanismului. Sau în şarpele care o iniţiază pe Eva în sexualitate şi care posedă toate caracteristicile Animalelor de Putere. O regăsim însă şi în numerologia ce punctează textul. Religiile inspirate din monoteismul Vechiului Testament au renegat toate mai mult sau mai puţin radical această dimensiune a originilor lor. Şamanismul are, în ceea ce îl priveşte, avantajul că a păstrat-o neatinsă. Găsim aici, între altele, o ştiinţă asupra morţii, a fantomei şi „boala străbunilor", ştiinţă care, deşi centrală în mitologia descendenţilor din Adam şi Eva, a fost puţin câte puţin pierdută. Pentru şamani, morţii care nu au putut, din diferite motive, să întâlnească porţile „Marii Lumini" sunt cei care au rămas prizonieri ai propriilor angoase sau iluzii terestre. Unii pentru că au plecat de pe această lume fără să-şi fi încheiat toate socotelile, alţii întrucât nici măcar nu şi-au dat seama că muriseră, alţii fiindcă nu putuseră niciodată să accepte ideea morţii în timpul vieţii sau faptul că cei pe care îi iubesc vor muri şi ei. Când cineva moare fără ca doliul să-l ajute să reîntâlnească Marea Lumină, se formează atunci, între mort şi cei vii, această „entitate relaţională" numită fantomă, care le permite tuturor să continue în mod iluzoriu să trăiască împreună. Însă, transmiţându-se din generaţie în generaţie, această entitate relaţională devine din ce în ce mai patogenă, deoarece ea nu aduce niciun beneficiu proiectelor celor vii, ci celor pe care mortul nu le-a putut realiza. Lucrarea unui şaman este, la acest nivel, de acelaşi tip ca şi cea a psihanalizei transgeneraţionale. Nu ne ocupăm, aici de morţi decât atunci când cei vii îi reţin inconştient înăuntrul structurilor lor emoţionale şi nu o facem decât dacă ei o cer. Diferenţa este că psihanaliştii consideră fantomele ca pe „obiecte ale inconştientului", în timp ce, pentru şamani, acestea sunt suflete care, precum cel al lui Cain, nu au putut întâlni Marea Lumină şi care continuă să trăiască într-un suflet terestru şi comunitar care este cel al întregii planete.

Experienţa de specialist în acupunctură v-a ajutat să lămuriţi aceste probleme?

D.D.: Am învăţat acupunctura, însă mai ales gândirea taoistă m-a pasionat. Găsim aici o uimitoare alchimie sexuală: o ştiinţă asupra sexualităţii care nu are niciun echivalent în celelalte culturi. Pentru mine, taoismul a fost, aşadar, un important loc de învăţătură. Însă nu am practicat niciodată acupunctura, deoarece în Vechea Chină, fantoma nu era luată în primire de către acupunctori, ci de către *Maeştrii desculţi:* preoţii sau şamanii taoismului. În

ritualurile de exorcizare, *Maeştrii desculţi* nu pleacă singuri, călătorind în *astral* la fel cum o fac şamanii. Ei primesc întreaga familie. Şi utilizând adolescenţi virgini pe post de medium, ei îi invită pe străbunii „morţi necorespunzător" să vină să se exprime prin propria voce. Ceea ce le permite să ştie ce să facă astfel încât să-şi poată urma drumul. Au aceeaşi concepţie despre moarte ca şi şamanii.

Moartea nu este o trecere instantanee de la o stare la alta, ci un proces care ia mult timp. Nu toate organele noastre mor în acelaşi timp – dacă ar fi aşa, ar fi atunci imposibil ca ele să fie prelevate în cazul transplanturilor. La fel se întâmplă şi la nivelul spiritului. Şamanii nu îl consideră ca pe o entitate unică şi indivizibilă, ci ca pe un ansamblu de diferite învelişuri sau corpuri subtile, care nu sunt toate destinate să însoţească sufletul în Marea Lumină. După ce se va fi despărţit de corpul său fizic, defunctul trebuie să se mai despartă de cel dintâi înveliş, numit *corp eteric,* pe care şamanii îl consideră ca parte din constituţia noastră psihică pe care o avem în comun cu animalele şi despre care ei spun că trebuie să le-o restituim, murind, spre a le mulţumi că ne-au hrănit atâta vreme cât am trăit.

Puteţi să ne reamintiţi care sunt, în aceasta viziune asupra lumii, diferitele noastre corpuri subtile?

D.D.: Aceste corpuri corespund diferitelor planuri de organizare a vieţii. În anumite tradiţii, ele sunt în număr de doisprezece. În şamanism însă, se lucrează mai ales eu primele patru, deoarece sunt cele care ne determină conştiinţa. Cu excepţia celui dintâi, corpul fizic, celelalte trei nu au nicio consistenţă materială. Ele nu pot fi aşadar sesizate de către percepţia obişnuită. Un „corp" este un ansamblu de elemente de aceeaşi natură, delimitat de o frontieră. Cele patru corpuri corespund celor „patru laturi ale conştiinţei", adică primelor patru niveluri de viaţă de care depinde conştiinţa.

Cel dintâi, corpul fizic, este compus din molecule. Am putea să-l numim *corpul molecular.* Este singurul ale cărui frontiere sunt vizibile şi, de asemenea, singurul pe care îl recunoaşte actualmente ştiinţa. Al doilea este făcut din această energie, numită *Suflu* în Biblie şi Qi în medicina chineză, care diferenţiază un corp viu de un „pachet" de carne. L-am botezat *corp eteric* în secolul al XIX-lea, deoarece în acea epocă acest cuvânt suna ştiinţific: pe atunci se credea că vidul era plin cu *eter.* În prezent, gândim vidul altfel ca fiind constituit dintr-o multitudine de particule virtuale. După părerea mea, ar trebui să-l numim *corpul vidului*, întrucât numai dacă există vid în materie lucrurile se pot mişca, se pot însufleţi şi pot trăi. Acupunctura, care acţionează asupra acelui corp, a înţeles foarte bine principiul: ideograma pe care chinezii o utilizează pentru a desemna un punct de acupunctură semnifică vid, cavernă, grotă. *Corp molecular* şi *corp de vid* sunt învelişuri pur terestre. Ele sunt cele pe care mortul trebuie să le piardă pentru a putea să întâlnească Marea Lumină. Urmează apoi al treilea corp, unul clasic, numit *corp astral,*

deoarece este un înveliş mental care permite posesorului, cu ajutorul gândirii, să se proiecteze până la celălalt capăt al uni verso iu i – sau în astre. El este constituit de tot ceea ce ţine de ordinul reprezentării: imagini vizuale, acustice, tactile… ansamblu a tot ceea ce am memorat în decursul existenţei noastre pentru a ne reprezenta, lumea. Este *tselem*-ul *mis*ticii evreieşti: „veşmântul sufletului", memoria vieţii terestre în care se înfăşoară, mortul plecând. Îl numim deopotrivă corp *emoţional, deo*arece este sediul afectelor şi al emoţiilor care însufleţesc raportul nostru cu ceilalţi şi cu universul. Este un corp destul de asemănător cu imag*inea inconştientă a corpului* a autoarei Françoise Dolto, respectiv memoria spaţială şi temporală a afectelor şi a emoţiilor noastre. Un psihanalist ar fi aşadar tentat să-l numească corp *de reprezentare,* deoarece la bordul acelui corp ne îmbarcăm în lumea viselor, sau în Cealaltă Realitate, cea în care şamanii evoluează.

Corpul de vid se percepe şi se exprimă prin aceste vibraţii speciale care sunt senzaţiile. Pe el îl resimţim, de exemplu, atunci când suntem la plajă. El este legat de ceea ce eu numesc „pielea senzaţiilor", învelişul nostru energetic şi senzitiv, dar şi de toate organele noastre de simţ. În vreme ce *corpul de reprezentare* corespunde, din punctul lui de vedere, cu ceea ce numim „sistemul de reprezentare", adică cu memoria cu care creierul interpretează şi clasifică ceea ce percep organele de simţ.

Dar, la nivelul spiritului, reprezentarea nu este cel mai misterios aspect. Cel mai surprinzător este că noi să putem da un sens lucrurilor şi lumii! Pentru ca viaţa noastră să poată avea un sens şi Universul la fel, la rândul lui. Numai reprezentarea poate fi absurdă şi delirantă. Ca în nebunie. De unde şi al patrulea corp, cel care organizează sensul. Acest al patrulea corp, acest *corp de sens,* corespunde cu ceea ce psihanaliştii numesc construcţia subiectului sau a eului. Alţii îl numesc *corpul mintal,* recunoscând că nu este vorba propriu-zis de un corp, ci mai degrabă de o structură. În opera lui Rudolf Steiner, este ceea ce el numeşte Eul sau Sinele (Eul devenind Sinele când se referă la o stare de ieşire din corp), în concepţia lui, aceasta ar fi o situaţie pe care viaţa terestră ar trebui să o construiască în primul rând. Faptul că eşti capabil să te deplasezi de unul singur, după moarte, şi nu să aştepţi, chircit într-un colţ al spiritului, să vină, cu sau fără ajutorul unui şaman, îngerii să te caute, depinde de calitatea acestei construcţii care este cel de-al patrulea corp. Însă dacă unii văd aici mai degrabă o structură decât un corp, acest lucru se întâmplă fiindcă este vorba de nivelul la care spiritul devine colectiv. Este structura care face din noi fiinţe comunitare, corpul care organizează relaţiile noastre cu ceilalţi, permiţându-ne să investim în această zonă şi să evoluăm.

Aceste corpuri se regăsesc în cele „trei comori" ale medicinei chinezeşti: *Jing,* esenţele care constituie corpul fizic, *Qi,* suflul care este textura corpului eteric, şi *Shen,* universul spiritului şi al spiritelor, care corespunde corpurilor astral şi mintal. Antropozofia, taoismul şi şamanismul au astfel concepţii despre viaţă destul de apropiate unele de celelalte. Este valabil şi pentru modul în care ei abordează fantoma. Dacă este vorba de o moarte recentă,

trebuie mai întâi să ajutăm persoana pe care o consultăm să facă o muncă de separare. Dacă nu hotărăşte ea însăşi să facă această lucrare, nu se va petrece nimic! Dacă este vorba de un străbun mai îndepărtat, îl vom ghida pentru a-i permite să meargă să vadă, el însuşi, despre ce este vorba. Dacă nu reuşeşte singur, putem face noi acest lucru pentru el. Însă scopul este mereu acelaşi: să permită străbunului, imobilizat în structurile terestre ale spiritului, să regăsească drumul Marii Lumini. Ceea ce seamănă cu un fel de psihanaliză *post mortem* a străbunului. Şamanii fac în felul lor ceea ce fac budiştii tibetani atunci când, în mod preventiv, însoţesc „călătoria sufletului" timp de patruzeci şi nouă de zile după ce el şi-a părăsit corpul său terestru.

Vorbiţi ca o persoană care crede cu tărie în existenţa unei alte vieţi decât cea pe care o cunoaştem în mod obişnuit, într-un „tărâm de dincolo"…

D.D.: Felul meu de a gândi nu se bazează pe credinţă. Să crezi înseamnă să preiei ideile altuia sau pe cele ale unui grup. Însă lucrările mele se bazează pe experienţa umană. Pe ce experienţă ne bazăm atunci când credem un anumit lucru au altul? Este vorba de o experienţă proprie sau a altuia? Viaţa în sine este o experienţă. Dacă ne-o asumăm, înseamnă că noi înşine credem în ea. Ştiţi cine are o credinţă în viaţă ieşită din comun? Copiii. Iar copiii nu cred în moartea spiritului. Aşadar, copilul din mine – dar şi din cei pe care i-am analizat – e cel care nu crede în moartea spiritului. Copiii psihotici care au un acces natural la Cealaltă Realitate sunt, în privinţa asta, foarte diferiţi de restul. Faptul că ei nu ajung să se adapteze realităţii noastre este de foarte multe ori compensat de tot felul de daruri tipice unui medium. Şi faptul că ei nu cred în moarte se datorează faptului că majoritatea dintre ei au, precum şamanii, capacitatea de a intra în contact cu morţii. Referitor la acest subiect, trebuie să citim ceea ce se spune despre aceştia în *Un clavier pour tout dire**[33],*** ultima carte a lui Anne-Marguerite Vexiau: „minţim atunci când spunem că morţii nu mai există"; dimpotrivă, ar trebui „să-i stârnim pe morţi" (să ne gândim la ei) şi că dacă „îi stârnim, morţii îi pot ajuta mult pe copiii autişti".

Aşadar, din punctul meu de vedere, nici nu se pune problema să îmi pierd timpul în polemici despre existenţa Lumii de dincolo. Cercetările mele se desfăşoară asupra realităţii experienţelor noastre mentale şi a modului în care ni se prezintă moartea. Nu avem nevoie să demonstrăm, ştiinţific existenţa unei fantasme pentru a înţelege ce înseamnă aceasta. La fel se petrec lucrurile şi atunci când studiem modul în care se prezintă moartea în spiritul omenesc.

De fapt, reprezentările morţii apar mereu sub două înfăţişări antinomice. Pe de o parte, trebuie să ne hrănim şi să respirăm în permanenţă. Din acest punct de vedere, ne trăim viaţa luptând împotriva morţii, acesta fiind, în acelaşi timp, lucrul de care ne temem cel mai mult. Însă, pe de altă parte, aşa cum Freud a constatat el însuşi în lucrarea „Dincolo de principiul plăcerii", în propriul inconştient, toată lumea se crede nemuritoare. Aşa că atunci când se

raportează la moarte doar sub aspectul reprezentat de cadavru, medicina materialistă nu face decât să amplifice teama pe care ea o stârneşte în noi. Ceea ce ne consumă o energie colosală. Şi, deşi cercetările despre moarte, agonie şi fantome încep să facă lucrurile să se mişte, am constatat următorul aspect: pe de o parte, în bogata şi luxurianta noastră societate, suntem săraci în cuvinte şi gânduri prin care să exprimăm felul cum ne trăim moartea, atât pe a noastră, cât şi pe a celorlalţi; pe de altă parte, ştim uimitor de puţine lucruri despre psihismul uman.

Şi în atelierele de şamanism pe care le conduceţi alături de Ivana Caprioli se urmăreşte un scop anume?

D.D.: Da, însă numai când este necesar. În weekend-urile şi în şcolile de vară pe care le organizez împreună cu Ivana, am vrut să-i fac pe prietenii mei, dar şi pe anumiţi pacienţi, să beneficieze de munca ei. Eu însumi nu mă consider ca fiind un şaman. Faptul că sunt psihanalist mi se pare deja suficient. Ivana, ca şi mine, s-a instruit foarte mult înainte de a se consacra şamanismului. Ea a fost toxicomană, vindecându-se cu succes cu ajutorul unui *doctor* american de origine indiană, Archie Fire Lame Deer[34], care nu mai este în prezent printre noi. Şamanismul pe care ea îl predă a apărut în Statele Unite în anii ’70. Se diferenţiază de şamanismul tradiţional prin faptul că se practică în grup, folosind, de asemenea, ştiinţa şamanilor în scopuri de dezvoltare personală. Această ştiinţă este deopotrivă cea a *doctorilor* (vindecătorii indieni din America de Nord), cea a aşa-zişilor *curanderos* (bărbaţii-preoţi – în sensul de *curatus:* cel care se ocupă de suflete – din America de Sud), dar şi cea a şamanilor din nordul Europei, din Africa şi din Asia. La acest nivel, există tot atâtea tipuri de şamanism câte etnii şi tot atâţia şamani câţi indivizi. Însă structura cosmologică la care toţi se referă (cele Patru Puncte Cardinale şi cele Trei Lumi, legate în centrul lor de Arborele Vieţii) este peste tot aceeaşi. Este o cale care se diferenţiază de celelalte opţiuni spirituale prin dimensiunea foarte concretă a scopului său, axată în principal pe cercetarea de informaţii ce permit ameliorarea vieţii. Ceea ce implică, în primul rând, o lucrare asupra sieşi, pentru care fiecare trebuie să-şi găsească propriile unelte şi să adopte propria cale. La acest nivel, şamanismul este o spiritualitate lipsită de dogme, al cărei singur scop este acela de a demonstra că este imposibil să atingem profunzimile spiritului altfel decât pornind de la sine însuşi. Iată de ce îl recomand celor care fac sau au făcut şedinţe de psihanaliză.

Le completează sau le prelungeşte munca, fiind, în plus, mai potrivit pentru cei care au suferit de tulburări psihotice.

Psihanaliza şi şamanismul explorează amândouă acelaşi registru mintal, şi anume cel al „psyche-ei originare”. Psihanaliza are acces la ea prin analiza viselor, în timp ce şamanismul o explorează prin transă sau prin călătoria astrală. El dispune totodată de o ştiinţă mai veche decât cea a psihanalizei

asupra părţii colective şi culturale care constituie individul sau în ceea ce priveşte practica clinică a străbunilor „morţi necorespunzător”: lucruri pe care psihanaliza a avut tendinţa să le neglijeze.

Lucrarea Ivanei Caprioli este centrată pe construcţia şi evoluţia omului în raportul său cu universul (ceea ce a fost, ceea ce este şi ceea ce trebuie să devină). Cursurile pe care le conducem împreună constau într-o suită de exerciţii construite pornind de la diferite ştiinţe tradiţionale. În special ştiinţa populaţiilor Lakota, care se bazează pe miturile biblice referitoare la creaţia omului, dar şi cea a taoiştilor care, prin acupunctură şi sistemul alchimist al *meridianelor minunate*, oferă o uimitoare teorie a energiei corporale. De exemplu, explorăm aici modul în care suntem constituiţi din cele patru elemente: Apa, Focul, Pământul şi Aerul. Sau modul în care datorăm latura noastră orizontală animalelor şi cea verticală copacilor. Ne ocupăm mai mult cu viaţa decât cu moartea, dar dacă o persoană are nevoie, Ivana o poate ajuta să intre în contact cu un anumit mort sau cu străbun, ca în cazul uneia dintre participantele la atelierele noastre al cărei frate se sinucisese…

Moartea nu modifică mare lucru în ceea ce priveşte spiritul. Ceea ce face ca sinucigaşii să rămână adeseori prizonierii motivului care i-a făcut să-şi ia viaţa. Era cazul acestui bărbat care, mort, se închisese în întuneric refuzând orice contact cu *lumina.* Cu ajutorul Ivanei, sora lui a ajuns să-l convingă să iasă din gaura de întuneric în care, stătea închis, pentru a întâlni Marea Lumină. Acest lucru nu dovedeşte, bineînţeles, nici că există Lumea de dincolo, nici viaţa după moarte. Însă a fost destul de spectaculos să vezi cât de bine se simţea acea femeie, care a ieşit total transformată din starea de boală!

Dacă vrem să situăm în categoriile noastre religioase iudeo-creştine modul în care şamanii şi taoiştii se ocupă de străbunii morţi, am putea spune că acest bărbat se închisese *„în infern”*. Tradiţiile ezoterice creştine îşi reprezintă infernul drept capacitatea sau obligaţia de a continua să satisfacă nevoile unui corp care nu mai există. Ceea ce înseamnă că misterul reprezentat, în viaţa de toate zilele, de imaginile noastre mentale se perpetuează pentru ei în lumea de dincolo, în viaţa reală, acest mister este cel al fantasmelor sexuale, al nebuniei, al halucinaţiei, însă şi cel al traumei care îşi trage seva din straturile cele mai profunde ale memoriei, cel al imaginilor.

Să ne amintim cum caracterizează Freud nevroza traumatică: persoana traumatizată nu mai poate produce, în visele sale, alte imagini decât cele ale propriei traume. Imaginile corespund, în sistemul nostru mintal, propriei capacităţi de a crea viitorul pornind de la experienţe deja memorate. Trauma mintală este, în acest sens, o închidere a memoriei, o „pană cerebrală” referitoare la producerea sau la mobilitatea imaginilor mentale. În fapt, a muri, într-o societate în care moartea este privită doar sub unghiul materialului şi în care, prin urmare, ea devine inexprimabilă, este obligatoriu un eveniment traumatic. Până într-acolo încât mulţi dintre morţii noştri ar rămâne astfel „înregistraţi” în ultimele imagini ale vieţii lor terestre. Ceea ce necesită redescoperirea sau actualizarea însoţirii morţilor.

Unde regăsim toate marile tradiţii ale „rugăciunii pentru morţi" şi îndeosebi cuvintele „Cărţii Tibetane a morţilor", pe care Sogyan Rinpoché a ajuns să o interpreteze atât de frumos în termeni occidentali, în a sa „Carte a vieţii şi a morţii". Reîntoarcerea (sau apariţia) unei asemenea practici în cultura occidentală ar constitui o deschidere revoluţionară în marea redeschidere a teatrului morţii! Există oare vreo şansă pentru ca această etapă să fie integrată riguros în practicile noastre postmoderne?

D.D.: Poate, dar cu condiţia să nu excludem de aici copiii. Asupra chestiunii morţii şi a raportului cu strămbunii, dacă vrem să ne depăşim propriile ideologii, ignoranţe, interdicţii şi practici, trebuie, aşa cum ne explică foarte bine Elisabeth Kübler-Ross, să-i considerăm pe copii ca pe nişte învăţători ai noştri, mai ales atunci când sunt atinşi de tulburări mintale contrabalansate de daruri pe care noi nu le înţelegem sau de maladii incurabile ce fac ca zilele lor să fie numărate. Copiii care se ştiu atinşi de o maladie incurabilă primesc, spune ea, un „dar": o dezvoltare mentală cu mult superioară mediei şi o înţelepciune spirituală în faţa morţii, la care sunt departe de a accede majoritatea celor care pretind că îşi desfăşoară activitatea în acest domeniu. Este şi cazul unui copil, a cărui poveste Ginette Raimbault (o psihanalistă care a lucrat în mediul spitalicesc cu acest gen de copii) o relatează într-una dintre cărţile sale: întrucât când sfârşitul său era iminent, a părăsit spitalul ca să moară la el acasă; în taxi, este singura persoană dintre toţi cei prezenţi în stare să o liniştească pe mama lui: „Ia nu mai plânge atâta, mamă! Îţi promit că nu voi muri în taxi! Avem tot timpul pentru asta!".

5

Familia trăieşte în interiorul tău… stă în puterea ta să o alegi!

Întâlnire cu Chantal Rialland

Chiar dacă toţi membrii familiei noastre ar dispărea, n-ar fi deloc exagerat să spunem că ei continuă să trăiască prin noi: atât sub forma calităţilor, cât şi a patologiei lor pe care doar o analiză lucidă a propriului arbore genealogic are şanse să le dezamorseze. Autoare a bestseller-ului *Cette familie qui vil en nous* şi preşedinte a Asociaţiei psihoterapeuţilor din domeniul psihogenealogiei, Chantal Rialland face parte din a doua generaţie de psihoterapeuţi care folosesc instrumente transgenealogice. Din punctul ei de vedere, analiza transgeneraţională nu este singura metodă demnă de a fi urmată. Dimpotrivă, ea este perfect compatibilă cu alte modalităţi de a ne cunoaşte pe noi înşine, îndeosebi cu cele psihocorporale, şi împreună ne pot ajuta să evoluăm către o stare de bine şi de împlinire.

Majoritatea dintre noi am apărut pe lume în urma a cel puţin o clipă de dragoste dintre un bărbat şi o femeie. Aceştia aveau ei oare habar, în timp ce se iubeau, de mulţimea de probleme pe care se pregăteau să ne-o lase moştenire? Primul obiectiv al psihogenealogiei: să ne ajute să conştientizăm influenţele pe care familia le exercită asupra vieţii noastre, *chiar din interior,* altfel spus să ne înţelegem mai bine rădăcinile, spre a ne elibera aşa cum trebuie de ele. După Chantal Rialland, este vorba despre o metodă de investigaţie extrem de rapidă. „În aproximativ zece ore", spune ea, „putem sesiza originea anumitor probleme dificile. Însă una este să ştii care sunt ele şi alta este să le integrezi şi să te vindeci".

O altă originalitate a abordării sale constă în faptul că Chantal Rialland alternează şedinţele individuale de psihogenealogie cu munca de grup. Dacă cele dintâi servesc la a explora şi la a ne înţelege genealogia, o muncă de grup dusă în paralel este fundamentală, deoarece ne permite să punem în scenă traumele familiale, deci să le dezlegăm. Astfel, vom *juca* moartea bunicii pe care nu am putut să o uităm sau a străbunicului ucis în timpul războiului. Din această perspectivă, analizând şi jucând propria biografie transgenealogică, cercul infernal al repetiţiilor se rupe de la sine. Este ceea ce Chantal Rialland numeşte „reconstrucţia familială": în general, ea este realizată prin mai multe metode (psihodramă, *gestalt,* analiză tranzacţională, terapie prin artă etc.). Printre altele, terapeuta îşi încurajează pacienţii să lucreze în particular, cu alţi

terapeuţi, asupra propriului corp: „Este locul inconştientului", spune ea. „Masajele potrivite, de exemplu, pot ajuta la eliberarea energiilor blocate."

Cândva eraţi, am putea spune, un psihoterapeut „clasic"… Cum aţi ajuns să fiţi interesată de psihogenealogie?

Chantal Rialland: Totul a fost declanşat de întâlnirea pe care am avut-o cu Alexandro Jodorovski. Aveam deja o experienţă de un an în psihoterapie, când, urmând sfaturile unui prieten, m-am dus să-l consult pentru a face ceea ce el numea un „tarot cu patru etaje", altfel spus un tarot al arborelui genealogic. Foarte repede, întrebările sale au ajuns la nişte persoane despre care eu nu vorbisem niciodată în propria mea muncă analitică, şi anume bunicii şi străbunicii mei, aceşti stăpâni tăcuţi ai propriului meu destin, pe care nici măcar nu i-am cunoscut! Ştiam că familia are o înrâurire asupra noastră, dar până în acel moment încercasem să înţeleg doar legătura care mă unea cu părinţii. Dar cum aş putea să înţeleg relaţia cu mama fără să evoc relaţia ei cu bunicul său – străbunicul meu decedat când ea a împlinise nouăsprezece ani? Această regăsire a propriei familii a trecut deopotrivă prin descoperirea locului tatălui meu în sânul genealogiei şi a propriei sale relaţii cu părinţii. Bunica mea a dispărut când eu aveam doi ani, aşa că am puţine amintiri despre ea…

Pe scurt, suntem cu toţii frunzele şi fructele unor arbori genealogici, şi această conştientizare a revoluţionai tot ce am făcut până atunci: suferinţa, care este o moştenire transmisă din generaţie în generaţie, capătă în psihogenealogie un sens cu totul diferit. Era o adevărată provocare să pun în practică acest lucru la vremea aceea, deoarece pacienţii mei, deşi foarte dispuşi să vorbească despre ei înşişi, nu erau chiar aşa de dornici să povestească despre bunicii şi străbunicii lor. Eram însă foarte hotărâtă să integrez psihogenealogia în psihoterapia analitică clasică… Timp de trei ani, am urmat astfel cursurile lui Jodorowsky, ferm decisă să integrez psihogenealogia în psihoterapia analitică clasică.

Psihogenealogia venea deci ca un instrument suplimentar în meseria dumneavoastră de psihoterapeut.

C. E.: Ca psihoterapeut analitic, voiam să înţeleg fiinţa umană spre a o izbăvi de suferinţă. Şi pentru a ajuta o persoană în suferinţă, mi s-a părut important să-i înţeleg familia. La început, pacienţii mei considerau că este inutil să îmi vorbească despre familia lor. Trebuie să spun că în vremea aceea psihogenealogia se afla de-abia la începuturi. Uneori era dificil să îi fac să vorbească despre unchii şi mătuşile lor sau despre străbunii lor, cu care, la prima vedere, nu aveau de-a face. Şi, totuşi, acest lucru era neapărat necesar.

Aţi putea preciza ce aducea nou acest instrument?

C. R.: Ne permitea să facem progrese mai rapide cu pacienţii. Le oferea o nouă perspectivă asupra propriei vieţi. Individul îşi vizitează din nou trecutul, se vede pe sine şi pe familia sa cu alţi ochi, renunţă să mai creadă că un anumit lucru este imposibil şi dă un nou suflu vieţii sale. Această psihoterapie ne permite să explorăm inconştientul familial.

Freud a fost cel dintâi care a explorat în mod metodic acest continent misterios care este inconştientul: această parte a fiinţelor şi a dorinţelor necunoscute pe care fiecare dintre noi o adăposteşte, pe care n-o putem stăpâni în totalitate şi de care suntem responsabili. Pentru Carl Gustav Jung, inconştientul nu este numai o parte de umbră, ci şi un prodigios rezervor de energie creatoare. Apoi a venit Jacques Lacan, care a propus un nou cadru în psihanaliză, punând accentul asupra „modului în care se structurează inconştientul". Însă dacă aventura interioară este urmată şi structurată, acest lucru se întâmplă datorită faptului că inconştientul nostru este influenţat de către… propriii străbuni! Astăzi, toată lumea conştientizează influenţa majoră a familiei asupra destinului nostru. De curând, în timpul unui interviu de televiziune, Aimé Jaquet, fostul antrenor al echipei de fotbal a Franţei, a recunoscut imensa influenţă pe care bunicul său o avusese asupra vieţii sale. Psihogenealogia este o terapie prin care poţi înţelege acest rol fundamental al străbunilor, ocupându-se de simptomele nevrotice care pot decurge de aici.

Asistăm de câţiva ani la un adevărat „boom" al genealogiei. Aproape în fiecare familie există cineva care îşi doreşte să facă un arbore genealogic. Care este opinia dumneavoastră asupra acestui fenomen?

C. R.: Suntem într-o societate aflată în plină mişcare. Instituţia familiei a cunoscut suişuri şi coborâşuri: refugiu pentru unii, infern pentru alţii. Şi modelul clasic de familie s-a schimbat. Refăcută, monoparentală, homosexuală – codurile şi riturile nu mai sunt aceleaşi. Acest lucru a dus la dorinţa ca fiecare membru al unei familii să-şi cunoască propria istorie, filiaţia şi rădăcinile. Într-o societate în mişcare, în care ne pierdem reperele, vrem să ne găsim rădăcinile şi locul în sânul unei genealogii. Pe scurt, ne căutăm identitatea. Acest interes se regăseşte în psihoterapie. Cunoşteam teoriile pentru copii, pentru adolescenţi, pentru cuplu… Astăzi ne aplecăm asupra angoaselor transgeneraţionale.

Este vorba despre o reacţie la o anumită suferinţă?

C. R.: Este mai mult o reacţie la evoluţia societăţii. Într-o lume supusă la tot felul de mode şi de mişcări de identificare, avem nevoie să ştim cine suntem. Iar trecutul nostru face parte integrantă din noi înşine.

Pentru a evita orice confuzie între psihogenealogie, terapia

transgeneraţională şi genealogie, care pasionează sute de mii de persoane în Franţa, puteţi să ne explicaţi diferenţa?

C. R.: Cei care sunt pasionaţi de genealogie nutresc visul de a urca în arborele lor genealogic până la Adam sau chiar să reunească descendenţii aceluiaşi străbun. Vechiul vis al „unchiului bogat din America", altfel spus speranţa nebunească de a descoperi că avem un străbun uitat şi fără urmaşi, – care a făcut avere, poate duce la studierea generaţiilor care ne-au precedat.

Pentru a obţine informaţii cât mai complete posibil şi pentru a intra în dialog cu rude îndepărtate, demersurile sunt lungi: copii ale actelor atestând naşterile, acte de succesiune etc.

Însă trasarea istoriei propriei familiei, în genealogie, ţine de date concrete: este vorba pur şi simplu de prenume, de profesiuni, de regiuni, de date etc. Cât despre psihogenealogie, ea utilizează aceste baze de cercetare genealogică în mod foarte diferit. Are loc o adevărată anchetă pentru a descoperi faptele marcante din viaţa străbunilor noştri care ar putea avea o rezonanţă cu propriile noastre tulburări recurente. Puţini caută înapoi până la opt generaţii de străbuni… dar asta se întâmplă frecvent în genealogie. În plus, oricât de bizar ar putea părea acest lucru, fraţii şi surorile dintr-o familie, chiar dacă au aceeaşi genealogie, nu e obligatoriu să aibă aceeaşi psihogenealogie. De exemplu, impactul asupra psihogenealogiei este complet diferit dacă este vorba despre fată sau despre băiat, despre cel mai mare dintre copii, al doilea sau mezinul.

Cum funcţionează, în psihogenealogie, mecanismele de proiecţie?

C. R.: Este un cuvânt-cheie. Copiii din aceeaşi familie nu fac obiectul aceloraşi proiecţii din partea părinţilor lor. Am avut ocazia să lucrez cu o familie de cinci fete. Între cea mai mare, care avusese şansa de a-l avea pe tatăl său lângă ea până la vârsta de nouăsprezece ani, şi cea din urmă, care îl pierduse la vârsta de cinci ani, psihogenealogia era total diferită. Totuşi, dacă fiecare are o istorie specifică, avem cu toţii un punct comun: din primul moment când suntem concepuţi, părinţii ne dau sarcina, inconştient, să oferim un sens vieţii lor. Cu alte cuvinte, copilul este investit cu suma fantasmelor părinţilor săi, dar şi cu ale bunicilor, unchilor şi mătuşilor. Familia va proiecta asupra noastră dorinţe corporale, sexuale, afective, intelectuale… Proiecţia acţionează, bineînţeles, în mod inconştient: copilul este însărcinat mai întâi să ducă la bun sfârşit visele pierdute, i se cere să reuşească acolo unde alţii au eşuat sau să perpetueze modelele pozitive.

Până la ce punct ne influenţează în mod real aceste proiecţii?

C. R.: Între dorinţa de artist refulat a tatălui sau cea de director general cu rezultate excepţionale a mamei, marja de manevră este câteodată îngustă. Un

mare număr de adulţi descoperă ulterior, în terapie, cât au fost ei de fideli proiecţiilor propriilor părinţi. Ştiţi, indiferent că am fost doriţi sau nu, suntem mai întâi copii imaginari. Pornind de acolo, posibilele scenarii sunt multiple. În anumite familii, intelectul este valorizat; de altfel, bunicul a fost învăţător, tatăl este profesor, visând ca, dumneavoastră, fiul, să fiţi absolvent de şcoală pedagogică. În altele, filiaţia este artistică. Alt model, pe care îl întâlnim în mod curent: banul ca element de reuşită socială. Câteodată, proiecţiile sunt simple: să fii frumoasă ca mama sau blândă ca bunica. În toate cazurile însă, aceste proiecţii apasă greu. Apoi, are loc naşterea, însoţită atunci de proiecţii cât se poate de reale. Când apare copilul, fiecare îşi exprimă părerea şi are o perspectivă asupra lucrurilor prin fraze de genul: „Oh, are ochii tatălui său, urechile bunicului său" etc. Şi primim un prenume, inspirat de proiecţiile familiale.

Aşadar, a priori, am avea un corp întrucâtva psihogenealogic!

C. R.: Exact. Familia se recunoaşte prin corpul copilului, atribuindu-şi bucăţele din el. Pânza familială se ţese din nou în jurul corpului copilului. Rămâne ca acest „corp psihogenealogic" să interacţioneze într-un mod mai mult sau mai puţin pozitiv cu evoluţia noastră. Să luăm un exemplu – se întâmplă să nu vrem să semănăm cu mătuşa cutare, care, pe de o parte, nu prea e simpatică, iar pe de altă parte face pe uşa de biserică, în timp ce noi nu visăm la viaţa monahală! Proiecţiile acţionează în multe feluri şi terenul corpului psihogenealogic este unul foarte interesant. Fraze de tipul „să nu te îngraşi ca bunica ta", atât de des întâlnite şi aparent inofensive, pot duce la simptome grave. Căci, pentru a se conforma dorinţei părinţilor săi, copilul se va identifica cu toate proiecţiile lor, cu riscul de a crea un dezechilibru între propriul corp şi psihic.

Sexul joacă un rol considerabil în amprenta acestui corp psihogenealogic. Pentru majoritatea părinţilor noştri, a avea un băiat sau o fată nu este nici pe departe acelaşi lucru – ba dimpotrivă! Să te naşti fată în condiţiile în care ei aşteptau un băiat va duce de multe ori la consecinţe complicate. Este valabil şi în cazul unui băiat…

Cum acţionează aceste proiecţii? Sunt ele neapărat traumatizante?

C. R.: De cele mai multe ori, acţionează prin intermediul cuvintelor. Este cazul etichetelor sau atributelor cu care părinţii nu încetează să îşi răsfeţe copiii: de exemplu „păpuşică" sau „iepuraş". Aceste cuvinte, care au însoţit probabil copilăria părinţilor, vor influenţa viaţa afectivă, intelectuală, sexuală şi corporală a copilului lor. Deveniţi adulţi, unii dintre ei acţionează fidel acestor etichete şi se grăbesc să le repete vizavi de propriii copii. Face parte din obiectivele psihogenealogiei să-i ajutăm pe părinţi să se împotrivească tentaţiei să-şi etaleze atotputernicia şi să-şi corecteze motivaţia

neconştientizată de a-l transforma pe copil în instrumentul propriei lor fericiri.

Constatăm că jocurile de proiecţie devin tot mai complexe odată cu succesiunea naşterilor. Cea mai mare este inteligentă, mezina este frumoasă etc. Părinţii nu-şi dau seama de acest lucru, dar este ceva foarte dureros în comparaţiile pe care le fac între fraţi şi surori. Şi efectele negative sunt mai importante decât par. Patruzeci de ani mai târziu, „intelectuala" se crede tot urâtă şi „frumoasa" preferă să tacă, atât se simte de prostuţă. Copilul se identifică cu aceste proiecţii, având grijă să respecte natura deosebită a legăturii care îl uneşte cu părinţii săi. Rezultatul: o lipsă de încredere în sine, o lipsă de încredere în viaţă şi o problemă a găsirii locului propriu. Când eşti comparat, înseamnă că nu ai încă locul tău.

Există un fenomen de repetiţie, părinţii acţionând la fel cum s-au comportat cu ei propriii părinţi?

C. R.: Fiecare părinte retrăieşte în mod inconştient ceva din propria istorie, în funcţie de sexul copilului şi de locul său printre fraţi. Prin acest joc de preferinţe intră de fapt în rezonanţă cu suferinţele pe care el sau ea le-a încercat în propria copilărie datorită tot unui joc de preferinţe. Repetiţia acţionează în mod inconştient: cu ajutorul copilului, părintele are acces la narcisismul său originar, adică raportul pe care tatăl sau mama îl avea cu sine şi cu lumea în primele momente ale vieţii lor.

Acest lucru înseamnă că, în mod inconştient, părinţii îşi cresc copiii în aşa fel încât să le semene?

C. R.: Gândirea omenească se construieşte din acte de mimetism şi prin identificare cu ceilalţi. Când suntem mici, avem nevoie să ne imităm anturajul. Astfel, copilul proprietarului unui magazin se va juca de-a vânzătorul şi va face schimb de monede cu tatăl sau cu mama sa. În bucătărie, cu mama, el învaţă să facă dulceţuri sau să dea cu mătura, în timpul treburilor gospodăreşti. Evident, odată ce copilul creşte şi este în măsură să facă propriile alegeri, nişte părinţi lucizi îşi vor lua adio de la copilul lor imaginar şi îl vor lăsa să-şi aleagă calea după propriile sale aspiraţii. De fapt, în majoritatea cazurilor, părinţii îşi ignoră cu totul propriile identificări şi modelele pe cate le transmit. Îmi amintesc de o pacientă care lua contraceptive, refuzându-şi totodată orice experienţă sexuală, de teama de a nu rămâne însărcinată. Abordarea psihogenealogică mi-a permis să stabilesc că, de cinci generaţii, fetele mai mari ale acestei familii aveau copii în afara căsătoriei. Se căsătoreau în grabă, pentru a nu suporta ruşinea, iar căsniciile se dovedeau a fi care mai de care mai catastrofale. Inconştientul familial o făcea să se identifice cu această angoasă.

Copiii se identifică cu bunicii în aceeaşi manieră?

C. R.: Nu, identificările sunt foarte diferite în sânul aceleiaşi familii. Îmi reamintesc de cazul Elenei, bunica Elodiei şi a Isabelei… Ea era percepută foarte diferit de către cele două nepoţele. Pentru cea dintâi, bunica sa era exemplară, deopotrivă complice şi binevoitoare. Pentru cea de-a doua, aceeaşi bunică era percepută ca dură şi indiferentă. Elodia era fiica fiului Elenei, în timp ce Isabela era fiica fiicei sale. Psihogenealogia a scos în evidenţă faptul că, în istoria familială a acestei bunici, descendenţa fiilor era favorizată. Revizitarea trecutului familial ne permite să ne schimbăm modul în care îl privim, să nu renunţăm să credem în imposibil şi să ne asumăm propria viaţă.

În ceea ce îi priveşte pe bunici, evoluţia societăţii le-a dat un loc diferit, mai puţin puternic, dar mai bine integrat în sânul familiei… Ce consecinţe a avut acest lucru?

C. R.: Este adevărat că persoanele în vârstă nu mai sunt văduvele sau văduvii de altădată, de cele mai multe ori singuri şi îmbrăcaţi tot timpul în negru. Familia nu mai este fondata pe datorie, ci pe iubire. S-a terminat cu vechiul model, inclusiv cu cel al bunicilor care ştiau totul şi îşi impuneau punctul de vedere. Mai bine inseraţi în societate, bunicii păstrează un spirit tânăr. Rolul lor foarte specific se diferenţiază de cel al părinţilor. Eliberaţi de problemele familiale cotidiene, ei sunt mai disponibili… De aceea pot multiplica, cele o mie şi una de mici plusuri relaţionale pe care le oferă copiilor, precum complicitatea, liniştirea, ascultarea, răbdarea… Pe scurt, îi pot strica pe toate planurile. Casa bunicilor constituie de cele mai multe ori pentru copii un refugiu, pe care ei îl cunosc bine şi îl apreciază. Aceste figuri în care s-au transformat bunicii îi liniştesc pe copii cu privire la locul lor în cadrul familiei, indiferent că este una tradiţională sau modernă; ele sunt, aşadar, surse de identificare.

Marea revoluţie de la sfârşitul secolului XX în arborele psihogenealogic vine din ceea ce am putea numi schimbările de totemuri, adică din faptul că figurile îndepărtate şi puţin austere ale bunicilor au devenit un fel de refugiu minunat şi indestructibil.

Şi, în cazul în care bunicii au murit, figura lor este oare la fel de importantă pentru nepoţii lor?

C.R.: Bineînţeles; mai mult, este vorba despre una dintre constatările fundamentale ale abordării psihogenealogice. Rămâne faptul că părinţii noştri ne-au crescut în funcţie de relaţia pe care au avut-o cu proprii lor părinţi. Este un element fundamental. Puţin contează, deci, că ne-am cunoscut sau nu bunicii; ei au o influenţă asupra propriei noastre vieţi, prin influenţa pe care au avut-o asupra părinţilor noştri.

Să revenim la problema identificării. Un copil are neapărat nevoie să se identifice cu cineva?

C.R.: Identificarea reprezintă modul natural de a se forma. Spre deosebire de băieţel, care percepe că este diferit din punct de vedere sexual, fetiţa se simte foarte repede o reproducere în miniatură a mamei sale. Psihogenealogia pune deci în evidenţă identificările care s-au transmis pe firul generaţiilor. Acest lucru înseamnă că ideea referitoare la ceea ce înseamnă să fii femeie se va baza pe propria mamă, pe care ea însăşi a preluat-o de la mama ei etc. La fel se întâmplă şi în cazul bărbaţilor, bineînţeles.

Aşadar, psihogenealogia pune în evidenţă modul în care femininul sau masculinul nostru interior se modelează în funcţie de imaginea ideală care ni se transmite?

C.R.: Arborele nostru genealogic defineşte, într-adevăr, bărbatul din interiorul nostru sau femeia din interiorul nostru. La întrebarea: „Ce înseamnă pentru tine faptul că eşti femeie sau faptul că eşti bărbat?", răspundem cu toţii în funcţie de diferitele femei sau bărbaţi din propria familie. Feminitatea, ca şi virilitatea, se află în centrul istoriei noastre familiale. Ne structurăm identitatea identificându-ne cu aceste figuri familiale. Contradicţiile şi confuziile pe care le avem de aici decurg. De exemplu, în anumiţi arbori genealogici, mama a luat locul tatălui – şi invers. În alte cazuri, părinţii sunt asociaţi – într-o activitate profesională comună de exemplu. În acest caz, imaginea se poate vicia. Calitatea relaţiilor noastre amoroase depinde deopotrivă de aceste imagini familiale. Arborele nostru genealogic ne poate transmite ura bărbaţilor sau a femeilor ori să ne constrângă să ne iubim tatăl în detrimentul mamei – sau invers.

Întotdeauna o persoană se identifică, mai întâi de toate, cu propriii părinţi?

C.R.: La unele persoane, mecanismele inconştiente de identificare de ordin psihogenealogic pot foarte bine să se refere la profesori, la medici de familie sau la preoţi. Aceste identificări poartă în ele informaţii care pot fi şi ele, transmise din generaţie în generaţie. Oricât de uimitor ar părea acest lucru, figurile fundamentale care fac obiectul identificării nu au neapărat legături genetice. Uneori, naşul sau naşa pot juca acest rol. Copiii adoptaţi de exemplu, au o psihogenealogie genetică suplimentară faţă de cea a familiilor lor de adopţie, cu care se vor identifica deopotrivă.

Am putea să ne oprim puţin la fenomenul în sine al repetiţiei din generaţie în generaţie?

C.R.: A repeta înseamnă a acţiona în funcţie de povestea ta familială. Fenomenul de repetiţie constă în reproducea aceloraşi scenarii în adoptarea aceloraşi valori, repetând datele aniversare. Dar acest lucru nu se întâmplă întotdeauna. De exemplu, puteţi acţiona cu totul invers – demers numit „contra-scenariu". Indiferent despre ce este vorba, aceste repetiţii ne vor împinge de la spate de-a lungul întregii noastre vieţi! Cu toate acestea, există mai multe forme de repetiţie, de la cele mai banale la cele mai incredibile – şi asta în toate domeniile, chiar şi în cele mai nebănuite: de la bucătărie, cu propriile gusturi şi moduri de a pregăti mâncarea, la stilul nostru vestimentar şi la raportarea pe care o avem la bani. Există, bineînţeles, şi marile repetiţii profesionale, şi anume alegerea meseriei, modul în care lucrăm etc. Funcţionăm mereu urmând o combinaţie între ambiţia personală şi inconştientul familial.

Evident, fără să intenţionez să înlătur întreaga magie a iubirii, trebuie să ştim că domeniul afectiv nu este, nici el, scutit de influenţa propriilor străbuni. Când te îndrăgosteşti nu e ca la loterie: în spatele „misterului" întâlnirilor noastre şi al tuturor întrebărilor pe care le ridică alegerile noastre sentimentale se pot ascunde interesante repetiţii familiale. Cei doi îndrăgostiţi care se întreabă de ce se iubesc îşi pot da seama uneori că, pe neştiute, tocmai legăturile puternice ale repetiţiei i-au adus unul lângă celălalt. Nu e întâmplător că ne căsătorim la aceeaşi vârstă ca şi bunica. O atracţie pentru un partener de cultură diferită, de exemplu, se explică la rândul ei prin repetiţiile genealogice.

Alt fenomen de repetiţie frecvent: maternitatea. Anumite femei rămân însărcinate la aceeaşi vârstă ca şi mama lor, în timp ce altele suferă avorturi care reamintesc de evenimente asemănătoare. Consecinţă a propriei istorii, marile etape afective suportă legea descendenţei.

La fel se întâmplă şi din punctul de vedere al sănătăţii. Bolile de care suferim pot reprezenta afecţiuni de care sufereau străbuni mai mult sau mai puţin îndepărtaţi. Aşa cum puteţi constata, întreaga noastră viaţă poate fi afectată de către repetiţie.

Cum explicaţi că părinţii nu îşi dau seama de faptul că îşi cresc copiii aşa cum au fost crescuţi ei înşişi?

C.R.: Pe de o parte, repetiţia nu este mereu evidentă; pe de altă parte, ei nu ne vor creşte neapărat în acelaşi fel. Este un proces mai complicat. Repetiţia se sprijină pe *imaginea inconştientă* pe care o are părintele despre bărbat sau despre femeie. Bunica nu suportă fetele; mama va aduce pe lume băieţi! Fenomenul de repetiţie pune în scenă elemente care ţin de trăire, iar pentru a identifica şi înţelege repetiţiile trebuie să ştim ce s-a întâmplat cu adevărat în copilăria părinţilor noştri, adică ceea ce ei încearcă să reproducă. De altfel ar trebui să nu aruncăm mereu vina pe părinţi. Îi acuzăm de toate relele! Puteţi constata că, în majoritatea cazurilor, ei doar încearcă să dăruiască ceea ce ei

înşişi nu au primit şi, astfel, să-şi vindece propriile răni. Problema e de fapt următoarea: copiii nu sunt terapeuţii părinţilor lor… o tendinţă totuşi pe cale de dezvoltare în zilele noastre. De unde necesitatea de a ieşi din repetiţie, un fenomen care sufocă şi-ţi distruge libertatea…

Putem utiliza psihogenealogia ca pe un instrument prin care să punem capăt acuzaţiilor la adresa părinţilor noştri şi a ascendenţei noastre, pe care îi considerăm adesea responsabili de toate problemele noastre?

C.R.: Psihogenealogia este, într-o oarecare măsură, arta de a te folosi de familie în mod corespunzător. Pentru a ne înţelege din nou bine cu ea, ar fi de ajuns pur şi simplu să recunoaştem că ne-a dăruit viaţa! Odată trecută această criză împotriva familiei (o criză care ne face să resimţim în mod crud lipsurile de care suferim), este important să evoluăm, să ne schimbăm modul de a vedea lucrurile. Spiritul de familie se poate reînnoi, cu condiţia de a conştientiza valorile pozitive pe care le aduce cu sine. Trebuie neapărat să căutaţi tot timpul aspectele pozitive în pânza familială. Nu trebuie respins totul în bloc. În fond, încercăm pur şi simplu să ne realizăm în mod liber, în adevăratul spirit al descendenţei noastre. Pentru asta, este nevoie de o transformare afectivă. Doar ea poate întreţine alchimia.

Dar cum să înţelegem în mod lucid inextricabila ţesătură a legăturilor psihologice care s-au creat între membrii descendenţei noastre?

C.R.: A înţelege şi a conştientiza este o primă etapă, insuficientă însă, după părerea mea. Obiectivul psihogenealogiei, dar şi al psihoterapiei, este de a opera o transformare pe plan afectiv care constă în a redescoperi iubirea de sine, adică să te iubeşti din nou pe tine însuţi aşa cum eşti. Marea originalitate a psihogenealogiei este că ne permite să nu ne mai privim părinţii ca pe nişte zei, fie ei iubitori sau severi, dar niciodată la înălţimea nevoilor noastre, ci mai degrabă ca pe nişte fiinţe umane, cu slăbiciunile, cu nevrozele şi cu suferinţele lor. Pricepuţi sau nu, au făcut, în general, ce au putut. Ca să evităm aceleaşi locuri comune şi ca să nu aurim la nesfârşit blazonul iubirii parentale, haideţi mai bine să vorbim despre iertare ca soluţie a acestor probleme. Ce rezultă de aici e un altfel de terapie psihogenealogică.

Dar uneori este imposibil să iertăm sincer…

C.R.: Repet, trebuie să ne vedem părinţii ca pe nişte fiinţe umane şi nu numai ca pe nişte părinţi. Iar iertarea nu este deloc ceea ce credem. Deja este necesar să facem faţă urii, resentimentelor, frustrării care ne roade – aspecte de care nu suntem totdeauna conştienţi. Apoi, trebuie să înţelegem că părinţii noştri au făcut tot ceea ce au putut. Nu vom suferi toată viaţa pentru că am suferit până atunci. Nu putem schimba trecutul, dar putem schimba în noi

sechelele acestui trecut. Aceasta este esenţa psihogenealogiei: „a renaşte pentru noi înşine”.

Ce *înţelegeţi prin „a renaşte pentru noi înşine”?*

C.R.; A deveni propriii noştri părinţi, propriul nostru tată, propria noastră mamă şi a ne aduce din nou pe lume pe noi înşine. Acest demers este indispensabil pentru a putea ierta. Atenţie, nu este vorba neapărat de a-ţi nega suferinţele, nici de a contesta faptul că părinţii noştri au fost mai mult sau mai puţin abili, uneori chiar incapabili să iubească. Scopul este acela de a-ţi da seama că toate acestea fac parte din istoria ta şi să faci ceva din ea. Cu alte cuvinte, să ţi-o asumi. Şi în acest sens, trebuie să îţi schimbi starea de spirit.

Cum putem, cu ajutorul psihogenealogiei, să „renaştem pentru noi înşine”?

C.R.: Faţă în faţă cu un psiholog, veţi descurca toate firele acestui scenariu familial, veţi înţelege ceea ce a fost în joc, veţi vedea ce fel de copii au fost mama dumneavoastră, tatăl dumneavoastră, veţi explora relaţiile cu propria familie, cu fraţii şi cu surorile voastre… În niciun caz nu deveniţi un „voyeur” al vieţii relaţionale a părinţilor voştri, însă începeţi să scoateţi la lumină zonele de umbră, nespusul. Şi, din descoperire în descoperire, veţi sfârşi prin a înţelege cum s-a înlănţuit totul. Să înţelegi înseamnă să ai acces la o comoară, şi anume la cea a familiei.

Toată lumea ar trebui să apeleze la psihogenealogie?

C.R.: Toată lumea ar trebui să fie preocupată efectiv de aceste lucruri, chiar şi numai pentru a conştientiza ceea transmitem copiilor noştri. Psihogenealogia este mai mult decât o terapie. E un proces de conştientizare a inconştientului familial, iar în acest sens persoana respectivă trebuie să înveţe să-şi pună întrebările corecte asupra originilor propriului comportament. În psihogenealogie, copilul devenit adult este cel care consultă şi se întreabă ce a făcut cu moştenirea părinţilor, bunicilor şi străbunicilor săi. Să ne amintim ce a făcut Françoise Dolto cu propria sa moştenire – o familie deosebit de dificilă, în care mama ei ar fi preferat să o vadă murind mai degrabă pe ea decât pe sora ei… Françoise ar fi putut suferi toată viaţa! Este clar că ea a reuşit să dea sens psihogenealogiei sale şi a evoluat către vindecare.

Din ce moment putem spune că suntem „vindecaţi”?

C.R.: Vindecarea înseamnă să te împaci cu tine însuţi. Acestea fiind spuse, câtă vreme suntem vii, ne aflăm într-o mutaţie, ne transformăm, ne mişcăm. Poate că chiar asta înseamnă vindecarea: să acceptăm că e loc de schimbare,

de transformare. Unii pacienţi de-ai mei îmi spun: „Când lucrul ăsta va merge bine, atunci nu voi mai suferi”. Nu-i chiar aşa. Le-aş spune mai degrabă: când îţi va merge mai bine, suferinţa nu va mai fi un mod de viaţă, chiar dacă vor mai fi momente dificile, frustrări, probleme. Viaţa nu este făcută doar din evenimente plăcute, dar e în esenţă o invitaţie la fericire.

Cum ar putea fi compensată suferinţa?

C.R.: Există oameni care suferă şi ajung în situaţia de a fi victimele celorlalţi. Pe urmă îşi petrec viaţa suferind şi făcându-i pe alţii să sufere. Sau îşi sublimează suferinţa şi fac în aşa fel încât suferinţele şi trecutul lor să servească celorlalţi. Un exemplu pentru ultima variantă: copiii care au suferit încearcă să fie părinţi perfecţi, ajunşi la maturitate. Problema este că şi atunci când dăruim mult, dar uităm de noi înşine, tot în stadiul căutării unei compensaţii pentru suferinţă rămânem. Este o greşeală pe care o fac mulţi terapeuţi, începând cu mine. Trebuie să ne gândim şi la noi înşine, şi să nu ne încărcăm cu toată suferinţa lumii. Dincolo de compensarea suferinţei, este important să ne dăm voie să trăim.

La modul concret, cu ce ar trebui să începem pentru a înţelege enigma familială care ni s-a transmis?

C.R.: De exemplu, puteţi începe prin a înţelege dorinţa părinţilor de a vă aduce pe lume, aspect care nu merge întotdeauna de la sine. În sertarul de chei de care aveţi nevoie pentru a deschide uşile şi culoarele întortocheate ale istoriei personale, prenumele sunt şi ele foarte importante. Nu ne cheamă Antonin, ca pe scriitorul Antonin Artaud, sau Jonas, sau Maria, ca pe bunica noastră, aşa, fără niciun motiv. La un moment dat am cunoscut o fată pe nume Blandine. Purta prenumele amantei tatălui său. Nu trebuie să transformăm căutarea originilor într-o epopee sau un roman poliţist, dar pe de altă parte este cazul uneori să adunăm asemenea informaţii.

Şi când nu este posibil să ne informăm, cum putem proceda?

C.R.: Nu e niciodată întâmplător când nu se ştiu anumite lucruri despre cineva din familie, despre bunici, de exemplu. Poate fi vorba de un conflict între mamă şi părinţii săi sau între tată şi părinţii acestuia. Poate fi vorba şi despre un secret de familie. Putem să le vedem reapărând prin repetiţiile de comportament.

Un secret de familie sfârşeşte mereu prin a apărea la suprafaţă?

C.R.: Nu există nimic mai toxic decât un secret de familie… asta se vede din repetiţii. Începând din momentul în care un eveniment sau un

comportament este ascuns, el se repetă în mod inevitabil. Dacă există un secret de familie, trebuie să fi existat şi ruşine… Şi ruşinea duce la toxicitate. Secretul de familie este, într-adevăr, o otravă. Inconştientul l-a încorporat şi el va ieşi din nou la suprafaţă.

Dar simpla conştientizare este ea oare de ajuns pentru a pune capăt repetiţiei schemelor familiale?

C.R.: Nu e suficient, e mult de lucru pe plan afectiv. Să luăm un exemplu… Sunt mereu nefericită în cuplu. Dau mereu peste bărbaţi care mă fac să sufăr. Conştientizarea înseamnă că trebuie să găsesc un răspuns la anumite întrebări: care sunt imaginile femeii şi ale bărbatului în cadrul familiei mele; care sunt datoriile pe care mi le voi asuma, din fidelitate faţă de valorile familiei mele? Sunt pe cale să fiu din nou nefericită pentru că, în istoria mea familială, pare să fie interzis să fii fericită alături de un bărbat?

Şi ce înţelegeţi dumneavoastră prin „muncă afectivă”?

C.R.: Este un întreg drum… care nu se parcurge cât ai clipi. Să conştientizezi, să scoţi la suprafaţă ura şi resentimentele, să înveţi să te iubeşti pe tine însuţi, să înveţi să-ţi ierţi propriii părinţi gândindu-te: au făcut ce le-a stat în putinţă, să-ţi spui că nu vei suferi toată viaţa, să-ţi asumi conducerea propriei vieţi… pentru aşa ceva este nevoie de timp! E un întreg proces până să ajungi acolo.

Cu siguranţă că e de dorit să te eliberezi, dar cum să faci diferenţa între ceea ce familia aduce bun şi ce este nociv?

C.R.: Cred că obiectivul unei fiinţe umane este să găsească sensul. Vindecarea apare atunci când istoria noastră personală dobândeşte un sens. Familia ne-a dat viaţă, bucurii şi suferinţe, în măsura în care am descoperit care este sensul vieţii noastre, vom transmite mai puţine lucruri toxice copiilor noştri.

Îmi cer scuze că pun această întrebare tocmai acum, dar putem explica, din punct de vedere ştiinţific, cum se face că un eveniment din trecut poate avea consecinţe câteva generaţii mai târziu?

C.R.: Chiar nu ştiu… este un lucru învăluit în mister. Există un inconştient familial care uneşte persoane ce nu sunt genetic legate între ele şi care, cu toate acestea, fac parte din genealogie, îmi amintesc, de exemplu, de un pacient care imita în totalitate viaţa primei iubiri a mamei sale, un bărbat care nu era tatăl său. M-am ocupat şi de o pacientă care avea doi taţi simbolici: prima iubire a mamei sale, care nu era tatăl său biologic, şi pe al său. Acestea

sunt exemplele clasice de repe*tiţie. Găs*im multe asemenea exemple în viaţa profesională… Dacă aveţi o familie în care toată lumea are o profesie liberală, veţi fi în mod firesc îndreptat către acest tip de profesie… Dacă în familia dumneavoastră a existat un faliment traumatizant, există mari şanse ca la vârsta pe care o avea tatăl dumneavoastră în timpul acestui eveniment să vă puneţi întrebări asupra vieţii dumneavoastră profesionale. Inconştient, totul este determinat de această poveste! Modul în care vedem bărbaţii, femeile, modul în care ne concepem feminitatea, sexualitatea, modul în care călătorim, ideile politice, religioase… În realitate, totul are legătură cu familia şi cu istoria acesteia. Şi totul este transmis. Modul în care priviţi banii. Seducţia, plăcerea…

De exemplu, o problemă referitoare la alcoolism poate fi pusă pe seama unei patologii transgeneraţionale?

C.R: În anumite familii, poate exista o angoasă legată de subiect. Bunicul era alcoolic, unchii şi mătuşile de asemenea, este acest lucru ereditar? Modul în care am abordat problema mă face să cred că alcoolicii sunt hipersensibili şi că au dificultăţi în a-şi exprima suferinţele pe care le-au trăit. De aceea, alcoolul îi face adeseori agresivi, fiindcă alcoolul este un factor de dezinhibare a inconştientului. Alcoolicii au adesea angoase în raport cu responsabilităţile lor, le este teamă că nu sunt la înălţime. Ei nu metabolizează zaharurile din alcool. Mă gândesc, aşadar, mai degrabă la o transmitere a ceea ce nu a fost spus şi a inhibării trăirilor decât la ceva care se transmite genetic… Medicii au observat că sunt mai mulţi tineri care se droghează în familiile cu alcoolici… Dar, repet, acest lucru nu are niciun caracter ştiinţific. Este vorba despre simple observaţii.

În ultima dumneavoastră lucrare, explicaţi ce se întâmplă atunci când este adoptat un copil, dintr-un punct de vedere psihogenealogic… Puteţi să ne vorbiţi despre acest lucru?

C.R.: Într-adevăr, arborele genealogic poate arăta că o persoană e mai deschisă către adopţie decât altele. În psihogenealogie, aşa cum am mai spus, copiii adoptaţi au cel puţin două psihogenealogii: cea a familiei genetice, care apare şi ea uneori, şi cea a familiei lor de adopţie. Să ştiţi că adopţia poate fi foarte dificilă: toţi copiii care sunt adoptaţi au fost răniţi într-o primă fază. Un copil nu este în măsură să spună că a fost abandonat pentru că „adevărata" sa familie nu a putut să-l crească din raţiuni economice. Un copil adoptat crede că a fost abandonat pentru că „merita să fie abandonat" şi nu merita osteneala de a fi crescut. Toţi aceşti copii sunt aşadar răniţi şi, în perioada de creştere, se vor strădui din răsputeri să fie drăguţi astfel încât familia lor adoptivă să-i placă. Dar, în orice caz, există o suferinţă în legătură cu care ar trebui să se lucreze. Orice copil adoptat ar trebui să facă psihoterapie, în copilărie, tocmai

pentru a înţelege că este „drăguţ” şi că familia sa de origine nu a putut pur şi simplu să-l crească. Adeseori, în momentul în care copiii întâlnesc primele iubiri, ei retrăiesc abandonul familiei lor iniţiale, cu deosebire pe cel al mamei lor. Toate problemele care fuseseră refulate şi care ar fi putut fi tratate din timp vor ieşi din nou la iveală…

Procesul de adopţie se poate repeta?

C.R.: La maturitate, cei care au fost adoptaţi vor căuta adeseori să adopte alţi copii. Dacă, evident, propria lor adopţie s-a petrecut bine. Totuşi, aceşti copii rămân răniţi şi fiecare are dreptul la rădăcinile sale… Ar fi bine să se schimbe legile, astfel încât un copil devenit adult să poată să-şi cunoască mama care l-a născut sub anonimat.

Aceşti copii au realmente nevoie să-şi regăsească familia biologică?

C.R.: Numai dacă ei vor acest lucru… Încă o dată, depinde de la caz la caz. Nu toţi copiii adoptaţi vor să-şi regăsească familia biologică. Aceasta nu înseamnă totuşi că el este împăcat. Poate avea o ură teribilă faţă de această familie care l-a abandonat şi pe care nu vrea să o revadă. Unii copii consideră că familia lor de adopţie este adevărata lor familie. În această privinţă, au dreptate. Este cea care dăruieşte iubire, care educă. Tatăl se află acolo pentru a da cuvântul (şi legea). Şi asta contează foarte mult. Altădată, în familiile bogate, doica era de cele mai multe ori o mamă mai bună decât mama naturală. Ea se ocupa de copil şi ceea ce contează înainte de toate este să primeşti iubire.

Apropiindu-ne de final, să revenim la probleme de metodă. După părerea dumneavoastră, psihogenealogia se sprijină mai degrabă pe terapii individuale decât pe terapiile de grup?

C.R.: Pe amândouă! Prin comunicarea în grup ajung mai uşor la suprafaţă lucrurile ascunse în sinea noastră. În al doilea rând, grupul se opune mitului familial, adică imaginii idealizate pe care ne-o facem despre propria familie.

Abordarea individuală poate fi deci completată prin şedinţe de grup, ceea ce ne va permite să punem în scenă inconştientul nostru familial. Ca să ne „domesticim” inconştientul, această exteriorizare e fundamentală. Amintirile neplăcute, comportamentele repetitive se exprimă prin intermediul corpului. Un lucru este sigur: indivizii care lucrează împreună ajung sigur la nişte trăiri care se fac ecoul trăirilor celuilalt, în acest fel apare inconştientul. Nu prin magie, ci prin emoţii însoţite de gesturi şi de verbalizare. Observând în ce fel o reacţie emoţională trimite la o anumită întâmplare petrecută în familie, pacientul intră puţin câte puţin în contact cu fantomele sale refulate. Dacă vreţi, este o „terapie individuală în grup”. Ne servim de grup ca de un

instrument, unul plin de posibilităţi, însă exerciţiile sunt specifice fiecăruia. În grup, conştientizarea este mult mai rapidă. De altfel, se vede cu ochiul liber. Progresele pot fi, aşadar, observate, lucru de care nu prea ne dăm seama atunci când suntem izolaţi. Şi apoi, suntem fiinţe sociale, de aceea este important ca terapia să se poată face în grup.

O ultimă întrebare: credeţi că psihogenealogia va evolua?

C.R.: La început, psihogenealogia a fost o terapie pentru cei care sufereau şi care voiau să se simtă mai bine în pielea lor. Dar observăm acum că psihogenealogia se adresează tuturor, chiar şi celor care nu vor veni niciodată la o consultaţie. Este o metodă de a ne explica personalitatea şi comportamentele. Psihogenealogia a devenit o metodă de autocunoaştere.

6

Să ne eliberăm de secretele de familie: o condiţie prealabilă a oricărei psihoterapii

Întâlnire cu Serge Tisseron

Psihanalist şi autor cunoscut îndeosebi pentru lucrările sale despre Hergé[35] şi despre originile sale, Serge Tisseron a descoperit importanţa secretului în propria sa istorie familială, moartea unuia dintre bunicii săi fiind înconjurată de un mister bolnăvicios. Dezvăluirea *secretului de familie* venea să contrazică tot ceea ce învăţase de la teoreticienii psihanalizei freudiene, pentru care secretul de familie nu există – ceea ce fără îndoială că avea legătură cu faptul că familia lui Freud ascundea ea însăşi numeroase secrete nocive! Dar, atenţie: nu toate secretele sunt dăunătoare.

Sprijinindu-se pe teoria *fantomei* a lui Nicolas Abraham şi a Mariei Torok – primii exploratori ai câmpului clinic al secretului de familie fatal, care provoacă suferinţa urmaşilor –, Serge Tisseron contribuie activ la modul în care înţelegem psihanaliza.

Nici prin cap nu ne trece câte familii ascund secrete, care cântăresc atât de greu asupra vieţii psihice a membrilor lor încât aceştia se îmbolnăvesc din cauza lor, ajung delincvenţi, toxicomani sau intră într-o serie de eşecuri greu de înţeles. Ce este un „secret de familie”? Aş vrea să nu existe nicio confuzie: numeroase secrete sunt legitime şi sănătoase, chiar dacă propria noastră cultură nu acceptă întotdeauna acest lucru; ele asigură fiecărui individ libertatea de gândire. „Secretele de familie” au ca efect excluderea anumitor membri, cel mai adesea a celor mai tineri, din sfera de încredere a grupului. Paradoxal, ele provin mai degrabă din dorinţa părinţilor de a „proteja copilul”, neîncredinţându-i de pildă secretul că un alt membru al familiei a făcut un copil altundeva, sau că va muri, sau că se află în închisoare, sau pur şi simplu în şomaj… şi exemplele pot continua. De fiecare dată, totul se petrece ca şi cum copilul ţinut deoparte „ştia inconştient” adevărul şi proceda astfel încât să dea de înţeles acest lucru printr-o boală sau printr-o conduită deviantă, având un singur scop: să arate că şi el este muritor, sau delincvent, sau şomer, crezând că va recâştiga încrederea „pierdută”. Cum facem pentru a repera existenţa unui asemenea secret? Şi pentru a ne smulge blestemului său? Ce putem spune, ce trebuie să ascundem, până la ce vârstă? În cartea sa *Nos secrets de familie, dr.* Serge Tisseron ne propune câteva piste remarcabile, pe care l-am rugat să ni le detalieze puţin.

În calitate de specialist în pedopsihiatrie. Cum aţi ajuns să fiţi interesat de poveştile de familie?

Serge Tisseron: Totul a început când eram psihiatru şi psihanalist de copii, în anii ’80. Deodată am avut impresia că grilele şi modelele de interpretare a desenelor copiilor pe care le învăţasem nu erau suficiente pentru a explica toate elementele.

Ce grile de interpretare utilizaţi?

S.T.: În această perioadă, aplicam grila tradiţională a reprezentării pulsiunilor parţiale în desenele de copii pusă la punct de Melanie Klein, şi pe cea a doamnei Françoise Dolto, referitoare la imaginea inconştientă a corpului. Dar am observat că anumite desene nu corespundeau niciuneia dintre aceste referinţe.

În timpul şedinţelor, mulţi copii desenau probleme de care auzeau vorbindu-se în familia lor, dar cu privire la care ei nu erau informaţi. Cu alte cuvinte, copiii desenau cu creionul pe hârtie elemente ale poveştii familiale despre care le era interzis să vorbească prin cuvinte şi pe care, totuşi, le presimţeau… Acesta a fost punctul de plecare al lucrărilor mele.

Spre ce v-aţi îndreptat atunci?

S.T.: Cu mult timp înainte, mi-am pus întrebări referitoare la această abordare. Mai exact, dacă cei mici desenează lucruri despre care nu au dreptul să vorbească, poate că şi adulţii fac acest lucru. Poate că desenatorii adulţi continuă să exprime în arta lor lucrurile despre care, atunci când erau copii, nu aveau dreptul să vorbească. Am hotărât aşadar să verific această ipoteză studiind o operă desenată.

Şi v-aţi apucat să recitiţi albumele lui Tintin!

S.T.: Secretele se învârt în jurul unor poveşti care au un început, un mijloc, un sfârşit. Trebuia deci să mă interesez de autori care desenează poveşti complete. Litografii sau ilustratorii nu istorisesc poveşti ci oferă mai degrabă instantanee. Alegerea mea s-a îndreptat aşadar în mod cu totul firesc către creatorii de benzi desenate. Cunoşteam foarte bine „Aventurile lui Tintin”, deoarece le citisem în copilărie, aşa că am demarat studiul pornind de la aceste albume.

Şi ce aţi descoperit?

S.T,: Am demonstrat că firul microscopic al unui secret de familie parcurgea opera aceasta în ansamblu. Bunica lui Hergé, creatorul lui Tintin,

îşi născuse copilul de foarte tânără, iar bunicul său, a cărui identitate fusese întotdeauna ţinută secretă, era în acelaşi timp prezentat ca cineva foarte suspus. Un mister familial cântărise aşadar greu în viaţa lui, prin intermediul tatălui său, care era foarte afectat că mama sa îi ascunsese întotdeauna numele propriului părinte. Biografii celebrului desenator au confirmat de altfel această informaţie. Hergé pusese aşadar în imagini secretul pe care în copilărie nu-l putuse exprima prin cuvinte.

Exprimarea prin desen nu este o abordare nouă…

S.T.: Psihanaliştii afirmă că ceea ce se transpune în desen ţine adesea de conflictele dintre dorinţe şi interdicţiile care le sunt asociate. Din această perspectivă, desenele au întrucâtva un caracter de compromis. Copilul, uneori şi adultul, vor ajunge să deseneze ceea ce nu au voie să spună prin cuvinte, pur şi simplu ca să poată respecta o regulă din familie. Desenul nu exprimă neapărat dorinţele interzise, în afară de aceea de a înţelege şi de a cunoaşte ceea ce poate să existe într-o familie în jurul unui eveniment. De altfel, pornind de la această idee am scris *Tintin et les secrets de familie,* în 1987.

Astăzi, familia tradiţională iese din tipare. Definiţia familiei s-a schimbat oare?

S.T.: Definiţia nu – nu cred. În schimb, necesitatea care ne împinge să definim familia nu mai este aceeaşi. Altădată, familia exista, nimeni nu o punea la îndoială, ea nu avea deloc nevoie să fie definită. Cultivam amintirea străbunilor, eram alături de cei apropiaţi, fraţii, unchii, mătuşile, în jurul părinţilor şi copiilor. Astăzi, noi moduri de viaţă încurcă aceste date şi familiile sunt adeseori destrămate, refăcute sau monoparentale. Pe de altă parte, din ce în ce mai mulţi copii se nasc prin fecundare *in vitro,* cu donator anonim sau nu, alţii sunt adoptaţi. Este esenţial, aşadar, să ne amintim că orice familie se defineşte prin două axe complementare: o axă orizontală şi o axă verticală.

Axa orizontală a oricărei familii este ansamblul persoanelor care se află în contact fizic sau virtual, prin internet de exemplu, la un moment dat. O familie poate avea membri în Canada, în Argentina, în China şi în Africa. Dar, cu ajutorul internetului, se pot contacta totuşi unii pe ceilalţi. Chiar dacă acest contact este virtual, caracterul uman al protagoniştilor nu lasă loc de îndoială.

Orice familie se defineşte însă şi printr-o axă verticală, reprezentată de ascendenţii şi de către genealogia care integrează fiecare fiinţă umană într-o filiaţie. Cu toţii suntem născuţi dintr-un bărbat şi dintr-o femeie, care provin ei înşişi dintr-un bărbat şi dintr-o femeie – şi aşa mai departe. Cele două axe sunt esenţiale construcţiei psihice a copilului. Nimeni nu se defineşte pornind doar de la colaterali sau de la înaintaşi. Cu toţii avem nevoie de ambele categorii.

În societatea noastră, familia, ridiculizată în trecut, considerată ceva demodat, este astăzi valorizată… Cum se explică acest reviriment?

S.T.: Familia, astăzi valorizată, este foarte diferită de cea care, ieri, era atacată. Cea care era criticată semăna cu o familie patriarhală tradiţională, alimentată cu ipocrizie şi cu autoritate, cu un tată consacrat drept şef, pur şi simplu pentru că era tatăl, chiar dacă el era, pe de altă parte, alcoolic sau incestuos. Acest tip de familie a fost criticat extrem de violent încă de la sfârşitul anilor ’40. Acum, familia valorizată este cea care pune accent pe apropiere, pe autenticitate, pe sinceritate. Mai degrabă decât despre revalorizarea familiei, prefer să vorbesc de noi forme de organizare familială, de noi relaţii între părinţi şi copii.

Tema secretului de familie este abordată din ce în ce mai des, în special în cinematografie, în filme precum „Festen" al lui Thomas Vinterberg, referitor la incest, sau, mai recent, „Terranova", al lui Lasse Hallstrom, care înfăţişează un bărbat în căutarea rădăcinilor sale, care descoperă, printre altele, că provine dintr-o familie de naufragiaţi… Să fie oare o modă?

S.T.: În cazul meu, nu este vorba despre un fenomen de modă, întrucât am început să mă interesez de el acum peste treizeci de ani, la sfârşitul anilor *’70.* Trebuie să se înţeleagă bine că, la vremea aceea, nimeni – şi, oricum, nu psihanaliştii – nu lua în considerare ideea că secretele de familie se pot afla la originea tulburărilor psihologice. Recunoaşterea lor actuală provine esenţialmente din doi factori. Cel dintâi are legătură pur şi simplu cu evoluţia moravurilor. Un mare număr de probleme erau încă tabu acum douăzeci de ani, în vreme ce astăzi ele se dezbat în mod deschis. Să citǎm, la grămadă: copii proveniţi în urma unui adulter, cei concepuţi în afara căsătoriei sau adoptaţi – eventual de cupluri homosexuale; apoi, din punctul de vedere al patologiei, nimeni nu îndrăznea să vorbească despre maladii mentale, depresie, toxicomanie, despre alcoolism etc. Presa adresată publicului larg a abordat toate aceste chestiuni dintr-o perspectivă socială, dincolo de dimensiunea lor individuală. Sentimentul asociat cu aceste probleme s-a relativizat.

Şi cel de-al doilea factor?

S.T.: Mulţi specialişti ai fenomenelor psihice au început să se intereseze de aceste chestiuni. Acum treizeci de ani, când abordam împreună cu colegii mei problema secretelor de familie, suscitam în cel mai bun caz un scepticism politicos, iar în cel mai rău caz agresivitate.

Din fericire, impactul secretelor de familie are parte de recunoaştere, în prezent. Totuşi, este interesant să remarcăm că progresul nu a venit de la terapeuţi ci de la evoluţia socială. Ca întotdeauna, ei nu au făcut decât să

măsoare această evoluţie socială şi să încerce să ia trenul din mers!

Aşadar, societatea şi-a dat seama înaintea terapeuţilor de importanţa secretelor de familie!

ST.: Exact. Pentru Freud, părintele noţiunii de „inconştient", secretele de familie nu existau. În consecinţă, toţi psihanaliştii care îi adoptaseră teoria – şi Dumnezeu ştie cât de numeroşi erau ei în anii '70 – nu au vrut să le ia în considerare. În mediul psihanalitic al epocii, existau răspunsuri oferite de-a gata. Iată un exemplu: povestea părinţilor şi cea a descendenţei se înscrie în inconştientul copilului. Fiecare are, deci, o cunoaştere inconştientă a moştenirii familiale, chiar şi a celei mai sumbre. Concluzie: chiar atunci când ar exista un secret într-o familie, în orice caz acesta ar fi un secret dezvăluit şi cunoscut de toţi!

V-aţi inspirat din teoriile lui Nicolas Abraham şi ale Mariei Torok, cei doi psihanalişti aflaţi la originea noţiunilor-cheie ale efectelor secretului de familie de-a lungul generaţiilor (clinica fantomei)?

S.T.: În timp ce mă documentam pentru *'Tintin et les psychanalystes,* m-am folosit de teoria lor. Totuşi, mai târziu am observat că această abordare nu rezolva toate problemele şi că trebuia să o îmbunătăţim prin alte construcţii teoretice. Pe scurt, psihanaliştii Nicolas Abraham, şi Maria Torok au fost cei dintâi care au luat în considerare modul în care secretele ruşinoase, alături de minciunile legate de ele, pot crea serioase probleme psihologice la generaţiile următoare; este vorba despre *teoria criptei şi a fantomei.* În schimb, ei nu spun prin ce mecanism secretele trec din generaţie în generaţie şi otrăvesc viaţa familiilor. Cum se transmite acest secret care pare contagios, pe care copiii sau nepoţii îl comemorează fără să ştie? Fiindcă nu abordaseră această chestiune, anumiţi terapeuţi şi-au imaginat că, poate, secretul sare din inconştientul părinţilor, ca un fel de purice invizibil, în inconştientul copiilor… E o teorie care are şi ea părţile ei absurde.

Care a fost contribuţia dumneavoastră? Pe ce se sprijină teoria referitoare la secretele de familie pe care aţi dezvoltat-o?

S.T.: Dacă am trăit o situaţie despre care nu putem vorbi, pentru că este interzis sau dureros să o facem, dezvoltăm atunci alte moduri de exprimare: atitudini stranii, fraze echivoce… pe care în mod inconştient copiii noştri le percep. În condiţiile în care cei din familie impun tăcerea, copiii fabrică imagini. Prin desene, ei exprimă ceea ce nu pot pune în cuvinte, lucruri pe care totuşi le-au construit în minte, pornind de la mimica şi de la comportamentele pe care le observă la cei din jur. Am numit acest mecanism *teoria celor trei niveluri de simbolizare, în* 1987, în cartea *Psychanlyse de la*

*bande desinée. De a*tunci, nu fac decât să o expun, să o îmbunătăţesc şi să trag concluzii pornind de la ea.

Care este modul în care legea tăcerii care înconjoară un secret de familie îi face să sufere pe membrii acesteia?

S.T.: Este foarte simplu. Fiinţa umana este construită astfel încât este în mod constant împinsă – de către o forţă interioară, un instinct – să îşi ofere reprezentări ale situaţiilor pe care le traversează. Toată lumea a trecut prin această experienţă. Asistaţi la un accident pe stradă. Odată întorşi acasă, vorbiţi despre el apropiaţilor, cu gesturi numeroase sau chiar făcând o schiţă. Este ceva omenesc, de îndată ce trăim un eveniment important, să ni-l reprezentăm unii altora sub multiple forme. Viaţa familială se află în permanenţă sub semnul acestor schimburi.

Când anumite evenimente trăite intens de membrii grupului nu pot să beneficieze de o reprezentare verbală, cei care le-au trăit le vor traduce fără ştirea lor. Dacă, de exemplu, un membru al unei familii a fost agresat pe stradă şi nu vorbeşte despre asta, îşi va exprima teama într-o manieră diferită: se poate să nu mai vrea să iasă afară seara, sub pretextul oboselii. Ceilalţi membri ai familiei vor fi îngrijoraţi, considerând că are un comportament de neînţeles. Şi alte atitudini ambivalente pot fi la fel de toxice. Ca, de pildă, o mamă care „voia" să îi ascundă fiului său faptul că a fost adoptat şi care oprea televizorul sau schimba canalul de fiecare dată când subiectul era abordat. Tăcerea din spatele acestor comportamente creează o dinamică particulară în sânul grupului familial şi dă naştere la conflicte puternice.

Şi ce se întâmplă atunci când un copil observă că există un nespus, un secret în familie?

S.T.: Când un copil bănuieşte că părinţii săi maschează sau cosmetizează realitatea, iar ei suferă din această cauză, îşi construieşte un anumit număr de ipoteze. La fel se întâmplă şi într-un cuplu… Vezi că partenerul tău de viaţă este fericit în fiecare seară şi apoi, într-o zi, observi că este tulburat. Îl întrebi ce are şi el îţi răspunde că totul merge bine. Şi începi să-ţi pui întrebări… Dar să revenim la copilul nostru. Dacă bănuieşte că există un lucru nespus, îşi va pune trei tipuri de întrebări; mai întâi, se va gândi: „Este din vina mea? Am făcut o prostie fără să îmi dau seama?"

Apoi, se va întreba ceva de genul: „Oare părinţii mei au făcut ceva de care le este ruşine şi despre care nu îndrăznesc să îmi vorbească?"

În fine, în ultimul rând, îşi va spune: „Poate că îmi fac de unul singur idei.

Copilul porneşte astfel pe drumul unei îndoieli din ce în ce mai generalizate. Dacă evenimentul ascuns este important, el va sfârşi prin a se îndoi de ceea ce aude, de ceea ce vede, de ceea ce înţelege şi de ceea ce gândeşte. Această suferinţă este teribilă pentru copil, care poate prezenta

tulburări mai mult sau mai puţin serioase, de la dificultăţi de învăţare şi până la anumite comportamente psihotice.

Secretele de familie îşi amplifică efectele pe măsură ce se transmit de la o generaţie la alta?

S.T.: Efectele lor se agravează în cazul primelor două generaţii, apoi se diminuează, în general. Dar trebuie să ţinem cont, de asemenea, de faptul că orice copil evoluează într-un mediu relaţional destul de larg. El intră în contact cu bona sa, cu mătuşile şi cu unchii săi etc. Dacă se izbeşte de atitudini ale tatălui pe care nu le poate înţelege, el va putea mereu sa ceară cuiva din anturajul său, de exemplu mamei sale, să-i spună ce are. Întrebare la care ea va putea să răspundă că tatăl suportă greu pierderea locului de muncă sau că este nervos uneori pentru că a suferit mult când era mic, că nu poate să vorbească despre asta, dar că poate se va deschide într-o zi… Descoperind că nu este vina lui, copilul nu se va mai simţi vinovat.

Cine poate deţine acest rol de corector pe lângă un copil?

S.T.: Bunicii au un rol foarte important de jucat în acest sistem corectiv, întotdeauna când un copil este crescut de către un părinte „purtător de secret", aceştia îi pot explica faptul că părintele este tulburat de ceva ce nu îl priveşte pe copil şi de care el nu este responsabil. Astăzi, datorită agitaţiei mediatice din jurul acestor lucruri nespuse, din ce în ce mai multe persoane sunt sensibile la faptul că trebuie să fie corectate.

Şi dacă nimeni nu deculpabilizează copilul, ce se va petrece cu generaţiile următoare?

S.T.: Secretul traversează atunci generaţiile. Adultul care a fost perturbat de un secret în copilăria sa ajunge să dezvolte cu progenitura sa un sistem de comunicare necorespunzător. De exemplu, dacă o femeie a fost victima unui incest când era mică, copilul său poate intui că i se ascunde ceva, însă fără a avea confirmarea exactă. La a doua generaţie, această nepoţică, devenită mamă, poate dezvolta o atitudine anxioasă vizavi de sexualitate, fără să înţeleagă de ce şi să devină exagerat de protectoare cu propria sa fiică… Secretul nu mai este atunci doar ceva despre care nu se poate vorbi: a devenit ceva care nu poate fi numit nici în gând. De asemenea, copilul poate dezvolta adevărate tulburări de personalitate…

Există secrete în toate familiile?

S.T.: Bineînţeles! Toate familiile ascund secrete. Şi ele vor exista întotdeauna. În schimb, cred că este extrem de important să facem distincţia

între secretele bune şi cele rele. Nu toate sunt nocive. Familia cosmetizează uneori adevărul, rezultând un fel de mitologie care întăreşte coeziunea familială. Secretul de familie toxic posedă trei caracteristici:

• este ascuns;

• ni se interzice să îl cunoaştem;

• provoacă suferinţă unui membru al descendenţei, iar copilul său îşi va da seama de asta.

Bineînţeles, nu tot ceea ce este interzis copiilor să ştie se supune neapărat acestor trei condiţii. De exemplu, viaţa sexuală a părinţilor este păstrată secretă, este interzis copilului să-şi strecoare nasul prin uşă pentru a vedea ceea ce se petrece în camera lor, însă, în acelaşi timp, chiar dacă nu i se va spune acest lucru, este vorba totuşi, despre un lucru care pe părinţi îi face fericiţi. Copilul simte acest lucru, deci nu va fi preocupat de ei.

Este altceva atunci când familia impune tăcerea asupra unui eveniment. O ceartă aparent banală în privinţa unei moşteniri poate avea urmări neplăcute pentru unul dintre membrii familiei, otrăvindu-i viaţa atât lui, cât şi copiilor săi. Bineînţeles, lucrurile sunt cu atât mai grave cu cât secretul are mai multă importanţă, dar contează şi investiţia emoţională aferentă sau perioada de timp în care este ţinut. Într-o familie, pot exista lucruri care se ţin secret, dar care nu sunt asociate cu prea multă emoţie, şi care *nu* preocupă prea mult pe cei care păstrează secretul. Acelea nu sunt foarte grave. Dimpotrivă, intensitatea participării emoţionale a părinţilor la secret determină gravitatea acestuia. Trebuie deci să diferenţiem foarte bine secretele nocive de celelalte.

Există domenii mai propice dezvoltării secretelor nocive?

S.T.; Domeniile cele mai predispuse dezvoltării secretelor sunt cele care se învârt în jurul originilor şi morţii. Avem aşadar adopţia, fecundarea *in vitro*, copilul adulterin, dar deopotrivă doliul neîndeplinit, nebunia unui părinte, alcoolismul, supradozele, sinuciderile etc. Tot ceea ce poate păta imaginea unei familii. Din dorinţa de respectabilitate, se ascund şi copiii morţi la vârstă mică, internările în spitalele de psihiatrie…

Cu timpul, conţinutul secretelor de familie s-a schimbat?

S.T.: Tot ceea ce nu este conform normei sociale predispune la secret. Conţinutul s-a schimbat de câţiva ani, odată cu timpurile şi cu evoluţia moravurilor. Într-o epocă în care există cupluri care nu se căsătoresc şi atâtea familii refăcute, o mamă celibatară nu mai este condamnată la înstrăinarea de societate. Schimbările de mentalitate au participat, de asemenea, la ieşirea din zona secretului a unor lucruri precum boala mentală, toxicomania, alcoolismul, copiii adoptaţi… În schimb, vedem apărând noi secrete, ca fecundarea *in* v*itro sau* SIDA. Şi şomajul are tendinţa de a fi trecut sub tăcere: pentru a nu-şi alerta familia, anumiţi bărbaţi părăsesc domiciliul conjugal în

fiecare dimineaţă ca şi cum ar merge la muncă…

Psihoterapia pare să îi ajute pe pacienţii dumneavoastră să recunoască simptomele poverii secretelor. Cum anume?

S.T.: Persoanele care vin să mă consulte suferă de angoase, de insomnie, de crize de furie, de depresie, de dezgust faţă de viaţă… Nu trecutul este indigest, ci prezentul, care nu mai corespunde aşteptărilor. În acest caz, este important să-i oferi pacientului posibilitatea să îşi dea seama că simptomul său îl reprezintă. În faţa unor situaţii similare, alte persoane ar fi putut să reacţioneze în mod diferit. De exemplu, nu toată lumea traversează o criză profesională făcând o depresie. Acest mod de a reacţiona trimite persoana la propria sa istorie – psihică, familială sau relaţională. Pentru ca ea să poată să-şi dea seama de acest lucru şi să ştie de ce reacţionează în acest fel, trebuie să studiem împreună raporturile pe care le-a avut cu părinţii săi în copilărie. Putem să ne concentrăm în special asupra momentelor în care a avut impresia că i se ascundea ceva. În timpul acestor conflicte „active" (când îl facem pe copil să creadă că ceea ce el a văzut sau a auzit nu există, că este fructul imaginaţiei sale), cel mic dezvoltă tipurile de reacţii despre care am vorbit.

În mod concret, ce se petrece în decursul unei şedinţe de psihoterapie?

S.T.: Ştiţi bine că, urmând un mecanism care a fost teoretizat de către Freud, pacientul îi va atribui terapeutului sentimente sau intenţii care reflectă trecutul său, adică îl va pune pe terapeut în situaţia de a fi când tatăl său, când mama sa. Există însă şi o altă forma de transfer, descrisă de Hermann şi apoi de Bowlby, pe care o putem numi *transfer filial.* Pacientul îl pune pe terapeut în situaţia de a fi copilul care a fost el însuşi. Terapeutul are atunci sentimentul că nu înţelege ceea ce îi explică pacientul, că înţelege parţial sau îşi imaginează că a comis ceva ruşinos. Când profesionistul se regăseşte într-unul dintre aceste trei cazuri, poate să gândească că pacientul său îl face să trăiască inconştient ceea ce a trăit el însuşi. El se justifică atunci în faţa pacientului, ceea ce îi permite acestuia să-şi vadă istoria personală şi psihică într-o lumină nouă.

Instrumentul psihogenealogiei este aşadar însuşi transferul, iar legătura terapeutică este atunci un fel de cameră de ecou a trecutului. Rolul meu de terapeut constă după aceea în a ajuta pacientul să recunoască atitudinile mentale şi relaţionale pe care şi le-a fabricat pentru cel sau pentru cea căreia s-a angajat să-i poarte secretul. El sau ea trebuie să-şi dea seama că, în calitate de adult, se poate îndepărta de această povară de familie, utilizându-şi propriile resurse pentru a-şi lua din nou în mâini propriul destin.

Un secret de familie nociv lasă vreo portiţă, cât de mică, prin care adevărul să poată ieşi la suprafaţă?

S.T.: Secretul de familie nu se opune adevărului, pentru că nu există adevăr. Vreau să spun că nimeni nu îl cunoaşte. Dacă bunica îţi spune: „Ştii, bunicul tău nu a murit de moarte naturală", nu ştim dacă nu cumva inventează. Secretul nu se opune adevărului, el se opune comunicării. Raţiunea sa este logică: când un copil creşte într-o familie cu secrete, el are în mod evident impresia că există un domeniu pe care îi este interzis să-l cunoască, şi dobândeşte convingerea că a fi mare înseamnă să ai secrete. El se va apuca aşadar să fabrice el însuşi secrete şi să ascundă informaţii, ceea ce este opusul comunicării adevărate pe care ar fi trebuit să o întreţină cu toţi cei apropiaţi, inclusiv cu părinţii săi.

În timpul unei terapii nu este importantă şi o formă de adevăr?

S.T.: Adevărul fiecăruia, da; adevărul istoric obiectiv, cu siguranţă nu. De aceea, nimeni nu poate fi niciodată sigur! Totuşi, renunţarea la legea tăcerii şi dezvăluirea secretului constituie chiar începutul unei posibile vindecări. Dacă un pacient înţelege ceva important, înseamnă că şi-a găsit în fine *propriul adevăr.* Evident că trebuie să încercăm cât mai mult posibil să facem astfel încât propriul nostru adevăr să coincidă cu cel al istoriei familiale. În terapie, pacientul produce nişte construcţii psihice. Acestea pot fi fantasme – deci câteodată eronate –, dar sunt esenţiale, fiindcă îi permit să înţeleagă situaţii care erau până atunci; păreau lipsite de sens. Or, orice fiinţă umană este împinsă în mod constant să găsească un sens situaţiilor pe care le trăieşte. Dacă este împiedicată să facă acest lucru, este tulburată… şi ajunge, de fapt, să-i tulbure pe ceilalţi! Deci, dacă un pacient sfârşeşte prin a descoperi că o angoasă sau o teamă pot fi puse în relaţie cu un eveniment care i s-a ascuns, acest lucru îi dă o stare de uşurare. Atenţie: nimic nu dovedeşte că părinţii săi i-au ascuns ceva; poate că ei înşişi erau victimele unui secret, ajungând înapoi în timp până la generaţiile precedente. Dar va putea să explice copiilor săi de ce se simte rău atunci când se confruntă cu anumite subiecte, de exemplu în faţa unor scene de viol, la cinematograf. El va avea atunci propria justificare.

Aţi putut stabili un raport între anumite patologii şi secretele de familie?

S.T.: Nu. Dacă puteam să o facem, secretele de familie ar fi fost luate în seamă încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Dacă ele au fost lăsate atât de multă vreme în afara teoriei psihopatologiei, acest lucru s-a întâmplat tocmai pentru că ele nu creează niciun simptom specific. În schimb, secretele agravează *toate* simptomele. Dacă un copil creşte într-o familie în care îşi dezvoltă o lipsă de încredere în sine şi dacă, în plus, simte că există un secret de familie, problema sa va fi accentuată. Dacă un copil creşte într-o familie în care este adus în situaţia de a-şi dezvolta, prin prisma organizării sale oedipiene, tulburări fobice sau obsesive şi dacă, în plus, există un secret de familie, el îşi va amplifica şi mai mult conduita patologică. De fapt, secretul

de familie agravează toate tulburările, însă nu creează niciuna în particular. El împiedică un copil să se vindece, dar nu este niciodată considerat ca fiind un punct de pornire al simptomelor sale.

Totuşi, experienţa arată că în cazurile complicate avem de-a face mereu cu un secret. Şi este simplu de explicat. Pentru a se structura psihic, copilul trebuie să aibă în el imaginea unui tată care gratifică la nivel simbolic, garant al legii interzicerii incestului. Este valabil şi pentru figura maternă. Capacitatea sa de a avea grijă de propria persoană, de a se conduce singur depinde de acest aspect. Într-o familie care are un secret, aceste figuri lipsesc şi, dintr-odată, copilul este mai slab înarmat pentru a face faţă simptomelor şi a evita ca ele să evolueze.

În concluzie, în spatele unor simptome grave se ascunde în general un secret de familie; dar simptomul nu este specific secretului. El este legat de psihicul propriu copilului.

Pot apărea, în cazul existenţei secretelor de familie, fenomene de repetiţie a unor evenimente de la o generaţie la alta?

S.T.: În zilele noastre, repetiţia secretelor de familie nu există practic. Pur şi simplu pentru că dacă, astăzi, o femeie are un copil în afara căsătoriei la şaisprezece ani, ca mama sa, bunica sa ori străbunica sa, ea nu se va găsi în aceeaşi situaţie socială ca înaintaşele, fiindcă societatea şi-a schimbat modul în care priveşte aceste evenimente. Tânăra mamă va primi ajutoare de la stat, de ea se vor ocupa asistente sociale, îşi va creşte singură copilul, poate… Şi situaţia nu va fi ascunsă, aşa că nu va da naştere unui secret de familie, aşa cum s-ar fi putut întâmpla altădată. Pe scurt, poate exista o tendinţă de a repeta anumite comportamente, dar importanţa lor va fi relativizată şi consecinţele lor complet diferite, în special în virtutea evoluţiei societăţii şi a moravurilor.

Totuşi, repetiţiile pe care pacienţii dumneavoastră vi le descriu se dovedesc exacte, nu?

S.T.: Anumite repetiţii pot fi explicate prin preocupările unui părinte, care ajung să fie comunicate copilului. De exemplu, dacă o mamă a fost violată la zece ani, riscă să se teamă ca acelaşi lucru să nu i se întâmple fiicei sale la aceeaşi vârstă. Copilul percepe acest lucru şi poate avea tendinţa de a face chiar acel lucru de care se teme părintele. De asemenea, trebuie să ne temem de toate coincidenţele apărute *a posteriori.* De foarte multe ori, pacienţii îmi mărturisesc că au senzaţia că lucrurile se repetă. Cineva îmi spune, de exemplu: „Ştiţi, sunt prins într-un ciclu repetitiv: primul meu copil a murit la şase luni; atunci când am vorbit despre asta cu părinţii mei, am descoperit că ei înşişi au trecut prin acelaşi lucru, şi la fel bunicii mei”. Tentaţia e să spun că această familie este victima unei nevroze transgeneraţionale. Dar prefer să îi încurajez pe membrii acelei familii să comunice mai mult despre asemenea

evenimente. Şi aflu de la persoana respectivă, până la urmă, că părinţii, chiar şi bunicii săi, au minţit asupra datei reale a morţii copilului lor, pentru a-i da dreptate, pentru a o ajuta să nu se simtă vinovată. De cele mai multe ori, o persoană care se crede prinsă într-o repetiţie şi care caută informaţii îşi fabrică ea însăşi această repetiţie. Fără a mai pune la socoteală faptul că ideea de repetiţie, chiar şi în cazul în care este vorba despre un deces, este foarte agreată de părinţi şi bunici: „Am un nepoţel care repetă ceea ce am trăit eu. Vai, cât de mult mă iubeşte!". Aşadar, de multe ori bunicii confirmă asemenea lucruri, dar o anchetă mai amănunţită poate infirma ce spun ei. Şi fiecare se va simţi atunci mai liber să-şi ducă propria viaţă fără ca această ameninţare să planeze deasupra capului său.

După ce v-am ascultat, ne întrebăm totuşi dacă, în propria noastră familie, nu au existat cumva secrete… Cum să procedăm pentru a încerca să ridicăm vălul?

S.T.: Mai întâi trebuie să punem întrebări. Dar fără să trimitem interlocutorul pe o cale greşită – în general e vorba de unul dintre părinţii noştri. Să nu uităm că atunci când abordăm un secret cu cei mai vârstnici, nu ştim niciodată dacă au fabricat ei înşişi acest secret sau dacă, dimpotrivă, au fost victimele fabricării sale de către alţi înaintaşi. Trebuie aşadar să evităm să spunem: „Mi-ai ascuns ceva!" Dimpotrivă, este preferabil să începem prin ceva de genul: „Am impresia că în familia noastră, la un moment dat, cineva a trecut sub tăcere ceva." Adeseori, părintele răspunde: „Şi tu ai avut această impresie? Ei bine, şi eu, închipuie-ţi!" El devine aşadar un complice, pentru a căuta să vadă mai clar problema.

Un alt motiv pentru a nu-i conduce pe un drum greşit pe interlocutorii noştri: nu ştim niciodată dacă secretul este ascuns din principiu sau dacă este vorba într-adevăr de un eveniment grav şi traumatizant, de exemplu un incest. Dacă încercăm cu orice preţ să facem un părinte să vorbească, mai ales în cazul în care este el însuşi o victimă, acesta poate fi extrem de afectat. Abordaţi întotdeauna aceste teme cu precauţie, căci nu ştiţi în ce fel de zonă păşiţi.

Alte sfaturi?

S.T.: Să ne interesăm mereu de istoria socială. Secretele au în mod obligatoriu două porţi de intrare: prima este cea a comportamentelor individuale, iar cea de-a doua a comportamentelor colective. Când ne interesăm de latura colectivă, observăm că, la un moment dat, într-o anumită regiune sau epocă, multe secrete se învârt în jurul aceloraşi subiecte. De exemplu, tinerele fete care intrau în serviciul familiilor nobile sau burgheze, în prima jumătate a secolului XX, rămâneau adesea însărcinate cu stăpânul casei sau cu fiul său… În toate familiile, acest lucru a reprezentat o ruşine,

ceea ce a dat naştere la nenumărate secrete. Fiecare familie ascundea acest eveniment, fiind de fapt vorba despre un fenomen social al epocii respective.

Şi apoi, un ultim sfat, cel mai important pentru un psihanalist: este indispensabil să abordăm chestiunea consecinţelor pe care secretele le pot avea. Nu vă serveşte la nimic să înţelegeţi că străbunica a fost violată de un ţigan. Este mai util să înţelegeţi de ce, fără să vă daţi seama, aţi dezvoltat un sindrom care vă interzice să vedeţi filme, să ascultaţi muzică sau să citiţi cărţi referitoare la ţigani. Pe scurt, interesant în secretele de familie nu este să înţelegi evenimentul „adevărat" – repet, nu avem niciodată la dispoziţie toate informaţiile exacte şi nu suntem niciodată siguri de ceea ce s-a petrecut –, ci să ştii la ce sistem relaţional perturbat ai fost supus în copilărie şi cum a creat acest sistem anumite interdicţii, anumite reticenţe de a aborda diverse probleme, anumite atitudini relaţionale etc.

Punând întrebări referitoare la secret, putem obţine într-adevăr confirmarea că ideea pe care ne-o făcuserăm era justă: „Da, bunica ta sau străbunica ta chiar a fost violată de un ţigan". „Nu, bunicul tău nu este strămoşul părintelui său oficial". „Da, chiar ai avut un frate vitreg, pe care tatăl tău ţi l-a ascuns, dintr-o primă căsătorie". Pornind de la această confirmare, putem, aşa cum spuneam mai devreme, să construim pe o fundaţie solidă. Avem oportunitatea să ne regândim viaţa în lumina tuturor construcţiilor mentale pe cale ni le-am făcut în copilărie, dar a căror confirmare n-o avusesem niciodată. Ne vom spune, de exemplu: „Din cauza acelui eveniment am mereu tendinţa să mă simt vinovat atunci când mă gândesc la problema legăturilor familiale!" În acea clipă, putem începe să ne eliberăm de lanţurile resimţite.

Să ştiţi că această conştientizare a secretelor de familie nu-i eliberează pe oameni de „ghiuleaua" pe care o poartă după ei; ea le permite doar să se angajeze cu o eficienţă mult mai mare într-un proces terapeutic. Dacă începem şedinţele de psihoterapie având un secret de familie care ne apasă, fără să îl cunoaştem, înseamnă că riscăm să facem o lungă analiză în care să nu avansăm atât cât am putea. Cred că oamenii care şi-au pierdut timpul vreme de mai mulţi ani pe canapeaua unui psiholog erau de cele mai multe ori victime ale secretelor de familie. Mai mult, nu au fost niciodată ajutaţi de către terapeutul lor să îl descopere, acesta găsindu-se în situaţia de a-şi fi învăţat meseria pornind de la o teorie psihanalitică conform căreia secretele nu există.

Aşa cum probabil ştiţi deja, Freud crescuse într-o familie cu secrete, aşa că avusese grijă să le elimine din propria teorie…

7

Cum ne lasă moştenire familia şi străbunii o *nevroză de clasă*

Întâlnire cu Vincent de Gaulejac

Profesor de psihosociologie la Universitatea din Paris şi director al Laboratorului de schimbare socială, Vincent de Gaulejac este recunoscut pentru cercetările sale referitoare la „romanul familial" şi la ceea ce el numeşte „lupta locurilor", amestec de revendicări individuale şi de determinism colectiv, căruia îi urmăreşte cu subtilitate infiltraţiile în interiorul inconştientului, în special prin intermediul transmiterii între generaţii. El analizează astfel puternicul motor al patologiilor transgeneraţionale: *dubla constrângere* constantă în care se angajează oamenii societăţilor moderne, rupţi între nevoia lor de loialitate socio-familială şi dorinţa de promovare personală (pentru ei înşişi sau pentru urmaşii lor). Individul, spune Vincent de Gaulejac, este „produsul unei poveşti al cărei *subiect* încearcă să devină". Despre tensiunea dintre determinism şi libertate va fi vorba în acest al şaptelea şi ultim interviu-care se încheie astfel nu prin analiza unui psihoterapeut, ci prin aceea, uşor distanţată, a unui sociolog.

O observaţie simplă a realităţii celei mai banale ne învaţă că destinele individuale, chiar dacă fiecare dintre ele cuprinde o parte de ireductibilă singularitate, nu sunt independente de câmpul social în care apar şi evoluează. Apartenenţa socială, capitalul economic şi simbolic al familiei, transformările sociale ale sistemelor de valori şi ale modurilor de educaţie, condiţiile istorice ale naşterii, toate acestea nu încetează să influenţeze devenirea indivizilor, indiferent că este vorba de modul lor de integrare socială, de traiectoria şcolară sau chiar de vieţile lor afective şi sexuale. Pentru a ne limita la cel mai banal exemplu: cineva care se naşte în pătura de mijloc are de optzeci de ori mai multe şanse să devină profesor în învăţământul superior decât un fiu de muncitor – or, toată lumea ştie care este locul pe care îl ocupă în viaţa noastră profesia pe care o exersăm.

Chiar dacă nu e atât de importantă pe cât cred marxiştii, lupta de clasă este o realitate. Cercetările întreprinse de Vincent de Gaulejac arată în ce măsură amintirea violenţei sociale din trecut este o „memorie vie", care persistă de-a lungul generaţiilor, chiar şi atunci când raporturile între clase nu mai sunt de aceeaşi natură. Unul din modurile de manifestare ale acestei memorii este dorinţa părinţilor ca propriii copii să-şi asume moştenirea şi să nu respingă tradiţia familială – ca şi cum scopul final al educaţiei ar fi continuarea acestei

tradiţii. Or acest lucru poate fi înţeles doar într-un anumit context social.

În acelaşi timp, totuşi, toţi părinţii au pentru copiii lor un proiect de viaţă, pe care psihosociologii îl numesc *proiect parental* şi care se referă de obicei la dorinţa de „a reuşi", adică de a promova pe scara socială. Vedem conturându-se astfel o contradicţie între, pe de o parte, loialitatea faţă de tradiţia familială – şi deci faţă de o anumită clasă socială –, şi, pe de altă parte, dorinţa asiduă de promovare şi deci accesul la o altă clasă socială..

Dacă o plasăm în contextul, problematicii transgeneraţionale, înţelegem cum această contradicţie poate avea Consecinţe de o gravitate nebănuită, în special în cazul în care dorinţa de a promova pe scara socială se soldează cu un eşec. Înfrângerea este ascunsă din cauza ruşinii sociale şi a umilinţei personale, luând astfel forma unui „nespus" fantomatic care poate merge până la a ruina destinul, îndeosebi cel profesional „al mai multor generaţii de urmaşi.

Pentru a evoca acest gen de situaţie, Vincent de Gaulejac utilizează noţiunea de *impas genealogic,* strâns legată de aceea a secretului familial, despre care am discutat cu Serge Tisseron: „Secretul duce la un *impas genealogic,* pornind de la momentul în care subiectul se simte prins în capcană între mai multe părţi din el însuşi, identificate inconştient cu unii din înaintaşii săi, pe care le respinge însă, fiindcă le asociază cu anumite sentimente negative sau cu unele situaţii neplăcute; în plus, mai există şi o loialitate familială invizibilă care îl împiedică să acţioneze liber". Cum va reuşi subiectul în cauză să se elibereze?

La început, ce v-a făcut să vă îndreptaţi atenţia asupra „romanului familial" şi a traiectoriei sociale?

Vincent de Gaulejac: Titlul meu nobiliar! Mă numesc *de* Gaulejac. Imaginaţi-vă ce presupune această particulă nobiliară asupra situaţiei unui individ – din punct de vedere cultural, politic, financiar… – în inconştientul anturajului. Este un punct de plecare bun, nu-i aşa?

Odată cu explozia practicilor transgenealogice, asistăm actualmente la un adevărat entuziasm vizavi de căutarea originilor familiale. Care e părerea unui sociolog despre fenomen?

V.d. G,: Se pare că poate fi pus pe seama a două fenomene sociale majore. Pe de o parte, am impresia că societatea este mult mai puţin închistată. Să nu uităm că, până de curând, mobilitatea socială era slabă şi că, dacă părinţii voştri erau ţărani, aveaţi atunci mari şanse să deveniţi la rândul dumneavoastră ţărani. La fel se întâmpla şi în mediul muncitoresc etc. Noţiunile de continuitate şi de transmitere erau înscrise în structura socială. În prezent, copiii urmează de cele mai multe ori o traiectorie sociala diferită – în aparenţă – de calea trasată de bătrâni. Nu este deci de mirare că fiecare îşi

pune întrebări cu privire la propria „identitate moştenită”.

Ce anume înţelegeţi prin „identitate moştenită”?

V.d.G.: Eu susţin idea potrivit căreia crizele de identitate se dezvoltă în urma decalajelor care pot exista între identitatea noastră moştenită, identitatea noastră dobândită şi identitatea noastră sperată. Identitatea moştenită este originea noastră socială, poziţia socială, a părinţilor noştri. Identitatea dobândită este locul pe care îl ocupăm acum în societate. Şi identitatea sperată este locul pe care am visa să-l ocupăm. Diferenţele importante dintre aceste trei identităţi dau naştere la întrebări asupra sieşi şi asupra originilor proprii. Acel „Cine sunt?” şi acel „Încotro mă îndrept?” nu sunt nişte întrebări noi. Numai că ele apar pe scară largă, în prezent.

Care este cel de-al doilea fenomen social care ar explica entuziasmul de acum faţă de genealogie?

V.d.G.: Este vorba despre dezvoltarea individualismului. Conform lui Richard Sennet, unul dintre colegii mei sociologi, „eul” fiecărui individ a devenit principala sa povară. Lumea nu caută neapărat să-şi înţeleagă apartenenţa la o familie pentru a proceda la fel ca proprii părinţi, ci mai degrabă să-şi descopere autonomia. În zilele noastre „ideologia dominantă se bazează pe noţiunea de realizare de sine: să-ţi dezvolţi personalitatea şi să fii responsabil. Trebuie „să fim noi înşine” şi, pentru asta, trebuie să înţelegem cine suntem şi de unde venim.

Din punctul dumneavoastră de vedere, ce înseamnă „să fim noi înşine”?

V.d.G.: Mărturisesc că nu ştiu foarte bine… În schimb, urmările unei asemenea întrebări sunt evidente: pe lângă dorinţa de autocunoaştere, care este veche de când lumea, dorinţa de a face lumină asupra propriilor origini devine tot mai răspândită. Timpul unor afirmaţii precum „o să scuip pe mormintele voastre” a trecut: există persoane care caută în povestea lor familială şi în genealogia lor o justificare a ceea ce doresc să devină.

Modul în care abordaţi impactul genealogic se bazează pe studierea a ceea ce dumneavoastră numiţi „romanul familial”, precum şi pe cel al traiectoriei sociale. Puteţi să definiţi aceste noţiuni?

V.d.G.: Din punct de vedere teoretic, romanul familial trimite din nou la o noţiune elaborată de Freud. Acesta din urmă remarcase că unii copii adoptaţi dezvoltau o fantasmă asupra propriilor origini. Îşi imaginau adesea că proveneau dintr-o familie prestigioasă, care îi abandonase din diverse motive. După părerea lui Freud, această fantasmă permitea „corectarea” realităţii. Ne

idealizăm familia naturală pentru a suporta mai bine familia care ne-a adoptat. Copilul îşi spune; „Puţin contează ce defecte au, întrucât nu sunt adevăraţii mei părinţi! Nu mă obligă nimic să îmi duc viaţa ca şi ei". De fapt, după cum îi arată şi numele, romanul familial este o construcţie sau o reconstrucţie a poveştii unei familii.

Să ştiţi însă că romanul familial este în vogă de multă vreme, sub diferite forme. De exemplu, poveştile cu zâne, care sunt pline de copii care îşi caută originile, în majoritatea cazurilor nobile. Până la urmă, romanul familial ne arată că familia e din nou la modă… Însă, evident, nu e vorba de o relatare obiectivă! Poate fi vorba de versiunea deopotrivă cosmetizată şi bătăioasă pe care cei care s-au ajuns o construiesc în jurul familiei lor. Prin conversaţii însufleţite în jurul unei mese de Crăciun sau a uneia aniversare ori prin mărturisiri ocazionale, legenda familială dă copiilor „un manual cu instrucţiuni" pentru viaţă. Vedem cum apar, de exemplu, scenarii care explică copiilor de ce sunt săraci: „Înainte, eram bogaţi, însă apoi am dat faliment!". Romanul familial lasă să se înţeleagă că un anumit unchi sau o anumită mătuşă s-au născut în familii înstărite, însă apoi au avut loc diferite accidente. „Romanul familial" nu acoperă aşadar întotdeauna realitatea exactă, de unde şi termenul de „roman". Nu totul este transmisibil, iar secretele de familie cântăresc greu. Însă, în orice caz, este un roman care se elaborează pornind de la „spus" şi „nespus".

Vorbiţi uneori de elaborarea romanului familial ca fiind un fel de „ritual transgeneraţional". În ce moduri se celebrează acest cult?

V.d.G.: În fiecare familie, veţi remarca că există locuri şi momente privilegiate pentru a evidenţia anumite aspecte şi pentru a dezvălui secrete de familie, M-au interesat întotdeauna întrunirile de familie… Indiferent că au loc de Crăciun sau cu ocazia unei aniversări, chiar dacă membrii familiei spun că nu au chef să participe la „corvoada" aceastaf în ciuda tam-tam-ului care o însoţeşte, practic toată lumea este prezentă. Oricât ar fi cineva de „răsculat", tot simte nevoia irezistibilă să vină ca să afle noutăţi despre ceilalţi, ca să fie el însuşi văzut de ceilalţi şi, în acelaşi timp, pentru a se dedica ritualului transgeneraţional – urmând astfel „ţeserea" romanului familiali în el, dimensiunea povestirii se amestecă cu dimensiunea inconştientă, în scopul de a transmite acest roman generaţiilor următoare – sau de a-l ascunde. Ne povestim sau tăcem, după caz. Pentru a ilustra această mare liturghie familială, vă invit să urmăriţi filmul *Festen,* al regizorului danez Thomas Vinterberg (şi care, în 1998, a luat Premiul juriului la Festivalul de la Cannes), ce ilustrează perfect această întâlnire familială şi greutatea secretelor care bântuie şi, eventual, explodează aici.

Să revenim la o altă noţiune la care ţineţi foarte mult, cea a „traiectoriei sociale". Cum aţi defini-o?

V.d.G.: Traiectoriile indivizilor sunt condiţionate de un anumit număr de elemente care ţin în particular de identitatea moştenită, dar şi de poziţia socială a părinţilor şi a bunicilor lor. N-aveţi decât să devoraţi mii de cărţi şi sa faceţi paradă de inteligenţă, fiindcă, dacă vă lipseşte capitalul cultural, ei bine, atunci nu veţi fi telespectatorul potrivit pentru emisiunile lui Bernard Pivot[36]!

Traiectorie socială, planuri de carieră, transgenealogie… Pentru a lua un exemplu excentric, dar foarte semnificativ, cum să interpretăm faptul că fiica celebrului boxer Mohammad Ali, Leila Ali, şi-a vândut salonul cochet de manichiură pe care îl avea în New York pentru a se lansa în boxul profesionist feminin, hotărând astfel să apuce, împotriva oricăror aşteptări, pe urmele tatălui său?

V.d.G.: Dacă trebuie să găsim un vinovat, l-am numi atunci identitate moştenită. Există acolo o dimensiune sociologică importantă pentru a înţelege care este piatra de temelie a destinelor individuale, cum oamenii sunt mai mult sau mai puţin pregătiţi sau aspiră să ocupe un anumit loc în societate. Cu siguranţă, mobilitatea socială se dezvoltă… Dar nu oricum. Mai demult, se pretindea că era nevoie de mai multe generaţii de absolvenţi de Politehnică[37] pentru a „fabrica" unul autentic. Evident, unii pot arde etapele. Constatăm totuşi că anumite parcursuri profesionale sunt determinate. Să luăm exemplul universităţilor private de prestigiu. În general, copii din familiile bogate învaţă aici, datorită a ceea ce Bourdieu numeşte „capitalul lor cultural". De fapt, ei încorporează moduri de a fi care îi pregătesc să ocupe un anumit loc sau chiar să se căsătorească cu o anumită persoană. Cel mai interesant este să vedem cum se comportă o persoană în faţa determinărilor sale sociale. Dar, atenţie, deşi aceste determinări există, ele nu se aplică în mod mecanic. Dar de unde vine această diferenţă, cum se construieşte o personalitate între ceea ce vine din planul social, ceea ce vine din planul familial şi ceea ce vine din planul personal? Din punctul meu de vedere, mai există un element în afară de determinismul social: romanul familial, a cărui importanţă nu trebuie să o neglijam niciodată.

Ce raport există între romanul familial şi ceea ce dumneavoastră numiţi „nevroza, de clasă"?

V.d.G.: Nevroza de clasă este o noţiune care poate părea ambiguă. Nu vreau să sugerez că fiecare clasă socială produce un anumit tip de nevroză. Nu. Dar mi-am dat seama că anumiţi pacienţi aveau sentimentul că acele conflicte psihologice pe care le întâlneau erau legate de parcursul lor social şi în particular de schimbarea clasei sociale. Această schimbare era pentru ei o sursă de „nevroză". Datorăm termenul de nevroză lui Freud, care a insistat mult asupra etiologiei sexuale. După părerea lui, explicaţia conflictelor trebuia

căutată în primele relaţii din copilărie, sau în relaţia dintre tată şi mamă. Totuşi, multe persoane psihanalizate se arătau nesatisfăcute de aceste explicaţii. După părerea mea, poate exista o geneză socială a conflictelor psihice. Mai precis, acestea pot fi legate de fenomene de schimbare a clasei sociale, fie accederea într-o clasă superioară, fie coborârea într-una inferioară. Conflictul survine atunci când există o distanţare importantă între originea socială şi ceea ce devenim, între identitatea moştenită şi identitatea dobândită.

Să luăm exemplul cuiva care a promovat la nivel social. Părinţii săi erau muncitori sau ţărani, portari, servitori… În primii ani de viaţă, copilul i-a idealizat – este fundamentul narcisismului, ceea ce i-a dat sentimentul că este în centrul universului. Mai târziu, a învăţat să facă comparaţii. Dacă a văzut că părinţii lui sunt priviţi cu dispreţ de cei din jur, dacă i-a văzut dominaţi, atunci imaginea sa idealizată s-a prăbuşit. Dacă, odată ajuns la vârsta maturităţii, ajunge să aibă un post de conducere, se găseşte prins într-o contradicţie puternică deoarece, inconştient, el ia poziţia agresorului părinţilor săi. Şi această contradicţie apare în cadrul proiectului pe care şi-l făcuseră părinţii şi care, prin intermediul promovării sociale; voiau tocmai să evite umilirea propriului copil.

Iată cum situaţiile sociale conflictuale pot să creeze conflicte psihologice şi în ce fel se combină chestiunile sociale şi cele de natură psihică, producând ceea ce am numit nevroză de clasă.

Îmi amintesc de exemplul lui François, fiul unui muncitor, îi cerusem să-mi povestească despre viaţa lui şi să facă un desen. Sus, în stânga foii, a desenat o clasă de şcoală, cu o profesoară care dorea ca el să fie un elev bun. Jos, în dreapta, era un cuplu ieşind dintr-o biserică şi, dedesubt, legenda: „Face Politehnica fiindcă e ajutat de socru”. În mijloc, imaginea unui trunchi de copac jupuit. Apoi, mi-a relatat povestea sa… Tatăl său era, aşadar, muncitor şi îi explica în mod regulat două lucruri: pe de o parte, că populaţia era guvernată la nivel global de un grup de oameni de finanţe care exploatau în mod ruşinos muncitorii şi că burghezii erau cu toţii nişte „ticăloşi de exploatatori”; pe de altă parte însă, îi spunea că nu voia ca fiul său să aibă aceeaşi viaţă de câine ca a lui şi că trebuia aşadar ca el să înveţe bine la şcoală, pentru a nu deveni la rândul său muncitor, ci să reuşească să ocupe un loc printre aceşti oameni de finanţe incapabili şi imorali…

Ne aflăm într-o perioadă plină de reguli paradoxale – sau în plin „double bind”, aşa cum ar spune Bateson şi psihologii din Şcoala de la Palo Alto: copilul se află în faţa unei alternative, însă fiecare dintre opţiuni are o conotaţie negativă!

V.d.G.: Într-adevăr, lui François i se spune, de exemplu: „Toţi burghezii sunt ticăloşi” şi, în paralel, „Devino tu însuţi burghez!”. La ce duce acest lucru? Ei bine, François ajunge un elev bun, mai ales la matematică, o materie care totuşi nu îi place. Se pregăteşte pentru politehnică, dar ratează concursul

de admitere, deoarece nu a avut „resursele unei familii burgheze” care i-ar fi permis să reuşească. Îşi ia după aceea un doctorat în economie, se înscrie în partidul comunist – ceea ce pare un pas logic ţinând cont de trecutul său –, apoi îşi face bucăţele legitimaţia. În momentul în care l-am întâlnit, era căsătorit deja cu o fiică de politehnist, locuind la bloc, într-un cartier mărginaş comunist. Socrii săi, din marea burghezie, dar cu vederi mai degrabă de stânga, au un apartament în arondismentul 16[38] şi o cabană la Megeve. Între ei va izbucni un conflict… La insistenţa socrului, sfârşeşte prin a-şi schimba apartamentul şi se mută în arondismentul 16. Dar nu suportă prea bine schimbarea. Are tulburătoarea impresie că îşi trădează străbunii, fiind prins într-un „conflict de loialitate” între traiectoria personală şi arborele său genealogic.

Nevroza de clasă atinge pe toată lumea?

V.d.G.: Faptul că o persoană are fantasme referitoare la o altă origine socială este mai des întâlnit în anumite clase sociale decât în altele. Este adevărat că cei bogaţi şi mulţumiţi au mai puţine motive să o facă. Cum am mai spus, de altfel, scenariul cel mai răspândit în romanul familial este cel în care se povesteşte despre o origine ieşită din comun. E foarte uşor să-ţi imaginezi că printre strămoşii tăi se ascunde un destin ilustru sau nobil. Din punct de vedere psihanalitic, este o revalorizare narcisistă uşor de înţeles.

Cum ne lasă moştenire familia şi străbunii o nevroză de clasă

S-ar părea că mulţi oameni sunt scârbiţi de mediul în care s-au născut, iar ideea că străbunii lor stăteau mai sus în ierarhia socială le deschide perspective, adeseori eliberatoare.

Nevroza de clasă se repetă ea oare pe mai multe generaţii?

V.d.G.: Ea nu este direct rezultatul unor repetiţii ci, efectiv, nu poate fi înţeleasă decât dacă povestea ei singulară este suprapusă peste povestea familială pe mai multe generaţii. O primă „căutare genealogică a ruşinii” în jurul traiectoriei sociale, oferă strănepoţilor afectaţi de nevroza de clasă o cheie prin care se pot înţelege pe ei înşişi. Este o etapă în care sunt aduse la lumină conflicte legate de evoluţia socială. Sensibilitatea la diferenţele sociale este cu atât mai vie cu cât ele se resimt pe plan afectiv în cadrul familiei. Iar această legătură între planul social şi cel afectiv este unul dintre elementele care duc la conflict şi nevroză. Nu este niciodată o repetiţie simplă. Ce se repetă din generaţie în generaţie sunt contradicţiile nerezolvate de părinţi, sau conflictele la care nu s-a găsit o soluţie. Dar ele nu se repetă în acelaşi fel, pentru că nu au loc niciodată în cadrul aceluiaşi scenariu: contextul social este mereu altul, iar felul cum subiectul se raportează la ce i se întâmplă dă o altă

semnificaţie lucrurilor. Fără îndoială, ar trebui să explicăm de ce tatăl lui François şi-a supus copilul unei presiuni atât de paradoxale. Există mulţi copii de muncitori cărora li s-a transmis acest dublu mesaj: „Fii solidar cu muncitorii, cu clasa ta" şi „N-am vrea ca şi tu să treci prin toate greutăţile prin care am trecut noi, aşa că încearcă să scapi de condiţia de muncitor". Dar, în acelaşi timp, condiţia muncitorilor s-a schimbat… Niciodată nu este vorba despre o simplă repetiţie.

O trecere în altă clasă socială antrenează sistematic o asemenea nevroză? Care este partea noastră de libertate?

V.d.G.: Să renunţăm la ideea unei relaţii mecanice între acest tip de conflict şi dezvoltarea unei nevroze. Noţiunea de nevroză de clasă nu este sistematică. De cele mai multe ori e vorba de conflicte – de fiecare dată când se „retrogradează" într-o clasă socială inferioară se creează asemenea conflicte – care, dacă nu sunt rezolvate, vor duce la nevroză. Pentru a evoca o criză de succesiune relevantă, una recentă, aş dori să reamintesc evenimentele din mai 1968. Paradoxal, nu a fost o revoluţie a proletariatului, ci o revoluţie a copiilor claselor medii, a burgheziei, care respingeau societatea de consum şi nu voiau să trăiască la fel ca părinţii lor. Mulţi dintre aceşti copii au refuzat aşadar să respecte linia impusă de părinţii lor şi au încercat să găsească o ieşire, nu în sensul de a redeveni muncitori sau ţărani ca străbunii lor mai îndepărtaţi, ci pentru a ajunge la o altă calitate a vieţii. Unii au ales să devină artişti, căutând să se declaseze din punctul de vedere al poziţiei sociale. Cu această ocazie, mulţi copii aflaţi într-o criză de succesiune au urmat profesii noi, care nu le confereau o poziţie dominantă. Această dorinţă de a arăta că jocurile nu sunt făcute arată că subiectul are o oarecare libertate, care poate deveni altceva decât ceea ce trebuia să fie. Încă o dovadă că determinismul social nu se aplică în mod mecanic.

Să revenim la secretele de familie. În abordarea dumneavoastră, preferaţi să vorbiţi mai degrabă despre ascunderea anumitor lucruri decât despre secrete de familie. De ce?

V.d.G.: Ascunderea anumitor lucruri defineşte procesul care are loc în jurul secretului, deopotrivă individual şi colectiv. Pentru a şti cum operează, trebuie să revenim la sursa secretului. În definitiv, ce este un secret? Într-o familie a avut loc un eveniment sau s-a comis o faptă pe care membrii familiei nu vor să o transmită, prin cuvinte, urmaşilor lor. Expresia pe care o consider cea mai potrivită pentru a vorbi despre secretul de familie este cea de „transmitere defectă". Asta întrucât la mijloc se află un paradox: pe de o parte nu vrem să transmitem o poveste, pe de alta transmitem totuşi ceva, şi anume faptul de a tăcea despre anumite lucruri, dorinţa de a le ascunde – asta e întrucâtva o formă inconştientă de loialitate faţă de familie. Legătura familială

se bazează aşadar pe necunoaşterea şi pe respectarea inconştientă a secretului. Dacă cineva scormoneşte pentru a şti mai mult şi pentru a formula în cuvinte ceea ce nu trebuie să ştim, acea persoană va avea toate şansele de a fi respinsă „(şi de a se îmbolnăvi), deoarece pune pe tapet un pact familial implicit, în majoritatea cazurilor, secretul are legătură cu un incest, cu nebunia, greşelile nepedepsite, crime… pe scurt, lucruri foarte grave.

Ce urmări are acest secret, odată transmis, asupra traiectoriei sociale?

V.d.G.: În raport cu traiectoria socială, există secrete mici şi mari, care contribuie la alimentarea romanului familial, făcând, de exemplu, să apară clasicul „unchi din America", care ne salvează de condiţia noastră mediocră, întrucât el poate veni în orice moment pentru a ne asigura averea dorită. Fără a mai pune la socoteală că el oferă în mod inconştient o soluţie de ieşire din sărăcie: „e din familia mea şi, dacă el a reuşit, ce mă împiedică să reuşesc şi eu dacă vreau?". La fel de obişnuit, dar mult mai puţin „glamour", secretul de familie care înconjoară un copil nelegitim poate influenţa destinul unei familii. Această veche fantasmă, prin care vrem să poleim blazonul familial pretinzând că suntem descendenţii unor aristocraţi nu este atât de veche, iar cea a copiilor de preşedinţi sau de vedete ţinuţi departe de ochii publicului chiar şi mai puţin. Ambivalenţa care însoţeşte acest secret este puternică, în spatele ei se ascund adevărate resentimente, ruşine, o dorinţă de răzbunare sau chiar ură de clasă nemărturisită, care pot traversa familiile pe mai multe generaţii.

În acelaşi timp, recunoaşterea acestei filiaţii ne permite să ne bazăm pe dorinţa de a regăsi o poziţie pierdută.

Secretul influenţează fără să ştim alegerile pe care le facem în propria noastră existenţă. Două dintre aventurile lui Tintin, *Secretul Licornului* şi *Comoara lui Rackham cel Roşu*, care povestesc istoria căpitanului Haddock, cel care devine proprietar al castelului de la Moulinsart, reprezintă un exemplu perfect în această privinţă. Inconştient căpitanul se regăseşte în poziţia străbunului său, cavalerul François de Hadoque, care era nobil.

În funcţie de natura secretului, acţiunea sa poate influenţa şi alegerile sentimentale. Astfel, unii se căsătoresc cu un partener care provine din mediul aristocratic. Nu întâmplător s-au îndrăgostit la prima vedere unul de celălalt. Se poate ca alegerea partenerului să fi fost făcută ca urmare a unei dorinţe de ordin transgeneraţional. La prima vedere, este vorba chiar despre o poveste de dragoste, dar în realitate cei doi parteneri erau influenţaţi demult de un element care provenea din familiile lor. Decodând aceste semne, foarte multe persoane ar putea descoperi care este „secretul" propriilor străbuni.

O dată în plus, toate acestea nu fac decât să confirme rolul călăuzitor al inconştientului.

V.d.G.: Da, dar nu este vorba despre inconştient în sensul freudian al termenului. Acest „inconştient familial" nu face obiectul unor refulări, aşa cum s-ar întâmpla în cazul unei dorinţe interzise pe care refuzăm să ne-o satisfacem. Odată ce o conştientizezi, această condiţionare poate deveni inoperantă. Nu istoria familială se schimbă – căci nu putem schimba trecutul ci modul în care această poveste acţionează asupra noastră se modifică.

În orice caz, secretul tot ajunge să se manifeste cumva la generaţiile următoare. Un exemplu relevant l-am oferit în *Les Sources de la honte**[39]**.* O femeie afirmă: „Aş prefera să nu fiu fiica nimănui, decât să am părinţii pe care îi am!". Şi dezvoltă un întreg discurs de tipul nevrozei de clasă: „Părinţii mei sunt inculţi şi săraci, iar eu nu am chef să fiu fiica lor". Totuşi, ea este realmente fiica lor. Pe firul terapiei, secretul iese la suprafaţă: el are legătură cu acţiunile criminale ale tatălui acestei femei din timpul războiului. Or, după ce a suportat lucrurile nespuse şi tăcerile părinţilor săi, ea va fabrica o altă serie de secrete şi tăceri pentru copiii săi, din dorinţa de a se desprinde de legăturile ei familiale şi de povestea tatălui său, pe care o poartă în sine. Dar, făcând acest lucru, transmite totuşi nespusul. Vedeţi, secretul se perpetuează sub forme diverse… producând întotdeauna neajunsuri. Când avem o transmitere defectă, avem şi ceea ce eu numesc „impas genealogic": „Nu vreau să fiu ceea ce sunt". Este respingerea unei filiaţii. Copiii de nazişti – sau de evrei deportaţi! – s-au regăsit în asemenea impasuri genealogice. Îmi amintesc de cazul lui Rudolph, care devenise homosexual pentru că nu voia să transmită mai departe „acea rasă", vrând ca ea să moară odată cu el. Există alţii care se sinucid,tot din acest motiv: să nu transmită mai departe ceva anume.

În spatele impasului genealogic, există mereu o contradicţie. Dacă părinţii vă cer să asiguraţi succesiunea, preluând de la ei, de exemplu, conducerea fermei, a magazinului sau a unei firme, acest lucru poate fi împotriva voinţei voastre, creând astfel un impas. Pentru a satisface cererea părinţilor, vă veţi înstrăina de voi înşivă, devenind sclavii dorinţei lor. Iar dacă v-aţi văzut părinţii suferind din cauza condiţiei lor sociale, e clar că veţi avea de suportat o mulţime de sentimente contradictorii! Atunci când posibilităţile de alegere se reduc şi sunteţi supuşi unor exigenţe contradictorii, ajungeţi într-un veritabil impas genealogic. Psihanalistul Serge Leclaire este de părere că, în acest caz, sinuciderea este o eroare de *obiect.* Cu alte cuvinte, cineva ajunge să sinucidă vrând de fapt să ucidă *obiectul* proiecţiei dorinţei părinţilor săi, copilul din el însuşi.

În ce mod proiectul părintesc se înscrie în arborele genealogic?

V.d.G.: Ca regulă generală, demersul de clarificare este interesant atunci când putem afla ce s-a întâmplat cu trei sau patru generaţii înainte. Proiectul parental are în mare măsură legătură cu proiectul bunicilor. Ce proiect au părinţii pentru copiii lor? De cele mai multe ori, e ceva cât se poate de

explicit: să devină avocat, să preia firma, să urmeze o anumită universitate etc. Dar există, de asemenea, o parte implicită, care se constituie prin identificări între părinţi şi copii, care se situează la nivelul dorinţei inconştiente. De exemplu, o mamă care a suferit din pricina faptului că a fost casnică poate transmite un mesaj contradictoriu. Explicit, ea va spune fiicei sale să fie o femeie bine-crescută, care ştie să îşi primească musafirii, să-şi educe copiii etc. Pe scurt, ea îi va comunica un model tradiţional, având totodată dorinţa secretă ca ea să facă altceva. Dar dacă fata va deveni la rândul ei o femeie casnică, inconştient mama o va condamna. De multe ori există multă ambivalenţă între părinţi şi copii. Se spune adeseori că părinţii nu doresc decât reuşita copiilor lor… dar, în acelaşi timp, suportă foarte greu ca odraslele lor să ajungă mai bine decât ei. Este un lucru care poate trezi în ei vechi ranchiune şi o ură din alte vremuri, pentru că nu au putut să-şi realizeze dorinţele proprii. Aşa că atunci când copilul le realizează dorinţele, ei se pot simţi deopotrivă mândri şi invidioşi.

Dar proiectul parental este gândit de doi părinţi având fiecare o ascendenţă diferită… O ascendenţă prevalează neapărat asupra alteia?

V.d.G,: Când analizăm proiectul parental, trebuie să diferenţiem cu precizie proiectul matern de proiectul patern. Ele pot concura, se pot înfrunta reciproc sau se pot contrazice. Când există un conflict în sânul cuplului, cu presiuni foarte puternice de tipul: „Să nu ajungi ca mama ta", apar lucruri pe care psihanaliza le citeşte în cheia complexului lui Oedip şi cea a identificărilor conştiente sau inconştiente dintre părinţi şi copii. Spre deosebire de psihanaliză, eu vorbesc despre mize contradictorii ale vieţii sociale, de exemplu: să studiezi sau nu, să urmezi sau nu o anumită meserie, să te căsătoreşti sau nu cu cineva dintr-un anumit mediu social etc. Copiii moştenesc de la părinţii lor asemenea contradicţii nerezolvate.

Pentru a vă da un exemplu, am văzut multe fete în conflict cu părinţii lor, pe care îi considerau rasişti, îndrăgostindu-se de bărbaţi africani sau arabi, fără să ştie că era vorba în primul rând despre o modalitate de a-şi pune părinţii faţă în faţă cu propriile contradicţii. Proiectul parental nu are nimic mecanic. Copilul nu devine ceea ce părinţii vor ca el să ajungă. În schimb, în ceea ce priveşte modul în care copilul îşi vede viitorul, contradicţiile pe care le-a observat în interiorul cuplului parental şi în propriile sale raporturi cu părinţii ne permit să înţelegem anumite aspecte ale alegerilor pe care el le face, fie că sunt de ordin sentimental, profesional, ideologic sau cultural.

Chiar credeţi că alegerile noastre sentimentale sunt dictate de legi transgeneraţionale?

V.d.G.: Alegerile noastre sentimentale sunt deopotrivă afective, sexuale şi sociale. Chiar dacă inima are motivele sale pe care raţiunea nu le cunoaşte,

invers, ea ignoră arareori raţiunea socială a celui sau a celei pentru care ea bate. Şi, în acest caz, scenariile sunt de multe feluri. Evoluţia socială poate fi ascendentă sau descendentă, în mod cu totul evident. Fiecare poate juca pentru celălalt rolul de aspirator social, dar atunci când cuplul începe să stagneze, unul dintre parteneri îi va reproşa celuilalt că îi frânează evoluţia. Este foarte interesant să înţelegem modul în care mizele afective sunt legate de mizele sociale. O căsătorie este nereuşită în condiţiile în care există diferenţe de clasă socială. Însă combinaţiile posibile sunt multiple. O familie este întotdeauna formată din două ascendenţe derivând din patru ascendenţe, şi apoi, familia nu este stabilă. La fiecare generaţie, ceva se *reproduce*; deci se transformă. Copilul creează familia, nu cuplul. El este liniuţa de unire între părinţi, rezultatul alianţelor între tatăl şi mama sa şi, de asemenea, între două familii. Există deci o miză genealogică care traversează istoria cuplului şi pe cea a copiilor. Moştenirea pe care o primiţi la naştere va lăsa urme importante asupra modului în care vă construiţi propria identitate şi asupra devenirii voastre sociale.

Ruşinea şi ura pot fi şi ele transmise ca moştenire?

V.d.G.: Bineînţeles. Dacă părinţii au interiorizat sentimentul de ruşine în urma unor umilinţe şi nu au ştiut să se desprindă de el, copilul va fi marcat de acest lucru. Dar în niciun caz el nu va fi *condamnat* să-l repete sau să-l reproducă. Pentru Jean-Paul Sartre, ruşinea se naşte sub privirea celuilalt. Ne oferă exemplul lui Jean Genet care, copil abandonat fiind, a fost înfiat de o familie. I s-a spus: „Vei fi un hoţ”… şi el a devenit hoţ. Pe de altă parte, a făcut un efort fenomenal pentru a se desprinde de acest determinism, prin creativitate, scris şi poezie. El va scrie pentru a denunţa normele sociale care dau naştere ruşinii. Mulţi copii îşi construiesc destinul având ca ideal revanşa. Copiii unor părinţi umiliţi sau săraci hotărăsc să nu sufere niciodată din motivele din care au suferit părinţii lor. Dacă luaţi exemplul lui Bernard Tapie, reversul ruşinii este ambiţia.

Ruşinea se transmite ca un secret de familie?

V.d.G.: Ruşinea nu poate fi disociată de secretul de familie. Este interesant să observăm raportul dintre ruşinea de sine legată de evenimente personale şi ruşinea familială. Adeseori, atunci când există un secret, există şi ruşine. Este fascinant să descoperim exemplificarea acestui fapt în propria noastră istorie familială, pe care nu o cunoaştem şi, mai ales, pe care ştim că nu o cunoaştem! Observăm că descendenţii nu încetează să încerce, din fidelitate sau din loialitate, să menţină secretul, dar şi să îl dezvăluie, pentru a se elibera de el sau, mai degrabă, pentru a se elibera de sarcina afectivă care însoţeşte adesea ruşinea.

Însoţind, aşadar, şi sentimentul de vină…

V.d.G.: Într-adevăr, deşi ruşinea poate exista şi fără culpabilitate. Însă acest lucru nu funcţionează în aceleaşi registre psihice. Sentimentul de vină are legătură cu un lucru interzis pe care l-am *făcut.* Ruşinea este legată mai degrabă de ceea ce *suntem.* Nu asociem ruşinea cu greşeala, pentru că ea ţine mai degrabă de narcisism, de idealul eului. Psihanaliştilor le este greu să înţeleagă această dimensiune a ruşinii născute sub privirea celuilalt. Există ceva eminamente social în ruşine. De exemplu, vedem ieşind la suprafaţă dorinţe care au legătură cu sărăcia şi cu excluderea, cereri de consideraţie, de respect, de demnitate – care trimit din nou la ruşine. Mă gândesc la cei care au fost şomeri o perioadă îndelungată, de exemplu. Cel mai dificil de suportat nu este atât mizeria, cât ruşinea şi privirea celuilalt. Mă gândesc deopotrivă la cei care cerşesc în metrou. Am putea constata faptul că asemenea persoane sunt mai înstărite decât două treimi din umanitate, dar în societăţile noastre cel care se găseşte în această situaţie este considerat un ratat, cineva care n-a făcut nimic cu viaţa sa. Am ajuns să fim interesaţi de aceste probleme fiindcă ruşinea e un fenomen care a ieşit la suprafaţă recent; în urmă cu câţiva ani, nu părea aşa de important.

Bibliografie

Terapeuţi intervievaţi
ÎN LUCRAREA DE FAŢĂ.

Ancelin Schützenberger Anne, *Aïe, mes aïeux!,* editura Desclée de Brouwer

Dumas Didier, *Le Bible et ses fantômes* şi *Et l'enfant créa le père*, editura Desclée de Brouwer

Gaulejac Vincent, *L'histoire en Vheritage* şi *Les sources de la honte,* editura Desclée de Brouwer; La *Névrose de classe,* editura Hommes et Groupes

Hellinger Bert şi Hövel Gabriela, *Constellations Faniiliales,* editura Le Souffle d'Or

Jodorowsky Alexandro, *La Danse de la réalité* (autobiografie), editura Albiri Michel; *L'Arbre du Dieu pendu* (roman), editura Métaillé.

Rialland Chantal, *Cette familie qui vit en nous,* editura Marabout

Tisseron Serge, *Secrets de familie, mod d'emploi*, editura Marabout; *Vos secrets de familie,* editura Ramsay

[1] (n.tr.) Trib african din sud-vestu! Nigeriei si din Benin.
[2] (n.tr.) Termen de jargon al limbii franceze care desemneaza un psihoterapeut.
[3] (n.tr.) Etnie din Africa de Sud.
[4] Aceasta conversatie a aparut deja în revista Nouvelles Clés, nr. 18 (vara 1998). A fost

recitita si completata de Anne Ancelin Schützenberger în septembrie 2002.

[5] (n.tr.) Jacob Levy Moreno (născut ca Jacob Levy, pe 18 mai 1889, la Bucuresti - decedat pe 14 mai 1974,la New York) a fost un renumit psihiatru, psihosociolog, teoretician si pedagog, evreu de origine, inventatorul psihodramei, al sociometriei si unul din fondatorii psihoterapiei de grup.

[6] (n.tr.) Termen folosit în timpul primul razboi mondial pentru a-i desemna pe soldatii germani.

[7] (n.tr.) Institutul Naţional de Sănătate şi Cercetări Medicale cu sediul la Paris.

[8] (n.tr.) Interviul a fost acordat în anul 2002

[9] (n.tr.) (în psihanaliză) Eliberarea, sub formă de emoţie, a unei reprezentări refulate în inconştient.

[10] Cf. *Leader*; *la Question du genre,* Payot.

[11] (n.tr.) „Gestalt" este un termen din psihologie din limba germană, având semnificaţia de „formă" „figură" „configuraţie". Termenul a fost importat din filosofia şi psihologia germană şi este folosit uneori în critica literară pentru a desemna structura operei literare, unitatea sa organică. Cuvântul „gestalt" e folosit în limba germană modernă pentru a desemna modul în care un lucru a fost „gesteilt", adică „plasat" or „pus împreună". Nu există un echivalent perfect în limba română, deşi „formă" ar putea constitui o traducere uzuală, iar în psihologie sensul cuvântului este adesea exprimat prin sinonimele „pattern" sau „configuraţie".

[12] (n.tr.) *Curent* artistic creat în anul 1962, care îmbrăţişează iraţionalul, misteriosul şi absurdul.

[13] (n.tr.) Manual sau culegere de aforisme sau de reguli de ritual, de morală, de filosofie sau referitoare la viaţa de zi cu zi, din cultura indiană.

[14] (n.tr.) *s.f.* Reunire a şase semne.

[15] Preot sau călugăr budist din Tibet.

[16] (n.tr.) „Saintes-Maries-de-la-Mer", localitate aflată în sudul Franţei, pe malul Mediteranei.

[17] Am utilizat această metodă în cadrul unui atelier coordonat de un psihoterapeut francez, Marie-Thérèse Bal-Craquin.

[18] (n.tr.) Terapia primală este un proces de psihoterapie şi o teorie dezvoltate în 1967 de către Arthur Janov, un psiholog american de formaţie freudiană. Funcţionarea sa şi teoria pe baza căreia funcţionează sunt explicate în cartea acestuia, *The Primal Scream* (1970).

[19](n.tr.) Teorie a personalităţii, a comunicării şi a relaţiilor interpersonale bazată pe conceptele comportamentelor observabile şi pe cele ale interacţiunii dintre oameni. Dispune de o largă paletă de teorii şi tehnici care pot fi utilizate de către indivizi şi grupuri în folosul propriu şi al celorlalţi, pentru dezvoltarea lor la potenţial maxim.

[20] (n.tr) Câmpul morfogenetic este o noţiune descoperită de biologul Rupert Sheldrake, care afirmă că fiecare formă generează un câmp specific care persistă în timp. Ideea a fost susţinută şi de biologul V.S. Grebennikov. Sheldrake a efectuat următorul experiment: nişte şoareci au fost plasaţi într-un labirint, iar după un timp aceştia au descoperit drumul către ieşire. Următoarea generaţie de şoareci a descoperit drumul mult mai repede decât precedenta, iar următoarea generaţie şi mai repede. Informaţia respectivă a rămas stocată în ADN-ul şoarecilor? Încă nu se cunoaşte răspunsul cu precizie.

[21] Lucrările lui Rupert Sheldrake, de la *Une nouvelle science de la vie* şi *Ces animaux qui attendent leurs maîtres,* au fost publicate în Franţa la editura Rocher.

[22] (n.tr.) intricaţie *s. f.* Amestec, întretăiere; încrucişare întâmplătoare.

[23](n.tr.) Subliminal, ~ă adj. Inferior pragului conştiinţei. ♦ excitaţie ~ă = excitaţie foarte slabă, sub nivelul pragului senzorial, care nu poate provoca o senzaţie. (fr. Subliminal)

[24] Editura de Minuit.

[25] Editura Albin Michel.

[26] Editura Hachette-Littératures.

[27] Editura Desclée de Brouwer.

[28] Editura Desclée de Brouwer.

[29] (n.tr.) Soldaţi din trupele de cavalerie, care luptau atât călare, cât şi pedestru.

[30] Forcluziune – în terminologia psihanalitică, acest cuvânt desemnează absenţa luării în considerare a unui sector al realului de către procesele de simbolizare, ceea ce reprezintă un mecanism de apărare specific psihozelor (sursa: Larousse).

[31] Editura Hachette.

[32] (n.tr.) Metafora care se referă la faptul că, în copilărie („dimineaţa"), omul merge de-a buşilea, folosindu-se de mâini şi de picioare, la maturitate („amiază") merge în două picioare, iar la bătrâneţe („seara") se sprijină în baston

[33] Editura Descalée de Brouwer

[34] Vezi cartea acestuia, *Le Cercle sacré,* editura Albin Michel.

[35] Georges Prosper Remi (1907-1983), cunoscut sub pseudonimul Hergé, artist belgian, creator de benzi desenate, cea mai cunoscută fiind seria „Aventurile lui Tintin".

[36] (n.tr.) Jurnalist francez şi realizator de emisiuni culturale.

[37] (n.tr.) Prestigioasă instituţie de învăţământ superior din Franţa, cu o tradiţie de peste două sute de ani.

[38] (n.tr.) Unul dintre cele mai exclusiviste cartiere din Paris

[39] Editura Desclée de Brouwer